T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE 1964 KRİZİ VE YUNAN VATANDAŞLARININ SINIR DIŞI EDİLMELERİ

AYTÜL ALTAN ÖZEL
14716021

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ELÇİN MACAR

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE 1964 KRİZİ VE YUNAN VATANDAŞLARININ SINIR DIŞI EDİLMELERİ

AYTÜL ALTAN ÖZEL
14716021

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ELÇİN MACAR

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE 1964 KRİZİ VE YUNAN VATANDAŞLARININ SINIR DIŞI EDİLMELERİ

AYTÜL ALTAN ÖZEL
14716021

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 01.10.19
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Elçin Macar	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Esra Danacıoğlu	
	: Doç. Dr. Hakan Yücel	

İSTANBUL
EKİM 2019

ÖZ

TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNDE 1964 KRİZİ VE YUNAN VATANDAŞLARININ SINIR DIŞI EDİLMELERİ
Aytül Altan Özel
Ekim, 2019

Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ekim 1930 yılında imzalanan "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'yla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkiler dostane bir seyir izlemeye başlamıştır. Askeri ittifaklar, iktisadi ve kültürel iş birliklerinin yanında 1952 yılında NATO üyeliği ile birlikte Batı bloğunda yer almışlardır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler Kıbrıs krizi ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu kriz iki ülkedeki azınlıkların durumuna da yeni bir boyut getirmiştir. İki ülke bu dönemden itibaren azınlıklarını bir baskı unsuru olarak kullanmaya başlamıştır. Türkiye, Kıbrıs'taki çözümsüzlük sürecinde, Yunanistan'ı çözüme zorlamak amacıyla Rumları dış politikada bir koz haline getirmiştir. 16 Mart 1964'te 1930 Anlaşmasının tek taraflı feshiyle, 12.000 Yunan uyruklu İstanbullu Rum'un 6 ay içersinde ülkeyi terk etmesi öngörülmüştür. Yunan uyruklu Rumlar ile Türk uyruklu Rumların evlilikler yoluyla aile kurmuş olmaları, bu rakamı 40.000 gibi tahmin edilenin üstünde bir sayıya çıkarmıştır. Böylece 1964- 1965 yılları arasında yoğun bir kitlesel göç yaşanmıştır. Bu çalışmada, öncelikle Türk- Yunan ilişkilerinin niteliği, sonrasında Kıbrıs Sorunu ile 1964'te yaşanan sınır dışı vakalarının arasındaki bağlantı incelenecektir. Bunu yaparken literatür çalışmasının yanında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İngiliz Devlet Arşivi taranmış, dönemin gazetelerinden konuyla ilgili çıkmış haberler ve köşe yazıları analiz edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Türk – Yunan İlişkileri, Kıbrıs Sorunu, Azınlıklar, Rumlar, 1964

ABSTRACT

1964 CRISIS BETWEEN TURKISH AND GREEK RELATIONS AND EXPULSION OF GREEK CITIZENS

Aytül Altan Özel
October, 2019

The relationship between Turkey and Greece started to gain a friendlier nature with signing the "Establishment, Commerce and Navigation Agreement" October 30th, 1930. Next to military alliances, economic and cultural cooperation, both countries were placed into the Eastern block as they became NATO members in 1952. Turkish-Greek relations started to face a new period when the Cyprus crisis took off. This crisis transported the situations of minorities in both countries into new dimensions. From this period on, both countries were using the minorities as a method of pressure. Turkey was using the Rum minority as a trump card in their foreign politics to pressure Greece into a solution of the Cyprus crisis. On March 16th 1964, the agreement from 1930 was terminated by one side from Turkey and 12.000 Istanbulite Rums with Greek origins were forced to leave the country within 6 months. As there were many mixed Rum families of Turkish and Greek origin, the number of people to leave the country are estimated at about 40.000 causing, a mass migration between 1964-1965. This study is to analyse the quality of Turkish-Greek relations as well its connection to the expulsion of the Rum people resulting from the Cyprus conflict. The analysis is based on the examination of material from the National Archives of the United Kingdom, the Turkish Republican Archives as well as periodical newspapers and articles.

Key Words: Turkish- Greek Relations, Cyprus Issue, Minorities, Rums, 1964

ÖN SÖZ

Bu çalışma 1964 Sürgünü' nün 50. Yılı vesilesiyle yapılan "20 Kilo 20 Dolar" sergisinde, 1964 yılında İstanbul'u terk etmek zorunda kalıp Atina'ya yerleşen ve bu sergiye bir konuşma yapmak için gelen "İstanbullu Rumlardan" İrini Brindesi'nin anlattıklarından sonra şekillenmeye başlamıştır.

Çalışmak istediğim konuyla ilgili olarak akademik yetkinliğinin yanı sıra sonsuz saygı duyduğum Prof. Dr. Elçin Macar'ın tez danışmanım olması sebebiyle kendimi her zaman şanslı göreceğim. Yardımları, katkıları ve eleştirileri için kendisine müteşekkirim.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca fikirlerini ve desteğini esirgemeyen sevgili hocam Fahriye Dinçer'e; hayatım boyunca beni sorgusuz sualsiz destekledikleri gibi bu süreçte de hayatımı kolaylaştırmaya çalışan aileme teşekkürü borç bilirim.

İstanbul, Ekim, 2019 Aytül Altan Özel

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **viii**
1. GİRİŞ **1**
2. TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ **4**
2.1. Tek Parti Dönemi Türk- Yunan İlişkileri 4
2.1.1. Lozan Antlaşmasından Kalan Sorunlar 4
2.1.1.1. Etabli Sorunu 5
2.1.1.2. Mal Varlıkları Sorunu 7
2.1.1.3. Patrikhane Sorunu 8
2.1.2. Türk- Yunan İlişkilerinde Yakınlaşma Diplomasisi 10
2.1.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrası Türk- Yunan İlişkileri 15
2.1.3.1. Savaş Karşısında Türkiye ve Yunanistan 15
2.1.3.2. Savaş Dönemi Görülen Dostluk Örnekleri 16
2.1.3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk- Yunan İlişkileri 18
2.2. Demokrat Parti Döneminde Türk- Yunan İlişkileri (1950-1955) 19
3. KIBRIS SORUNU'NUN ORTAYA ÇIKIŞI VE TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ **23**
3.1. Kıbrıs'taki Türk ve Yunan Milliyetçiliklerinin Gelişimi 23
3.2. Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorununa Müdahil Olmaları 25
3.3. 6-7 Eylül Olayları 29
3.4. Kıbrıs Sorununa Çözüm Arayışları 31
3.5. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve 1963 Anayasa Krizi 35
4. YUNAN UYRUKLU RUMLARIN SINIR DIŞI EDİLMELERİ **42**
4.1. Türk Basınında Yunan Uyruklu Rumlar Meselesi 42
4.2. 1930 İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasının Feshi 47
4.3. İlk Sınır Dışı Kararlarının Uygulanışı 55
4.4. Sınır Dışı Olayları Sırasında Yaşanan Diğer Gelişmeler 66
4.5. Altı Aylık Sürenin Sonu: 16 Eylül 1964'ten sonra Sınır Dışı Uygulaması 70

4.6. 1965 Yılında Yunan Uyruklu Rumlar 75
5. TÜRKİYE RUMLARI VE FENER RUM PATRİKHANESİ'NE KARŞI UYGULAMALAR 88
5.1. İstanbul Rum Cemaatine Ait Eğitim Kurumlarına Karşı Uygulamalar 89
5.2. Fener Rum Patrikhanesi'ne Karşı Uygulamalar 92
5.3. 1964- 1965 Yıllarında İmroz ve Bozcaada'ya Yönelik Uygulamalar 102
6. SONUÇ 106
KAYNAKÇA 109
EKLER 132
Ek. 1.Ulus Gazetesi, Türk Uyruklu Rumlarla Yapılan Anket Görüşmesi…132
Ek. 2. Sınır Dışı Edilen Yunan Uyruklu Rumların Dağılımı……137
ÖZ GEÇMİŞ 140

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	: Birleşmiş Milletler
EOKA	: Etniki Organosis Kyprion Agoniston
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu
KTP	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PRO	: Public Records Office
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
UNSC	: United Nations Security Council
VOLKAN	: Var Olmak Lazımsa Kan Akıtmamak Niye

1. GİRİŞ

Türk- Yunan ilişkileri konusu kapsamında yapılmış akademik çalışma sayısı oldukça fazladır. Özellikle sorunsalı Lozan Antlaşması üzerinden belirlenen bu eserlerde çeşitli perspektiften birçok durum incelenmiştir. Konuyu genelde "Türkiye'de Azınlıklar" ve özelde "Rum Azınlığı" üzerinden analiz eden sınırlı sayıdaki niceliksel araştırmalarda 1964 konusuna az da olsa atıfta bulunulmuştur. Fakat odak 1964 olan çalışma sayısı oldukça azdır.

Konuya dair ilk bilgiler Alexis Alexandris'in "*The Greek Minority of Istanbul and Greek- Turkish Relations 1918- 1974*" çalışmasında karşımıza çıkmaktadır. Alexandris, Türk- Yunan ilişkileri çerçevesinde, ikili ilişkilerin gelişimlerinin Türkiye'deki Rumlar üzerindeki etkisini aktarmaktadır. Bu kapsamda Türkçe literatürden Samim Akgönül 'ün *"İstanbul Rumları: Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci"* kitabını ekleyebiliriz. 1964'te sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumlara yönelik yapılan ilk kapsamlı çalışma Rıdvan Akar ve Hülya Demir'in *"İstanbul'un Son Sürgünleri"* kitabıdır. Çalışmanın başlıca kaynağını dönemin basını oluşturmaktadır. Bu konuda ayrıca Halil Şimşek'in *"İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleri"* makalesi ve Alpaslan Remzi Kilimci'nin yüksek lisans tezinden kitaplaştırılan "*Kıbrıs Krizinin Yansıması: Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmeleri (1964-1965)"* isimli çalışması mevcuttur.

1964- 1965 sınır dışı olaylarının en kapsamlı şekilde ele alındığı yer 31 Ekim- 1 Kasım 2014 tarihinde yapılmış "*1964 Expulsions and the Istanbul Rum: A Turning Point in the Homogenization of Turkish Society*" konferansıdır. 1964 Sürgünü 'nü farklı disiplinlerde inceleyen tebliğlerin yer aldığı, *"İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Bir Dönüm Noktası"* kitabı bu yıl İlay Romain Örs tarafından literatüre kazandırılmıştır. Hakan Yücel'in derlemesini yaptığı *"Rum Olmak, Rum Kalmak"* kitabında, 1964 sürgünü çeşitli bağlamlarda ele alınmıştır.

1964-1965'teki sınır dışı hadiseleriyle ilgili "Türkiye'de azınlıklar" veya "Rum"lar kategorisinde niteliksel araştırma yöntemleriyle hazırlanan akademik çalışma yok denecek kadar azdır. Güliz Beşe Erginsoy'un *"Adalılar: İmroz'dan Gökçeada'ya*; Nurdan Türker'in *"Vatanım Yok, Memleketim Var, İstanbul Rumları: Mekân- Bellek, Ritüel"*; Özgür Kaymak'ın *"İstanbul'da Azınlık Olmak: Gündelik Hayatta Rumlar, Yahudiler, Ermeniler";* Birol Caymaz& Duygu Çanakçı'nın *"Azınlık Kimliğini Anlamak: İstanbul Rumlarının 'Ötekileştirilme' Algıları"*; İlay Romain Örs'ün *"Beyond the Greeek and Turkish Dichotomy: The Rum Polites of İstanbul and Athens*" isimli çalışmalarında sözlü tarih, derinlemesine mülakat yöntemlerini kullanılarak 1964 sürgünü çeşitli bağlamlarda analiz edilmiştir. Ana sorunsalı 1964 sürgünü olan, Anna Theodorides'in *"Görünmeyenlerin Hafızası: Atina'da Bir Düşkünler Evi"* ve Hakan Yücel& Süheyla Yıldız'ın "*İstanbul'da ve İmrozda Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak"* isimli makalelerinin temelini, 1964'te Yunanistan'a göç eden Rumlarla yaptıkları saha çalışmaları oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise 1964-1965 yılları arasında sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumlar meselesine, İngiliz Ulusal Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Kayıtlarının verileri eşliğinde mevcut literatürde bir yer tayin edebilmektir.

Çalışmanın birincil kaynaklarından ilki İngiliz Ulusal Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Kayıtlarıdır. 1960- 1965 yılları arasındaki diplomatik yazışmalar incelenmiştir. Birincil kaynaklardan bir diğeri Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'dir. Fakat bu arşivde 1964 – 1965 yıllarına ait veriler nicelik olarak oldukça kısıtlıdır. Konunun incelenmesi bakımından Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Tarih Arşivi oldukça zengin durumdadır. Fakat bu arşivde araştırma yapılacak gerekli donanıma sahip olunmadığından, arşive ikincil kaynaklar üzerinden erişilmeye çalışılmıştır.

1964 yılıyla ilgili veri sunan en önemli kaynak dönemin gazeteleridir. Bu amaçla 1964-1965 yılları arasında, siyasi konumlanışları birbirinden farklı olmasına özen gösterilerek, Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman, Akşam, Ulus ve Milliyet gazeteleri taranmıştır. Araştırma esnasında köşe yazıları ve başlıkları çeşitli kategorilere ayrılarak belli temalar altında toplanmıştır. Çalışmadaki diğer boşluklar ise ikincil kaynaklar üzerinden tamamlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma ana hatlarıyla dört kısımdan olacak şekilde bölümlendirilmiştir. Birinci bölümde anlatılacaklar "Türk- Yunan İlişkilerine Genel Bir Bakış" başlığı altında

toplanmıştır. Bu bölümle konuya bir girizgâh yapılarak Lozan Anlaşması'nın sonrasında Türk -Yunan ilişkilerinin 1955 yılına kadar nasıl gelişim gösterdiğine dair genel bir profil çizilecektir. İkinci bölümde ise Kıbrıs sorununun ortaya çıkışı, Kıbrıs'taki Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin gelişimi ve çözüme yönelik diplomatik süreçler aktarılmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise dönemin basınında yer alan haberler, köşe yazıları ve arşiv verileriyle birlikte 1964-1965 yıllarında Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri incelenecektir. Dördüncü bölümde ise sınır dışı olaylarıyla eş zamanlı olarak gerçekleştirilen Rum cemaatine ait eğitim kurumlarına getirilen kısıtlamalar, Fener Rum Patrikhanesi'ne yönelik yaptırımlar ve İmroz ve Bozcaada Rumlarını karşı yürütülen politika değerlendirilecektir. Kimi zaman iç içe geçen bu süreçler önceki bölümlerde birlikte ele alındıysa da daha akıcı bir okumanın sağlanabilmesi amacıyla gerekli görüldüğü için alt başlıklara ayrılarak aktarılacaktır.

Çalışma esnasında genel hat itibarıyla kronolojik bir perspektif incelenecektir. Konunun kapsamı neticesinde Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri süreci inceleneceğinden tez 1964 ve 1965 yılları ile sınırlandırılmıştır.

2. TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Tek Parti Dönemi Türk- Yunan İlişkileri

2.1.1. Lozan Antlaşmasından Kalan Sorunlar

Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılında yapılan "Türk ve Rum Nüfuslarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"[1], 1922-1923 yıllarında yapılan Lozan Konferansı'nda kabul edilmiş on sekiz belgeden biridir. Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanmasından önce mübadelenin yapılması için uygulanan protokol ise 30 Ocak 1923'te imzalanmıştır.[2]

Ulusal tarihlerinde 1922 yılını Kurtuluş Savaşı ya da Küçük Asya Felaketi[3] olarak yazan Türkiye ve Yunanistan'ın toplumsal yapıları kitlesel göç hareketleriyle alt üst olmuştur. Yunan ordusunun 1922'deki yenilgisinin ardından Türkiyeli Rumlar öncelikle Batı Anadolu ve Marmara bölgesindeki kentlerden daha sonra Doğu Trakya ve Karadeniz bölgesinden yoğun göç dalgalarıyla Yunanistan'a göç etmişlerdir.[4] İşgal döneminde İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği görevinde bulunan Harold Rumbold'un raporlarına göre 1922 yılının Kasım ayında günde yaklaşık 3000 kadar Rum şehri terk etmiştir.[5] Bu sayı 1922'nin sonlarına doğru yaklaşık 1.000.000 kişiyi aşmıştır.[6]

---

[1] İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920- 1945)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 67-227.

[2] Baskın Oran, "Kalanların Öyküsü,1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler", (der.) Renée Hirschon. **Ege'yi Geçerken, 1923 Türk- Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.162.

[3] Damla Demirözü, **Savaştan Barışa Giden Yol, Atatürk- Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 57, Renée Hirschon, **age**, s. 17-18.

[4] Yunanistan'a yapılan göç hareketi boyunca özellikle İstanbul ve İzmir gibi birçok kıyı kentinde yoğun göçmen yığılmaları yaşandı. Rum okulları ve kiliseleri ve hastaneleri Rum göçmenlerce dolduruldu. Detaylı bilgi için bkz. Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2000, s. 7-8.

[5] Alexis Alexandris, **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974,** Athens: Centre For Asia Minor Studies, 1992, s.82.

[6] Arı, **age**, s. 8.

Lozan'da mübadele görüşmeleri esnasında Türk heyetinden İsmet Paşa, eğer bir mübadele yapılacaksa İstanbul ve İzmir Rumları dahil olmak üzere tüm Rumların kapsanması fikrini savunurken,[7] Yunan heyeti temsilcisi Eleftherios Venizelos ise Yunanistan'da Küçük Asya'dan göçen yoğun bir mülteci nüfusun bulunduğunu, İstanbul Rumlarından gelecek yeni bir göç dalgasının eşi görülmemiş bir siyasi, ekonomik ve toplumsal felakete yol açacağını belirterek, İstanbul Rumlarının mübadele dışında tutulmasını istemiştir.[8] Nüfus mübadelesi meselesinin iki ülke arasında bu kadar hızlı çözüme kavuşturulma isteği neredeyse barış antlaşmasının bir ön koşulu haline gelmiştir.

Mübadele esnasında kimlerin gideceği ve kimlerin kalacağı, gönüllü mü yoksa zorunlu mu olacağı, hangi bölgeleri kapsayacağı konusunda yapılan tartışmalar[9] neticesinde imzalanan mübadele sözleşmesince, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da yerleşmiş bulunan Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanların yanında İmroz ve Bozcaada Rumları da yerleşik sayılıp mübadele dışında bırakılmıştır. Türkiye'den 189.916 Ortodoks Rum Yunanistan'a, Yunanistan'dan da 355.635 Müslüman Türkiye'ye zorunlu göçe tabi tutulmuştur.[10] Mübadele işlemini yürütmek için bir Karma Mübadele Komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Böylelikle Yunanistan ve Türkiye arasında Lozan Anlaşması'ndaki en büyük sorunlardan biri çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

2.1.1.1. Etabli Sorunu

Mübadele sözleşmesi gereği kurulan, karşılaşılacak sorunları inceleyerek çözüme götürecek olan Karma Mübadele Komisyonu Ekim 1923'te çalışmalarına başlamıştır. Ancak sözleşmenin 2. maddesinin bu komisyonda görev alan Türk ve Yunanlı temsilcilerce farklı şekillerde yorumlanması "établis" sorununa yol açmıştır.[11]

2. maddede etabli yani yerleşik sayılan İstanbul Rumlarının tanımı yapılarak; "Vilayet sınırları 1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimiyle, İstanbul sınırları içinde,

[7] Oran, **age,** s. 165.
[8] Alexandris, **age**, s.85.
[9] Çalışmanın sınırlılıkları gereği bu tartışmaların üzerinde durmak gerekli görülmemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Alexandris, **age**, s. 83-87.
[10] Renée Hirschon, bazı kaynaklarda bu rakamın 1.2000.000.-1.250.000 arasında değiştiğini belirtmektedir. Hirschon**, age**, s. 19.
[11] Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1993**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997, s.47.

30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar İstanbul Rum'u sayılacaktır" denilmiştir. Türk temsilcilerin yorumuna göre 1918'den önce İstanbul'a gelen Rumların Türk resmî belgelerine göre belirlenmesi gerekmektedir.[12]Diğer yandan Yunanlar, 1918 öncesinde İstanbul'da, *millet sistemi* gereğince Rumların Osmanlı nüfus kütüklerine kaydının zorunlu olmadığını ve sayıca çok küçük bir grubun Osmanlı nüfus kütüğüne kayıtlı olduğu biliyorlardı. İstanbul Rumlarının büyük çoğunluğunun mübadeleye tabi tutulacağı endişesiyle, Türklerin etabli yorumuna şiddetle karşı çıkarlar.[13]Mübadele anlaşmasının Türk kanunlarına bağlı olmaksızın, zamanın ruhuna göre yorumlanması gerektiği hususunda Türk yorumuna itiraz etmişlerdir. Yunanlar, İstanbul'a 1918'den önce gelen Rumların yerleşme niyetinin olup olmamasının yeterli olması gerektiğini savunur. İstanbul'da bulunan yaklaşık 4.552 Rum'un Türk resmi kayıtlarında yer almadığı tespit edilmiştir. Eğer Türkiye'nin tezi kabul edilirse bu kişilerin Yunanistan'a göç etmeleri gerecektir.[14]

Karma Mübadele Komisyonu, uzunca bir süre etabli konusunu tartıştıktan sonra, anlaşmazlığı alt komisyonlarından olan hukuk komitesine iletmiştir. 1 Ekim 1924'te hukuk komitesinin aldığı kararla "yerleşik" sayılmak için Osmanlı nüfuslarında kayıtlı olmak yegâne kriter olarak görülmemiştir. Akabinde Balıklı'da yaşayan bir grup Rum bu hususta sınır dışı edilmek istendikten sonra Yunanistan konuyu Milletler Cemiyeti gündemine taşımıştır. Milletler Meclisi'ndeki görüşmelere Yunanistan adına katılan Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis, Türk hükümetinin Karma Mübadele Komisyonu'nun yetkilerine tecavüz ettiğini, İstanbul'da 4500 kadar Rum'u zorla alıkoyarak göçe zorladığını öne sürmüştür. Konu hakkında Milletler Cemiyeti'nde 31 Ekim tarihinde net bir karar alınamayınca, Karma Mübadele Komisyonu 2. Maddenin çözümüne yönelik Lahey Adalet Divanı'na başvurmuştur.

Lahey Adalet Divanı, 21 Şubat 1925'te kararını açıklayarak, bir kimsenin etabli sayılması için mübadele sözleşmesi gereğince 30 Ekim 1918'den önce yerleşme niyetiyle oraya gelmiş ve orada kalmış olmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Fakat

[12]Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 339.
[13] Alexandris, **age**, s. 113.
[14] Fırat, **age,** s.339.

bu karar tavsiye niteliğinde olduğundan etabli sorununa hukuki bir çözüm getirilememiştir.[15]

2.1.1.2. Mal Varlıkları Sorunu

Mübadillerin yanlarında götürebilecekleri ya da terk edecekleri varlıklarla ilgili kurallar, tasfiyesiyle ilgili yükümlülükler ve söz konusu mal varlıklarının kıymetleri de "Türk ve Rum Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" de belirlenmiştir. Bu esaslara göre; mübadil yanında taşıyabileceği her türlü malını yanında götürebilecek, bundan dolayı kendisinden gümrük vergisi alınmayacaktı. Taşınmaz mallarla ilgili olarak ise, karma komisyonlarca oluşturulan alt komisyonlar aracılığıyla malların cinsini, miktarını ve ederini altın para üzerinde değerlendiren tutanaklar hazırlanacaktı. Mübadil bu tutanaklarla gittiği ülkede malına karşılık bir mal alacaktı.

Sözleşmede mal varlıklarının değerlerinin belirlenmesi bakımından tasfiye işlemleri yönteminin açık olmayışı ve malların likidasyonu konusunda uygulama biçimleri, başta yolsuzluklar olmak üzere pek çok istimara maruz kalınmasına yol açmıştır.[16]

Ayrıca etabli sorunu nedeniyle yaşanan belirsizlik, mal varlıklarını da ihlal edilebilir hale getirmiştir. Etabli görüşmeleri Milletler Cemiyeti'nin gündemindeyken, Batı Trakya bölgesindeki Müslümanların yaşadığı olumsuz koşullara dikkat çekmek isteyen Ankara hükümeti adına Fethi Okyar, bir mektupla yaşanan bu ihlaller konusunu Milletler Cemiyeti'ne şikâyet etmiştir. Çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesine gelen mülteciler, Küçük Asya Rumları, Batı Trakyalı etablilerin mallarına el koymaya başlamıştır. Yunan yönetimi de bu gasplara sessiz kalmış, akabinde birçok Müslüman aile Türkiye'ye göç etmiştir.[17]Bu olaylara Türkiye de İstanbul'daki Rum Ortodoksların mallarına el koyarak karşılık vermiştir.[18] Mübadele gereği devam etmekte olan göçler ile etabli ve mal varlıkları sorununun iç içe geçtiği bu süreçte Türk- Yunan ilişkileri yeniden gerginleşmeye başlamıştır.[19]

[15] Alexandris, **age**, s.114-116, Demirözü, **age**, s.61-62.
[16] Arı, **age**, s.72- 73.
[17] Alexandris, **age**, s.120-121.
[18] Fırat, **age**, s. 339.
[19] Hatipoğlu, **age**, s.58.

Savaşın sonlarına doğru, 1922 yılında İstanbul'dan Osmanlı pasaportuyla ayrılıp, Yunanistan'a göç eden yaklaşık 30.000 – 40.000 Rum'un etabli sayılıp sayılmaması ve bu göçmenlerin İstanbul'daki mal varlıkları da başka bir tartışma konusu olmuştur. Bu göçmenler cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'a dönüp mülklerini tekrar kazanmak istemiştir. Diğer yandan Yunanistan'da mülteci konumundaki Küçük Asya Rumları, toplumda büyük bir baskı unsuru teşkil etmişlerdir. Türk hükümeti ise bu Rumları milli mücadele sürecine katılmadıkları ve kaçtıkları gerekçesiyle "istenmeyenler" olarak nitelendirerek Türk vatandaşlığı vermek istememiştir. 23 Mayıs 1927'de çıkarılan kanunla, Millî Mücadeleye katılmayan ve bu süreçten 23 Temmuz 1923'e kadar Osmanlı İmparatorluğu dışında bulunan herkesi Türk vatandaşı olma hakkından yoksun bırakmıştır.[20]

2.1.1.3. Patrikhane Sorunu

Lozan görüşmeleri sırasında Türk delegeler, ülkedeki Türkleştirme ve sekülarizasyon politikalarıyla çatışan Patrikhane'nin çağa uymayan, gerici, anti- laik profili ve milli mücadele döneminin patriği, Patrik Meletios'un Yunan milliyetçiliğinden beslenerek Türk yönetiminin aleyhinde izlediği stratejiler sebebiyle Patrikhane'nin Türkiye topraklarından çıkarılmasını istemiştir.[21] Yunan hükümeti ise Lozan'da Patrikhane konusunun sorumluluğunu üstlenen Venizelos'a Patrikhane'nin tarihi mekanı olan Fener'den uzaklaştırılmasının *casus belli* sayılacağını iletmiştir.[22]

Patrikhane'nin evrensel niteliği ve dünya çapındaki dini otoritesi sebebiyle özellikle Balkan ülkeleri ve müttefik devletler Patrikhane'nin İstanbul'dan gönderilmesi tezine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu noktada ortak bir cephe oluştuğunu gören Türk delegasyonunun baş temsilcisi İsmet Paşa görüşmelerin sonunda geri adım atarak Patrikhane'nin siyasetten uzak durması ve sadece dini işlerle meşgul olması koşuluyla, tarihi mekânı olan Fener'de kalmasına razı olmuştur. Yalnız İsmet Paşa görüşmeler esnasında Venizelos'tan Türk kamuoyunda "Megali İdea"nın destekçisi

[20] Alexandris, **age**, s.117- 120, Demirözü, **age**, s. 63.
[21] Harry John Psomiades, "The Ecumenical Patriarchate Under the Turkish Republic: The First Ten Years", **Balkan Studies**, c.2, s.1, 1961, s. 47-48.
[22] Alexandris, **age**, s. 89.

ve yeni Türkiye'nin düşmanı" olarak kabul edilen Patrik Meletios'un İstanbul'dan uzaklaştırılmasının teminatını da almıştır. [23]

Patrik Meletios'a karşı Türk kamuoyunun baskısının yanında İstanbul'daki Rum cemaatinden ve metropolitlerden gelen tepkiler de oldukça yüksekti. Ayrıca Venizelos da Meletios'un istifasını istemekteydi. Baskılar sonucu Meletios 10 Temmuz 1923'te önce sağlık nedenlerinden ötürü Aynaroz'a yerleşmiş, 12 Ekim 1923'te de makamından istifa etmiştir. [24]

Yeni Patrik seçimleri sırasında İstanbul Valiliği Patrikhane'ye bir tezkere göndermiştir. Tezkerede Patrik adaylarının ve seçimde oy kullanacak olanların, Türk vatandaşı olmaları ve Türkiye dahilinde görevli olmaları şartı koşulmuştur. Bu tezkereyle Patrik seçimlerine müdahale eden Türkiye, Patrikhane'nin ekümenik statüsünü yok saymıştır. Patrik seçimlerini geçmişinde Anti- Venizelist olmasıyla Türk hükümetinin güvenine sahip olan Kadıköy Metropoliti Grigorios kazanmıştır. Ankara hükümeti ekümenikliği çağrıştırması ve Osmanlı Devleti döneminde Rumların *milletbaşı* olmasından dolayı siyasal bir temsil halini yansıttığı düşüncesiyle Patriklik unvanını artık "başpapaz" şeklinde kullanmaya başlamıştır. [25]

VII. Griogorigos Patrik olmasından kısa bir süre sonra, 16 Kasım 1924'te vefat etmiştir. Yeni patriklik seçimleri Türk- Yunan ilişkilerini yeni bir krizin eşiğine getirmiştir. 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılmasından sonra Patrikhanenin varlığının Türk kamuoyunda tartışma konusu olduğu bir dönemde, mübadele protokolüne uymayan, yani etabli statüsünde bulunmayan, Patrikhane'ye mensup din adamlarını sınır dışı edilmek istenmiştir. Üç metropolit de bu kapsamda gözaltına alınmıştır. VII. Griogorios'un halefi olarak gözaltındaki üç metropolitten biri olan Terkos metropoliti Konstantinos seçilmiştir.[26]

Patrik Konstantinos'un sınır dışı edilmesi konusu önce Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda daha sonra Karma Mübadele Komisyonu'nun gündeminde incelendikten sonra Patrik Konstantinos ve birçok din adamı sınır dışı edilmiştir. [27]

---

[23] Alexis Alexandris, "Lozan Konferansı ve İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik Boyutu: 10 Ocak 1923 Tarihli Tutanağın Önemi", der. Cengiz Aktar, **Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.79-97.
[24] Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.120-122.
[25] Macar, **age**, s.122-125.
[26] **age**, s. 128-129.
[27] Psomiades, **age,** 59-60.

Bu olay, Yunan basınında oldukça geniş yer bulmuştur. 1 Şubat 1925'te Atina'da büyük bir protesto mitingi yapılmıştır. Andreas Mihalakopoulos hükümeti Patrikhane konusunu uluslararası bir platforma taşımak için 11 Şubat 1925'te Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurmuştur. Milletler Cemiyeti 1 Mart 1925 tarihinde verdiği cevapla konu hakkında herhangi bir tartışmayı kabul etmediği, Patrikhane'nin Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu ve bu kurumun işleyişinin Türkiye kanunlarına bağlı olduğunu belirterek reddetmiştir.[28] Milletler Cemiyeti, konunun kendi yetki sınırlarına girip girmediği hakkında çıkan tartışmalar sonucunda patrikhane konusunu Lahey Adalet Divanı'na götürmüştür. Bu sırada sorunun çözümü için Karma Mübadele Komisyonu'nun Yunan delegesi Yorgos Eksindaris ile Türk delegesi başkanı Tevfik Rüştü Bey (Aras) arasında ikili görüşmeler başlamıştır. Türk hükümeti sorunu diplomatik yollardan aşabilmek için Yunanistan'a Milletler Cemiyeti'ndeki başvuruyu geri çekmeleri halinde, Karma Mübadele Komisyonu'na yapmış olduğu, diğer piskoposların mübadelesi için verdiği dilekçeyi geri çekeceğini bildirir. 22 Mayıs 1925'te görevinden istifa eden Konstantinos'un yerine 13 Temmuz'da Vasilios Yeorgiadis seçilmiştir. [29]

2.1.2. Türk- Yunan İlişkilerinde Yakınlaşma Diplomasisi

Patrik VI Konstantinos sorunundan sonra Tevfik Rüştü ve Yorgos Eksindaris arasında başlayan ikili görüşmelerle, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamıştır.

Her iki devletin de iç siyasetlerinde siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunlar mevcuttur. Hem İsmet Paşa hükümeti hem Andreas Mihalakopulos hükümeti iç sorunlardan sıyrılıp dış politikadaki yalnızlarını sonlandırmak istemiştir. Bu amaçla 1925 yılında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. [30]

Ankara Antlaşması, Lozan Antlaşması'ndan kalan 1.500.000'den fazla mübadilin hukuki ve mali sorunlarının özellikle tarafların mal varlıklarının, menkul ve gayrimenkullerinin nasıl tazmin edileceği çözüme kavuşturmaya çalışılmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, 30 Ekim 1918'den önce ve o sırada İstanbul'da bulunan tüm Rumları, yerleşme niyetlerine bakılmaksızın etabli olarak tanımıştır. Yasal pasaportları olmaksızın ülkelerini terk edenler hariç etabli olarak tanınmış olanlar,

[28] Psomiades, **age,** s. 60, Macar, **age**, s. 131.
[29] Alexandris, "Lozan Konferansı., s.90.
[30] Fırat, **age**, s. 342-343.

İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanları, ülkelerine serbestçe dönüp mallarına sahip olabileceklerdir.[31]Fakat Ankara Anlaşması, Yunanistan'daki Mihalakopoulos hükümetinin General Pangalos'un askeri darbesi[32] sonucu düşürülmesi sebebiyle uygulanamamıştır.

Ankara Anlaşmasından sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin iyileşmesinden sonra, 1924 yılında maslahatgüzar seviyesinde başlatılan ilişkiler, Nisan 1925'te Cevat Bey (Ezine)'in Atina'da, Perikles Argiropoulos'un da 1925 yılında Ankara'da göreve başlamasıyla orta elçilik düzeyinde sürdürülmeye başlanmıştır.[33]

1926 yılında General Pangalos'un karşı bir darbeyle indirilmesinden sonra Yunanistan ve Türkiye, kesintiye uğramış olan diplomatik görüşmelerine devam etmiştir. 1 Aralık 1926 yılında Perikles Argiropoulos ve Şükrü Saraçoğlu arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Atina Anlaşması'na göre her iki ülkenin etablilerinin mal varlıkları hariç, 18 Ekim 1912'de Yunanistan'da ayrılan Müslümanlara ait olan mal varlıkları ve Türkiye'den ayrılan Rumların mal varlıkları eşit kabul edilecek, bu mallar karşılıklı hükümetlerce satın alındıktan sonra alacak ve borçlar takas edilecektir.[34] Fakat bu anlaşma Batı Trakya'daki taşınmazların iadesine itiraz eden Küçük Asya mülteci derneklerinin Yunan Hükümeti'ne yaptığı baskılar ve uygulanması sırasında yaşanan teknik sorunlar sebebiyle askıda kalmış, ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açmıştır.[35]

Yunanistan'da 1928 yılında yapılan seçimlerde Venizelos'un başbakan olmasından 11 gün sonra, 30 Ağustos 1928'de, İsmet İnönü'ye hitaben bir mektup yazarak, seçim süreci boyunca halka yaptığı konuşmalarda, Yunanistan'ın Türkiye topraklarında gözü olmadığını defalarca tekrarladığını, Türkiye'nin de Yunanistan'ın topraklarında gözünün olmadığını bildiğini söylediğini, ilişkilerin çözümü için samimi bir istek duyduklarını belirtmiştir.[36]Venizelos'un mektubu Ankara'da oldukça olumlu bir etki yaratmıştır. İsmet İnönü de Venizelos'a cevaben 27 Eylül 1928'de bir mektup göndermiştir. İsmet İnönü 13 Eylül 1928'de Malatya'da yaptığı bir konuşma sırasında iki ülkenin arasındaki problemlerin siyasal olmadığını,

[31] Alexandris, **The Greek Minority**... s. 125, Fırat, **age**, s. 345.
[32] Richard Clogg, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015, s. 111.
[33] Hatipoğlu, **age**, s. 107.
[34] Alexandris, **age**, s.128.
[35] **age**, s. 129, Fırat, **age,** s.344.
[36] Venizelos ve İnönü'nün mektuplarının Türkçe çevirileri için bkz. Demirözü, **age**, s.153-155.

vatandaşların mal varlıklarına ilişkin sorunların önemli fakat iyi niyetle çözülmesi gereken sorunlar olduğunu söylemiştir. [37]

Diğer yandan karşılıklı gönderilen mektupların sonrasında oluşan sıcak atmosfere rağmen Türkiye ve Yunanistan bir krizin daha eşiğine gelmiştir. Atina'da görevli olan Britanya Büyükelçisi 12 Eylül 1929 tarihli notunda Türkiye'nin Yavuz zırhlısını aldığını, Yunanistan'ın da Yavuz'a karşılık Salamina zırhlısını satın almak üzere olduğunu belirtmiştir. Büyükelçi iki ülke arasında donanma krizinin "endişe verici boyutlarda" olduğunu da eklemiştir. [38]

Venizelos İnönü'ye gönderdiği mektupla, "öldükten sonra geride bırakacağım en büyük siyasi eserdir" dediği Türk- Yunan diyaloğunu yeniden başlatmıştır.[39] Diplomatik diyaloglar ve müzakere süreci sonucunda, etabli tanımının yeniden tanımlandığı, mübadil ve gayri mübadil vatandaşların mal varlıklarının çözümünün belirlendiği 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi'nin imzalanır.[40]

Yunanistan'da kritik bir konumda duran göçmenlerin hükümete baskı yaptığı, Lozan Antlaşması'yla birlikte oldukça karmaşık bir sürece giren mal varlıkları meselesi 1930 Ankara Sözleşmesi ile sonlandırılmıştır. Bu anlaşmaya göre denge unsuru gözetilerek göçmenlerin mal varlıkları eşit olarak kabul edilip silinmiştir. Banka hesaplarındaki mevduatlarsa sahiplerine geri verilecektir. Bu anlaşma ayrıca etabli tartışmalarını da sonlandırmıştır. Geçmişte yerleşmişlik konusunda aranan tüm koşullar bırakılıp, Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların tümü ve İstanbul'da yaşayan Rumların tümü etabli sayılmışlardır.[41]

Venizelos'un 17-31 Ekim 1930 tarihinde Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında siyasal, askeri ve ekonomik konulara ilişkin üç belge daha imzalanır.[42] Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol, İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması:[43]

Türk- Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşmasının 1. ve 2. Maddeleri en geniş anlamda Tarafsızlık yükümünü getirmektedir. 3. ve ondan

[37] Fırat, **age,** s.345, Demirözü, **age**, s.77.
[38] Demirözü, **age**, s. 84.
[39] **age**, s.76.
[40] Fırat, **age**, s.346-347.
[41] Alexandris, **age**, s.177- 178.
[42] Samim Akgönül, **Türkiye Rumları: Ulus- Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 86.
[43] Soysal, **age**, s.391-392.

sonraki maddeler ise, iki devlet arasında çıkacak uyuşmazlıkların -eğer diplomasi yoluyla bir anlaşmaya varılamazsa- uzlaştırma yöntemi ile o da sonuç vermezse, yargısal çözüm ya da hakeme başvurarak çözümü öngörülmektedir.

Ankara antlaşmasına ekli protokol, Deniz silahları yarışını durdurmak amacıyla Tarafların 6 ay önceden birbirlerine haber vermeden yeni savaş gemisi yapmamak ya da almamak yükümünü ortaya koymuştur.

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması ile tarafların her birinin uyrukları diğer tarafın ülkesine, ülkenin kanun ve düzenine uymak koşulu ile serbest giriş yapabilecek, orada ikamet edebilecek, yerleşebilecek, mülk edinebilecek, miras bırakabilecek, ticari faaliyette bulunabilecek, şirket, fabrika kurabilecek ve istedikleri zaman da orayı terk edebileceklerdir. Taraflar, diğer taraf devletin vatandaşlarına "en çok gözetilen ulus statüsünü tanıyacaktır."[44]

5 Mart 1933'te Yunanistan'da yapılan genel seçimde Venizelos'un seçimleri kaybetmesi, ikili ilişkilerin seyrini değiştirmemiştir. Yeni Başbakan Panagis Tsaldaris[45] de iktidarı döneminde Türk- Yunan ilişkilerinin geliştirilmesine oldukça önem vermiştir. Mayıs 1933'te iki ülke arasında bir gümrük birliğinin kurulması ve akabinde tümden bir siyasi birliğe yönelik teklifler ortaya atılmıştır. Bu teklifler gerçekleştirilmemiş olsa bile, dönemin ruhunu yansıtması bakımından oldukça önemlidir.[46]

Bulgaristan'ın Balkanlarda izlediği revizyonist politikaların etkisiyle, Türkiye ve Yunanistan arasında bir dostluk anlaşması imzalanması kararlaştırılmıştır. Tsaldaris bu amaçla 9 Eylül'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 14 Eylül 1933'te Türkiye ve Yunanistan arasında, ortak sınırları karşılıklı olarak güvence altına alan askeri ve güvenlik konularında iş birliğini sağlamlaştıran, "Samimi Anlaşma Misakı" imzalanmıştır. [47]

[44] Akgönül, **age**, s. 87-88, Fırat, **age**, s.348.
[45] Clogg, **age**, s.115.
[46] Akgönül, **age**, s. 87, Bestami S. Bilgiç, "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.31, s.91, 2015, s.18.
[47] Zafer Çakmak, "Yunanistan Başbakanı Panagis Tsaldaris'in Türkiye'yi Ziyareti (10-17 Eylül 1933)", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History Turkish or Turkic**, c.2 s.4, ss.1271- 1281, s.1272-1276, Fırat **age**, s.349.

1930'lu yıllar, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra mevcut statükodan memnun olmayan devletlerin, revizyonist eğilimlerinin arttığı bir dönem olmuştur.[48] Avrupa'da İtalya ve Almanya, Balkanlar'da da Bulgaristan'ın bu yöndeki girişimleri sebebiyle, bölgedeki ülkeler güvenliklerini sağlayabilmek adına örgütlenme çabalarına girmişlerdir.[49]

Balkanlardaki statükoyu sağlayabilmek için Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 9 Şubat 1934'te "Balkan Paktı" imzalanmıştır. Balkan Paktı ile Balkan sınırları, bir Balkan devletinden gelecek herhangi bir saldırıya karşı güvence altına alınacaktır. Balkan devleti olmayan bir devletten gelen olası bir saldırı esnasında, pakta bağlı olan devletlerden biri bu saldırıya katılırsa, Balkan Paktı'nın hükümleri bu devlete karşı uygulanacaktır. Böylece eğer İtalya, Balkan devletlerinden birine müdahale edecek olursa Balkan Paktı üyeleri harekete geçmek zorunda olmayacak ama Bulgaristan bu müdahaleye katılırsa, Balkan Paktı üyeleri sadece Bulgaristan'a karşı savaşacak, İtalya'ya karşı bir eylemde bulunmayacaklardı.[50]

Askerlik ve güvenlik konularında sağlanan ittifakların yanında ekonomik ve ticari iş birlikleri konularında da anlaşmalar imzalanmıştır. [51]

General Metaksas 1936 yılında Yunanistan'da iktidara geçtikten sonra Türkiye ve Yunanistan'ın Balkanlardaki ortak çıkarlarının, statükonun korunması açısından bir garanti olduğunu düşünmüştür. Bu amaçla Türk- Yunan beraberliğini özellikle askeri ve güvenlik konularında geliştirmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. 1930 Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Anlaşması ile 1933 Samimi Anlaşma Misakı'na ek olarak 1938 yılında bir anlaşma daha imzalanır. Bu anlaşma ile Türkiye ve Yunanistan, taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde, tarafsız kalmayı taahhüt etmiştir. [52]

1930'lu yıllarda Türkiye ve Yunanistan'ın yakınlaşmasının ardından barışın mimarlarından Venizelos, 1934 yılında Nobel Barış Ödülü Komitesi'ne yazdığı bir

[48] Şükrü S. Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde, Türk- Yunan İlişkileri (1821- 1993)**, Ankara: İmge Yayınları, 2018, s. 69.
[49] Detaylı bilgi için bkz. Hatipoğlu, **age**, s.164-170.
[50] Gürel, **age**, s.73-75.
[51] 22 Aralık 1933 ve 10 Kasım 1934 Takas Antlaşmaları için bkz. Fırat, **age**, s. 350.
[52] Alexis Alexandris, "Turkish Policy towards Greece during the Second World War and Its Impact on Greek-Turkish Detente", **Balkan Studies**, c.23, s.1, 1982, s.163- 166.

mektupla Atatürk'ü barış ödülüne aday göstermiştir.[53] İki ülke arasında üniversite öğrencileri, gazeteciler, akademisyenler, tiyatro ve futbol kulüplerinin karşılıklı ziyaretlerde bulunmasıyla kültürel alandaki ilişkiler de yoğunlaşmıştır. 1938 yılında Athena Üniversite'sinde Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi'nde de Yunan Dili ve Edebiyatı kürsüleri açılmıştır.[54] Atatürk tarafından verilen bir kararla Aya Sofya Camisi, müze haline getirilmiştir. Aynı yıl, Selanik Belediyesi tarafından, Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Yılı şerefine Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin kapısına üzerinde Türkçe, Yunanca ve Fransızca yazılı mermer bir levha asılmış, 1937 yılında ise ev sahibi tarafından satın alınarak Atatürk'e hediye edilmiştir.

2.1.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrası Türk- Yunan İlişkileri

2.1.3.1. Savaş Karşısında Türkiye ve Yunanistan

Avrupa'da yaşanan revizyonist gelişmeler üzerine (İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'ı, 1939 yılında Arnavutluk'u işgali, 23 Ağustos 1939'ta imzalanan Almanya- Sovyet Saldırmazlık Paktı) Türkiye ve Yunanistan yine paralel politikalar izlemiştir. Yunanistan'ın tek taraflı olarak İngiltere ve Fransa'nın garantisine sahip olmasından sonra, Türkiye de bu iki devletle ortak bir deklarasyon yayımlayarak, 1939 yılında Türk- İngiliz- Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalamıştır.[55]

İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Alman Nazi birliklerinin Polonya'ya girmesiyle başlamıştır. Savaş çıktığı sıralarda İtalya savaş dışı kalacağını açıklamasına rağmen Fransızlar Alman kuvvetleri karşısında çözülünce, İtalya Yunanistan'a karşı saldırıda bulunmak amacıyla provokatif eylemlerde bulunmaya başlamıştır.[56] Mussolini'den aşağılayıcı bir ültimatom alan Metaxas, İtalyan liderin isteklerini kabul etmeyince, İtalyan orduları Yunanistan'a saldırmıştır. Birkaç gün sonra saldırganlar Arnavutluk topraklarına geri püskürtülmüştür. Ancak İngiltere, Yunanistan'ın savunulması için gerekli müttefik desteğini sağlayamayınca Alman kuvvetleri 6 Nisan 1941'de Bulgaristan ve Yugoslavya üzerinden Yunanistan'ı işgal etmiştir. Yunan ordusu 24 Nisan'da teslim olmuş; Haziran 1941'in ilk günlerinde Girit ve bazı Ege adaları da

[53] Fırat, **age.**, s. 350.
[54] Alexandris, "Turkish Policy…, s. 167.
[55] Gürel, **age**, s. 81.
[56] Hatipoğlu, **age**, s.223**,** Clogg**, age,** s.122-123.

dahil olmak üzere Yunanistan'ın tamamı Alman, İtalyan ve Bulgaristan'ın üçlü işgali altında kalmıştır. [57]

Türkiye'nin savaş sırasında "savaş dışında kalma" stratejisi ise Yunanistan'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Yunanistan savaş başladığı andan itibaren birçok kez diplomatlar aracılığıyla daha önce yapılmış antlaşmalardan doğan yükümlülükleri hatırlatarak, Türkiye'den savaşa katılmasını talep etmiştir. Fakat Türkiye verdiği cevaplarla ısrarla savaş dışı kalacağının altını çizmiştir.[58] Ayrıca Türkiye'nin savaş sırasında önce Almanlarla daha sonra da İngiltere ve SSCB ile yaptığı görüşmelerde Ege adalarını pazarlık konusu yapması da Yunanistan tarafından kuşkuyla karşılanmıştır.[59]

Türkiye'nin savaş sırasında uyguladığı "varlık vergisi" sebebiyle İstanbul'daki Rumlara uygulanan baskılar da Yunanistan'ın tepkisine yol açmıştır. Yunanistan Türkiye'nin bu yaklaşımını 1930'larda Atatürk ile inşa edilen ittifaktan farklı olduğunu, İsmet İnönü'nün dış politika anlayışının ve Türk – Yunan diyaloguna verdiği hassasiyetin öneminde de belirgin bir değişme olduğu şeklinde yorumlamıştır.[60]

2.1.3.2. Savaş Dönemi Görülen Dostluk Örnekleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine karşı dostane yaklaşımları da olmuştur. Savaş başladıktan hemen sonra Erzurum'da 29 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen şiddetli depremin ardından Yunanistan'da büyük bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Ülkenin her yerine Türk ve Yunan bayraklarıyla süslenen masalar kurulmuş, milli yardım komiteleri vasıtasıyla depremzedeler için para toplanmaya başlamıştır. Yardım kampanyasına özellikle mübadillerin yaşadığı bölgelerden 700.000'den fazla kişi katılmıştır.[61]

İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasından hemen sonra, İstanbul Helen Birliği'nin örgütlemesiyle İstanbul Rumlarından yedek subayların ve gönüllülerin Yunanistan'a savaşa gitmelerine izin verilmiştir. Rum, Ermeni ve Yahudilerin aralarında

[57] Gürel, **age**, s. 82, Clogg, **age**, s.125.
[58] Anlaşmalardan doğan yükümlülükler konusunda tarafların tezleri için bkz. Fırat, **age**, s. 577-580.
[59] Alexandris,"Turkish Policy…," s.183-187.
[60] **age**, s. 182.
[61] Ramazan Baş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Türk- Yunan İlişkilerinde Dostluk Örnekleri (1939- 1954)", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015, s. 33-35.

topladıkları maddi yardımların da Kızılhaç aracılığıyla ulaştırılmasına olanak sağlanmıştır. Yine bu dönemde başta askeri personel olmak üzere, Kahire'de sürgünde olan Yunan hükümetine gitmek isteyen Yunanların Türkiye'den geçmesine izin verilmiş; savaş sırasında Ege sahillerine binlerce sivil mülteci sığınmacı olmuşlardır.[62]

Yunanistan'ın Mihver devletler tarafından işgal edilmesinin ardından büyük bir ekonomik buhran ve beraberinde kıtlık noktasında açlık sıkıntısı başlamıştır. Almanya Yunanistan'ı işgal eder etmez, ülkenin erzak ve silah depolarını boşaltmış, hatta hastanelerin ve insani yardım kuruluşlarının gıda maddelerine bile el koymuştur.[63]Balıkçılık dönemsel olarak yasaklanmış, ülke içerisinde nüfus ve gıda dolaşımı da yasaklanmıştır.[64] 1939 yılında kişi başı ekmek tüketimi 179 kilo iken 1942 yılında 40 kiloya inmiştir. Bu politikalar sonucunda Yunanistan'da 1941-1942 kışında 100.000 kadar kişinin açlıktan öldüğü tahmin edilmektedir. [65]

Karşılıklı ekonomik ambargolar nedeniyle Yunanistan'a gıda sevkiyatının yapılamaması da durumu kötüleştirmekteydi. Bu konuda Kahire'de sürgün olan Yunan hükümeti tarafından sürekli sıkıştırılan İngiltere, yardımların sadece Türkiye üzerinden yapılmasına razı gelmiş; Kızılay ve Kızılhaç arabuluculuğu sayesinde vapurlar aracılığıyla 50 bin ton gıda malzemesi yardımı yapılacağı açıklanmıştır. Ayrıca Türk Kızılay Cemiyeti de Yunan Kızılhaç'ına 25 bin ton gıda maddesi göndermeyi kararlaştırmıştır.

Türkiye bu ortamda Yunanistan'a 11 gemi seferi gerçekleştirmiştir. İlk yardımı götüren "Kurtuluş Gemisi" yardımların sembolü haline gelmiştir. Seferlerde kişisel koli gönderimi yapılmasına da izin verilmiştir. İstanbul'daki Rumlar arasında başlayan yardımlaşma seferberliğinin örneği Türk toplumunda da görülmüştür.[66] 1942 yılının Nisan ayında Atina Belediye'si 1500 çalışanı için Ankara Belediyesi'nden gıda yardımı talebinde bulunmuştur. Yunan ayan ve mebusan meclisi üyelerinin bazıları da TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'dan gıda yardımı istemişlerdir. Talepler doğrultusunda TBMM üyeleri tarafından 120 adet gıda kolisi

[62] Alexandris, "Turkish Policy…", s. 196-197, Fırat, **age**, s.580.
[63] Elçin Macar, **İşte Geliyor Kurtuluş! Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'a Yaptığı Yardımları, 1940-1942**, İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür ve Sanat ve Tarih Yayınları, 2009, s.59-60.
[64] **age**, s.62
[65] Clogg, **age**, s.126.
[66] Detaylı bilgi için bkz. Macar, **İşte Geliyor…**, S. 59-114.

Dumlupınar Vapuru'nun üçüncü seferinde ulaştırılmıştır.[67] Bir dönem savaş sırasında kıtlık sebebiyle mağdur olan çocukların Türkiye'ye getirilmesi planlanmış hatta bunun için Yunan Kızılhaç'ı ve Türk Kızılay'ı tarafından gerekli hazırlıklara başlanmışsa da daha sonra bu plandan vazgeçilmiştir.[68]

2.1.3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk- Yunan İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru başlayan Sovyet yayılmacılığından rahatsız olan Müttefikler, savaş sonrası düzenlemelerle ilgili SSCB ile yaptıkları görüşmelerde gitgide fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir.[69] Balkanların SSCB işgaline girdiğini gören İngiltere, iç savaş[70] halindeki Yunanistan'a destek asker çıkararak bu topraklarda SSCB'den önce hakimiyet kurmak istemiştir. Daha sonra İngiltere Sovyet yayılmacılığını önlemek amacıyla SSCB ile Balkanlardaki ülkeleri nüfuz bölgelerine göre ayıran Yüzdeler Anlaşması olarak bilinen anlaşmayı imzalamıştır. Yunanistan İngiltere'nin nüfuz bölgesine bırakılmıştır.[71]

İkinci Dünya Savaşı sırasında "savaş dışı kalma" stratejisi izleyen Türkiye ise savaşın sonlarına doğru hızla değişen uluslararası konjonktürde tarafsızlık statüsünü korumakta oldukça zorlanmıştır. Savaştaki stratejileri sebebiyle SSCB ile ilişkileri gittikçe kötüleşen Türkiye'nin üzerindeki Sovyet tehdidi günden güne artmıştır. İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarması bu bakımdan Türkiye'yi oldukça sevindirmiştir. Ayrıca Yunanistan ile yeniden iş birliği sağlayabilmek için 1944 Kasım'ında Yunan hükümetine, On iki Adalar üzerinde hiçbir talebinin olmadığını bildirmiştir.[72]

---

[67] Hüseyin Kalemli, Ufuk Erdem, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları ile Gönderdiği İnsani Yardımlar", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, s.46, ss. 205- 236, 2011, s.227.
[68] Macar, **İşte Geliyor…,** s. 114-116.
[69] Fırat, **age**, s. 581.
[70] İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Yunanistan'da 1941'de Alman işgalinden hemen sonra direniş örgütleri kurulmaya başlamıştır. Yunan Komünist Partisine bağlı sendikalar ve diğer sol örgütler bir araya gelerek Ulusal Kurtuluş Cephesini (EAM) kurmuşlardır. EAM, direniş hareketinin siyasal kanadı olarak oluşturulurken, Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELAS) ise askeri kanadını temsil ediyordu. Sol direniş örgütleri, grevler ve gerilla direnişleriyle başarılar kazanmaya başlayınca halkın da desteği de artmıştır. EAM dışında cumhuriyetçi subaylar tarafından Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi (EDES) ve Ulusal ve Sosyal Kurtuluş Hareketi (EKKA) oluşturulmuştur. Önceleri iş birliği içinde işgale karşı direnen bu örgütler, 1944 yılında Almanlar Yunanistan'dan çekilmeye başladıktan sonra aralarında derin fikir ayrılıkları doğmuş ve özellikle EAM- ELAS ile EDES arasında çatışmalar başlamış, 1949 yılına kadar süren bir iç savaşa dönüşmüştür.
[71] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, s. 398-399.
[72] **age**, s. 414.

19 Mart 1945'te SSCB'nin, 1925 tarihinde imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı tek taraflı olarak yenilemek istemesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı taleplerde bulunması, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin revize edilerek Boğazlardan üs istemesinin üzerine, Ankara hükümeti Müttefik devletlere yakınlaşmaya başlamıştır.[73]

Savaşın ardından oluşan iki bloklu yapının içinden yükselen Soğuk Savaş, Türkiye ve Yunanistan'ın 1930 yılında başlayan, savaşla kesintiye uğrayan yakınlaşmasının devam etmesinin koşullarını sağlamıştır. Savaştan gücünü kaybederek çıkan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye üzerindeki Sovyet tehditlerine karşı koyma sorumluluğunu ABD'ye devretmek istemesiyle Türk- Yunan ilişkilerinde de yeni bir devre başlamıştır.[74]

Amerika Birleşik Devletleri 12 Mart 1947'de "Truman Doktrinini" ilan edip, komünizm tehdidine karşı Türkiye ve Yunanistan'a yardım edeceğini açıklamasından sonra Türk- Yunan ilişkileri daha çok ABD ekseninde yol almaya başlamıştır.[75] Truman Doktrininin ilanından iki ay sonra 1947 Mayıs'ında Başbakan yardımcısı Sofoklis Venizelos ve Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında "Türk- Yunan İş Birliği Komitesi" kurulmuştur. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı'nda On iki Adalar meselesi yüzünden kötüleşen ilişkiler, siyasi iş birliklerinin yanında ekonomi ve kültürel alanda yapılan anlaşmalarla yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 1948 Eylül'ünde de bir ticaret anlaşması yapılmıştır.[76]

2.2. Demokrat Parti Döneminde Türk- Yunan İlişkileri (1950-1955)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan ve Türkiye'de yaşanan siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler, birbirine benzer politikalarla Batı bloğuna entegrasyon çabası içinde seyretmiştir. Bu dönemde iki ülke askeri ve siyasi ortaklıklarla birbirlerini destekledikleri gibi iktisadi ve kültürel alanlarda artan etkileşimleri ve girişimleriyle de Türk- Yunan ilişkilerinin altın çağını yaşamışlardır.[77]

Türkiye'de savaşın hemen sonrasında yapılan 1946 seçimleriyle çok partili demokraside yer kazanan Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de oyçokluğu ile seçilip

[73] Hatipoğlu, **age**, s.268.
[74] Gürel, **age**, s. 84-85.
[75] Fırat, **age**, s.584.
[76] Alexandris, **The Greek Minority**..., s. 234-235.
[77] Fırat, **age**, s. 586.

iktidara gelmişti.[78]Yunanistan'da ise iç savaş dönemi sonrasında nispi seçim sistemiyle seçilen merkez ve merkez sağ partiler arasında koalisyonlar oluşturulmuştu. Seçimlerde Birleşik Demokratik Sol'un yükselişi ve sağlanamayan çoğunluk sebebiyle oluşturulan merkez koalisyonlardan rahatsızlık duyan ABD, seçimlerde çoğunluk sistemine geçilmez ise ABD tarafından yapılan yardımlarda kesinti yapacağını açıkladı. Bu müdahaleye çeşitli itirazlar gelmişse de gerekli düzenlemeler yapılıp 1952 seçimlerinde çoğunluk sistemine geçilmiş; merkez sağdan General Papagos'un lideri olduğu Yunan Dirilişi Partisi iktidara gelmiştir.[79]

Her iki ülke de Amerika'nın siyasal, askeri desteğinden ve Marshall planından yararlanabilmek için, demokrasiye ve serbest girişime oldukça önem vermiştir. Haziran 1950'de Paris'te bir araya gelen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Yunanistan Başbakanı Nikolaos Plastiras, iki tarafın her alanda yakın ve etkili bir iş birliğinin hayata geçirilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.[80] Dış politikada izlenen stratejilerde de ortak hareket etmişlerdir. NATO ittifakına dahil olabilmek için 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndermişler; Amerika'ya kendi sınırları içinde üsler vermişlerdir. Nihayetinde 21 Ekim 1951'de her iki ülke de aynı protokolle NATO'ya kabul edilmişlerdir.[81]

NATO gibi uluslararası bir güvenlik ittifakına üye olan Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler yapılmaya başlanmıştır. İlk ziyaret Yunanistan Başbakanı Sofoklis Venizelos tarafından Ankara'ya yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülüyle yapılan görüşmeler sonrasında ticari ve iktisadi alanlarda, ilişkilerin arttırılması amacıyla "Türk- Yunan Karma Komisyonu" kurulmuştur.[82] Karma Komisyon bu amaçla çalışmalara başlamış, iki ülke arasında karşılıklı olarak vize formalitelerinin kaldırılmasına ve gümrük kapılarının açılmasına karar verilmiştir.[83]

Daha sonra Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Genelkurmay Başkanı Şükrü Kanatlı, Atina'ya giderek iade-i ziyarette bulunmuşlardır. Bu görüşmelerde daha çok NATO ittifakı sonrası askeri iş birlikleri

[78] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 323.
[79] Clogg, **age**, s. 145-146.
[80] Stefo Benlisoy, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk- Yunan Yakınlaşması, Kral ve Kraliçenin Türkiye Ziyareti", **Toplumsal Tarih**, s.190, ss.12-22, 2000, s. 13.
[81] Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 235.
[82] **age**, s. 235.
[83] Derya Sevinç, Demokrat Parti Dönemi Türk- Yunan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, 2012, s. 67.

gündeme gelmiş; Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında kurulabilecek askeri birlikteliğin sinyalleri verilmiştir.[84]

Karşılıklı ziyaretlerden şüphesiz en önemlisi ise Haziran 1952'de Yunan Kralı I. Paul ve Kraliçe Frederika'nın İstanbul ve Ankara'ya yaptığı ziyaretler olmuştur. İlk defa bir Yunan Kralı'nın Türkiye'yi ziyaret edecek olması sebebiyle İstanbul'da ve Ankara'da yoğun hazırlıklar yapılmıştır. Kral I. Paul ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'ndeki görüşmelerinden sonra Celal Bayar, Türk- Yunan dostluğunun bundan böyle her iki ülke için milli bir siyaset olduğunu belirtmiştir. Yunan Kralı I. Paul ise "Türk- Yunan iş birliğinin içinde yaşadığımız endişeli dünya için misline nadir tesadüf edilen kıymetli bir siyasi olgunluk misali de teşkil ettiğini" ifade etmiştir.[85]

Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da Kasım 1952'de yaptığı Yunanistan ziyareti Yunan kamuoyunda coşkuyla karşılanmıştır. Celal Bayar Atina'da resmi ziyaretlerden sonra Batı Trakya'da İskeçe ve Gümülcine'deki Türk azınlığı ile bir araya gelmiştir.[86]

Türkiye NATO'ya katılmasının ardından, SSCB'den gelen saldırgan tavırlar karşısında kendi bölgesinde savunmaya yönelik bir ittifak arayışına girmiştir. Karşılıklı yapılan görüşmeler sırasında Menderes hükümetinin çabaları ve Celal Bayar'ın Atina ziyareti sırasında yaptığı gizli görüşmelerde, 1948'de Kominform'dan çıkarılan Yugoslavya ile yakın ilişkiler kurularak bir ittifak sağlanması planlanmıştır. Bunun sonucunda 28 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında resmi adı Dostluk ve İş birliği Anlaşması olan Balkan Paktı imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre üç devlet aralarında kültürel, ekonomik ve kültürel iş birliğinin yanında, savunma konusunda da iş birliği yapacaktır. Türk hükümeti bu iş birliği ve dostluk anlaşmasını tam bir ittifak haline dönüştürmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş, 9 Ağustos 1954 yılında ise Bled Anlaşması imzalanarak Balkan İttifakı oluşturulmuştur.[87]Fakat 1954 yılında Sovyet tehdidinin özellikle Yugoslavya üzerindeki etkisinin azalması ve Kıbrıs sorunun gündeme gelmesiyle bu ittifak işlevselliğini yitirecektir.[88]

---

[84] Hatipoğlu, **age**, s. 291-292, Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 236.
[85] Benlisoy, **age**, s. 15-18.
[86] Hatipoğlu, **age**, s. 304.
[87] Armaoğlu, **age**, s. 522-523.
[88] Fırat, **age**, s. 591.

1950-1955 yılları arasında yaşanan Türk- Yunan yakınlaşmasının en çok hissedildiği alanlardan biri de kültürel ilişkiler olmuştur. Bu alandaki ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda özellikle her iki tarafın azınlıkları yani Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları, çeşitli konularda kazanımlar elde etmişlerdir.

Bu alandaki gelişmelerden ilki 20 Nisan 195'de imzalanan Türk – Yunan Kültür Anlaşması'dır. Bu anlaşma ile Türkiye ve Yunanistan hükümetleri, eğitimle ilgili konular başta olmak üzere spor, arkeolojik kazılar gibi birçok alanda iş birliğini vaat etmişlerdir.[89]

[89] Akgönül, **age**, s. 171-174.

3. KIBRIS SORUNU'NUN ORTAYA ÇIKIŞI VE TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

3.1. Kıbrıs'taki Türk ve Yunan Milliyetçiliklerinin Gelişimi

1571'de Kıbrıs'ın Osmanlı yönetimine geçmesi itibariyle ada nüfusu iki ana etnik gruptan oluşmuştur. Kıbrıs Rumları ve Kıbrıs Türkleri, Osmanlı *millet sistemi*nin yapısı altında iki farklı cemaat olarak yaşamış, siyasi ve toplumsal olarak da iki farklı cemaat olarak kurumlaşmışlardır. Kıbrıs Rumları ve Kıbrıs Türkleri, Osmanlı idaresinden sonra İngiliz yönetimi altında da bu ikili yapıyı sürdürmeye devam etmiştir.

Kıbrıs tarihi açısından Yunanistan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 1821 yılından itibaren Yunan devletinin inşa süreci ve Megali İdea'nın 1844 yılından itibaren Yunanistan'da devlet doktrini olarak benimsenmiş olması, Kıbrıslı Rumların enosis milliyetçiliğini gittikçe arttıran bir etkide olmuştur.[90] Osmanlı millet sistemi içerişinde "millet başı" statüsünde bulunan Ortodoks Kilise, Kıbrıs Rumlarının dini, siyasi entelektüel ve kültürel yaşamını şekillendiren merkezi bir kurum niteliğinde olmuştur. Bu açıdan artan enosis taleplerinde de Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin siyasi faaliyetleri ön plana çıkmıştır. Kıbrıs adasının 1878 yılında Osmanlı Devleti himayesinden İngiltere'ye geçmesinin hemen ardından, adaya gelen ilk İngiliz yüksek komiserini karşılayan Larnaka Piskoposu, "anavatan Yunanistan ile birleşmeleri konusunda İngiltere'ye sonsuz bir güven duyduklarını, On İki adalarda olduğu gibi Kıbrıs'ta da enosis hedefine ulaşılması" hususunda yardım talep etmiştir. Kıbrıs Rumları bu dönemden itibaren enosis talebine yönelik İngiliz yönetimini nezdinde çeşitli girişimde bulunmuşlardır.[91]

[90] Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 75-77.
[91] Clement Dodd, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**. Londra: Palgrave Macmillan, 2002, s. 3.

Kıbrıs Türkleri ise enosis karşıtlığı noktasından hareketle milliyetçiliklerini kurgulamaya başlamışlardır. 1911 yılında 3.000 Kıbrıs Türkü enosise karşı protesto yürüyüşü düzenlemiştir.[92] Kolektif hafızalarına bir travma olarak yerleşen Girit örneğinin[93] ardından Kıbrıs'ın 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilmesiyle derinden sarsılmışlardır. Kıbrıs Türk cemaati, enosisin gerçekleşmesi durumunda kendi haklarını koruyamayacağından korkmuştur. Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen liderleri, İngiliz Yüksek Komiser'ine başvurarak, "Kıbrıs'ın hiçbir zaman Yunanistan'a verilmemesini ve ebediyen İngiltere'de kalacağının güvencesini" istemişlerdir. İngiltere'nin Kıbrıs'tan vazgeçmesi durumunda da Ada'nın Türkiye'ye iadesini talep etmişlerdir.[94] Kıbrıs Türkleri siyasi temsil bakımından yaşadıkları bu boşluğu, 1923 yılında Türkiye'de cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından başlatılan modernleşme çalışmalarına entegre olmaya çalışarak doldurmaya çalışmışlardır.

Koloni yönetimi süresince Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları arasında ortak bir Kıbrıslılık bilinci oluşturulamamış, her iki grup da aidiyetlerini "anavatanları" Yunanistan ve Türkiye üzerinden tanımlamışlardır. Bu yapı içerisinde her iki grubun da farklı okul sistemleri mevcuttur. Ders kitapları ve öğretmen ihtiyacı anavatanları aracılığıyla temin edilmiştir. Kutlanılan milli tatillerde bile bu ikiliği görmek mümkündür. Kıbrıs Rumları Yunanistan'ın 1821 yılında Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazandığı 25 Mart gününü kutlarken, Kıbrıs Türkleri 29 Ekim ve 30 Ağustos gibi tarihlerde kutlamalar yapmıştır.[95] Diğer yandan bu ayrışma ortamında 1950lilere kadar toplumlararası şiddet olaylarına pek rastlanmamıştır. İstisnai durumlardan biri "1912 Limasol Olayları"dır. Osmanlıların 1911-1912 Türk-İtalya Savaşı'ndan mağlup çıkmaları üzerine sevinç gösterileri yapan Kıbrıs Rumları ile Kıbrıs Türkleri çarpışmış, 5 kişi ölmüş, 134 kişi de yaralanmıştır.[96]

Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları arasındaki antagonizmin yansıdığı yerlerden bir diğeri de 1882 yılında kurulan Yasama Konseyi'ndeki temsiliyet oranlarıdır. İlk

---

[92] Dodd, **age**, s. 7.

[93] 19. yüzyılda Osmanlı Vilayeti Girit'te çoğunluğunun ana dili Rumca olan Müslüman bir azınlık yaşıyordu. Girit 1897'de yaşanan bir ayaklanmasının ardından önce yarı özerk olmuş, 1912'de ise Yunanistan tarafından ilhak edilmiştir. Yunanlar "Girit Türkü" olan Müslümanların birçoğunu Kıbrıs'a ve Suriye'ye sürmüştür. Bkz. Etienne Copeaux, Claire Mauss Copeaux, **Taksim! Bölünmüş Kıbrıs 1964- 2005**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009s. 36.

[94] Kızılyürek, **age**. s. 215.

[95] Tözün Bahçeli, **Greek- Turkish Relations since 1955**, Boulder- London: Westview Press, 1999, s.19-20, Umut Uzer, **Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and The Caucasus**, London & New York: I.B. Tauris, 2011, s. 113-114.

[96] Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, Ankara: İmge Yayınları, 2001, s. 60.

kurulduğunda temsiliyet, altı İngiliz, üç "müslüman" dokuz "gayrimüslim" şeklinde paylaşılmıştır. Kıbrıs Rumlarının mecliste daha güçlü bir temsiliyet talebinden sonra 1925 yılında Yasama Konseyi on iki Rum, üç Türk, altı İngiliz ile görevlendirilecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır. 1931 yılında konseyin Rum üyeleri tarafından enosis yanlısı bir manifesto yayınlanıp, bazı resmi binaları ateşe vermek suretiyle İngiltere karşıtı bir ayaklanmanın çıkmasının ardından, her iki toplumda da gittikçe artan milliyetçilik eğilimlerine karşı alınan bir dizi tedbir kararının yanında Yasama Konseyi de kapatılacaktır.

Kıbrıs'ta 1930lu ve 1940lı yıllarda işçi sınıfında yoğun gelişmeler yaşanmıştır. 1931 ayaklanmasının ardından uygulanan katı rejim kısmen yumuşatılarak siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. 1936 yılında sendika hareketi yasallaşmıştır. Ortodoks Kilise ise milliyetçi işçi ve çiftçi birliklerini enosis hareketi temelinde örgütleyerek milliyetçi bir cephe oluşturmuştur. Bu ortamda komünist AKEL (*Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou*/ Emekçi Halkın İlerici Partisi) ile sağcı Kıbrıs Ulusal Partisi (KEK) kurulmuştur. Her iki parti de enosisi kendilerine misyon edinmiştir. Ortodoks Kilisesi ile AKEL arasında enosis hareketine kimin öncülük edeceğine dair yoğun bir yarış yaşanmıştır.

Kıbrıs Türklerinde ise siyasi örgütlenme Rumlara nazaran daha geç oluşmuştur. Kilise ve AKEL'le birlikte sertleşen enosis taleplerine sistemli olarak karşı çıkabilmek amacıyla Kıbrıs Türklerini temsilen kurulmuş ilk siyasal oluşum, 18 Nisan 1943'te kurulan Kıbrıs Adası Türk Azınlıklar Kurumu (KATAK)'dur. Enosis isteklerine ve İngiliz yönetimine karşı daha sert bir politika izlenmesi gerektiğini savunan grup Fazıl Küçük liderliğinde KATAK'tan ayrılarak 23 Nisan 1944'te Kıbrıs Milli Türk Halk Partisini (KMTHP) kurmuşlardır. Fazıl Küçük 'ün Kıbrıs Türk toplumu içerisinde öne çıkmasıyla 1949 yılında KATAK ve KMTHP birleşerek Kıbrıs Türktür Partisi (KTP) adını alacaktır.[97]

3.2. Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorununa Müdahil Olmaları

1930lu yıllarda Kıbrıs'ta Rumların gittikçe artan enosis talepleri ve bu talebin Kıbrıs Türk toplumunda yarattığı güvensizlik sebebiyle her iki toplum da anavatanlarıyla

[97] Zenon Stavrinides, **The Cyprus Conflict National Identity and Statehood**, Lefkoşa, 1976, s. 24-25, Kızılyürek, **age**, s. 220-224, Fırat, **age**, s. 595.

bağ kurarak destek aramışlardır. Fakat gerek Türkiye gerek Yunanistan Kıbrıs sorununa karşı mesafeli durmuşlardır.

Yunanistan Küçük Asya Felaketi, Lozan Anlaşması ve mübadele sonrasında ülkedeki ekonomik ve toplumsal sorunlarını çözmeye yönelik olarak iç sorunlarına yönelmiştir. 1930larda Yunanistan'ın temel gayesi başta İngiltere olmak üzere büyük güçlerle iyi geçinerek toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. Venizelos, Kıbrıs'ın enosis yoluyla Yunanistan'a verilmesinin imkânsız olmadığını fakat bunun ancak baskı yapılmadan İngiltere'nin isteğiyle olabileceğini düşünmektedir. 1931 yılında Kıbrıslı Rumlar tarafından başlatılan İngiliz karşıtı gösterilerin ardından, Atina'da yapılmak istenen dayanışma eylemlerini Yunanistan başbakanı Eleftherios Venizelos, "ülkenin genel çıkarlarına hizmet etmediği" gerekçesiyle yasaklamıştır.[98] Kıbrıs Rumları bu dönemde Yunanistan'dan beklediği ölçüde destek görememiştir. Megali İdea'nın belki de en militan aktörlerinden olan Venizelos'un 18 Kasım 1931'de yaptığı açıklama Yunanistan'ın bu dönemde Kıbrıs'a yönelik politikasını özetlemektedir: "Yunanistan vazgeçilmez, hatta daha da önemli hayati çıkarları, Büyük Britanya ile dostluğun kesintiye uğratılmaması gerektiğine işaret eder… Aslında bu adaların (Kıbrıs, On İki Adalar) Rum ahalisinden daha az bencil olmalarını isteme hakkımız vardır." [99]

Kıbrıslı Rumların enosis talepleri karşısında Kıbrıslı Türkler henüz siyasi bir proje geliştirememişlerdi. Enosisi engellemek için en etkili yöntemin Türkiye'yi Kıbrıs sorununa taraf olmaya teşvik etmek olduğunu düşünüyorlardı. Bu amaçla Türkiye'de yaşayan ve öğrenim görmekte olan Kıbrıslı Türkler, Turancı çevrelerle diyalog içerisinde Kıbrıs'ı Türkiye'nin gündemine getirmeye çabalıyorlardı.[100] Bu amaçla Türkiye'de yaşayan Kıbrıslılardan Derviş Manizade, 1945 yılında Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'i ziyaret ettiğinde oldukça soğuk karşılanmış; kendisine Türkiye'nin Misak-i Milli sınırları dışında herhangi bölgeyle ilgisinin olmadığını söylemişti.

Girne'de 28 Aralık 1948'de 15.000 Kıbrıs Türkü enosise karşı bir yürüyüş düzenlemiştir. Fazıl Küçük Türkiye basınında geniş yer bulan bu yürüyüş konusunda Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'yü bilgilendirmiş; İngiltere'nin adadan çıkması

[98] Kızılyürek, **age**, s. 84-89.
[99] Bölükbaşı **age**, s. 62.
[100] Kızılyürek, **age**, s. 225, Fırat, **age**, s. 597.

halinde Kıbrıslı Türklerin adanın Türkiye'ye verilmesini istediklerini bildirmiştir. İsmet İnönü, adanın Yunanistan'a ilhakına müsaade etmeyeceklerini bildirdiyse de Kıbrıslı heyet tatminden uzak kalmıştır. [101]

Devlet kanalında bekledikleri desteği göremeyen Kıbrıslı Türkler, Türkiye'deki Pantürkçülerin desteğiyle çeşitli dernekler kurmuştur. 1948 yılından itibaren İstanbul ve Ankara'da kurulan Kıbrıs Türk Kültür Dernekleri vasıtasıyla basınla temasa geçilerek kamuoyunda bir hareket sağlanmaya çalışılmıştır. 1949 yılında Türkiye'de Kıbrıs'a olan ilgi kamuoyunda gittikçe artmaya başlamıştır. Gençlik teşekkülleri tarafından ülkenin çeşitli yerlerinde mitingler düzenlenmeye başlanmıştır.[102]

Enosis çalışmalarına hız veren AKEL ise 23 Kasım 1949'da BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ne başvurarak self- determinasyon talebinde bulunmuştur. AKEL'in bu girişimiyle harekete geçen Kilise de adada bir plebisit düzenlemeye karar vermiştir. 15 Ocak 1950'de düzenlenen plebisite 224, 700 kişinin katılmış, yüzde 95,6 gibi bir oranla adanın enosis istediği sonucu çıkmıştır. Kıbrıs Türklerinin katılım göstermediği bu plebisiti, Kilise organları, uluslararası örgütlerde ve çeşitli ülkelerde Kıbrıs halkının ortak kararı olarak servis etmiştir. Plebisit başarısının ardından Larnaka Piskoposu Mihail Muskos'un, 18 Ekim 1950'de yapılan seçimlerde III. Makarios olarak başpiskoposluğa gelmesiyle birlikte kilise enosis idealinde AKEL'i geride bırakarak siyasi faaliyetlerini arttırmıştır. III. Makarios kısa zamanda enosis kampanyasının lideri haline gelmiştir.[103]

Türk hükümeti ise Kıbrıs sorunu hakkında herhangi bir yorum ya da değerlendirme yapmaktan kaçınmıştır. Kamuoyu baskılarının ardından gelen ilk açıklamayı dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak yapmıştır. Sadak 17 Aralık 1949'da gazetecilere verdiği demeçte "Kıbrıs adası etrafından koparılmak istenen yaygaralara karşı Yunan devlet adamlarının akilane ihtarları çok yerindedir. İngiltere'nin Kıbrıs'ı başka bir devlete vermek istemediği hakkında hiçbir sezinti yoktur. Kıbrıs'ı isteyenlerin en hafif suçları, İngiltere dostluğuna aykırı hareket etmeleridir. Yunan milletinin bu hakikatleri bildiğine şüphe yoktur" diyerek Kıbrıs konusundaki ilgisizlik eleştirilerine ve hükümete yapılan baskıları ortaya koymuştur.[104] 14 Mayıs

[101] Uzer, **age**, s. 112, Dodd, **age**, s. 10.
[102] Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954- 1959, Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1963, s. 13-15.
[103] Dodd, **age**, s. 14, Fırat, **age**, s. 596-597.
[104] Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi**…**,** s. 19.

1950 seçimlerinden sonra, Demokrat Parti hükümetinin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de Kıbrıs konusunda yöneltilen sorulara benzer şekilde Kıbrıs meselesi diye bir meselenin olmadığını tekrarlamıştır.[105]

Yunanistan'da enosis için kamuoyu baskısı gittikçe artmıştır. Kıbrıs'taki plebisit kararı hükümet tarafından endişeyle karşılanmış, dönemin Dışişleri Bakanı Konstantinos Tsaltaris enosis girişimlerini kınamıştır. Yunanistan iç savaş ve siyasi iktidarsızlık gibi sorunlarla uğraşmasının yanında Türkiye ile olan ilişkilerinin gerginleşmesinden endişe ettiğinden enosise aktif bir şekilde destek vermekten çekinmiştir. 1930lu yıllardaki yakınlaşmanın ardından 1952 yılında her ikisi de NATO'da müttefik haline gelmiştir.1950'lerin başında kurulan Yunan hükümetleri soğuk savaş koşulları altında Türkiye ile aralarındaki ittifakı enosis uğruna bozmayı rasyonel bulmamışlardır.[106] III. Makarios'un Kıbrıs sorununu BM gündemine taşınması talebine Yunanistan 1954 yılına kadar itiraz etmiştir. Makarios 1952 yılında Kıbrıs sorununu BM gündemine taşımadığı için Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos'u "sizi Yunan halkına şikâyet edeceğim" diyerek tehdit ettiğinde Venizelos "ne isterseniz yapın ancak Yunanistan'ın dış politikasına siz karar veremezsiniz" şeklinde uyarmıştır. Yunanistan'da 1952 seçimlerinin ardından iktidara gelen Mareşal Papagos ise döneminin liderleri arasında enosisi en çok destekleyenlerden olup Makarios'un sorunun BM gündemine alınmasına da sıcak bakmıştır.[107]

Nihayetinde 1954 yılında, Kıbrıs "kendi kaderini tayin hakkı" için Yunanistan tarafından BM Genel Kurulu'na götürülmüştür. Türkiye'nin BM daimî delegesi Selim Sarper Yunanistan tarafından verilen bu taslağı, Kıbrıs'ın İngiltere'nin iç politikası olduğu ve BM'nin kurucu anlaşması gereği devletlerin içişlerine müdahale edemeyeceğini öne sürmüştür. Bu karar taslağı NATO ülkelerinin muhalefeti sonucu reddedilmiştir. [108]

Makarios 1950 yılında yapılan plebisitten sonra bir yandan konunun BM gündemine alınması için diplomatik girişimlerde bulunurken, diğer yandan bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması ihtimaline karşı İngiliz yönetimini zorlamak için adada

[105] Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi**… , s. 24.
[106] Kızılyürek, **age**, s. 95, Bölükbaşı, **age,** s. 63.
[107] Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye- Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000, s. 8.
[108] Süha Bölükbaşı, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve BM:1954-1996 Arasında Barışçı Çözümsüzlük", der. Yüksel Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2001s. 284.

silahlı bir örgüt kurulması için adımlar atmıştır. Yunan iç savaşında orduda albay rütbesiyle görev almış, X örgütünün liderlerinden Georgios Grivas ile temasa geçerek adada gerilla savaşı yürütmek için bir örgüt oluşturulması planlanmıştır. Makarios, BM'de istediğini elde edemeyince, 1 Nisan 1955'te EOKA (*Etniki Organosis Kyprion Agoniston/ Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü*) şiddet eylemlerine başlayacaktır. [109]

EOKA'nın eyleme başlamasından kısa bir süre sonra Fazıl Küçük öncülüğünde EOKA'nın şiddet eylemlerine karşı mücadele etmek için 28 Haziran 1955'te "Kıbrıs'ın İstikbali için Türk Mukavemet Birliği" adında yeraltı örgütü kurulmuştur. Örgüt bir sonra VOLKAN ismini alarak yeniden kurulmuştur.[110]

İngiltere artan şiddet olaylarının ardından, 1955 yılında Yunanistan ve Türkiye'yi Londra'da bir konferansta toplamaya karar vermiştir. Konferans sırasında İngiltere, NATO'nun Ortadoğu'daki güvenliği ve çıkarlarının devam ettirilebilmesi için egemenliğin kendisinde kalması şartıyla Kıbrıs'a bölgesel özerklik vereceğini, savunma konusunda Yunanistan ve Türkiye ile ittifak kurabileceğine yönelik bir teklifte bulunmuştur. Yunanistan Kıbrıs halkına self determinasyon ilkesinin uygulanmasını istemiş; Türkiye ise hem İngiltere'nin hem de Yunanistan'ın önerilerine karşı çıkarak adada statükodan yana olduğunu, eğer adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa, adanın kendisine iadesini istemiştir. Londra Konferansı 29 Ağustos- 7 Eylül 1955 yılına kadar devam etmiş fakat bir çözüm önerisi bulunamamıştır. 6-7 Eylül'de İstanbul'da Rumları hedef alan pogrom akabinde konferans da dağılmıştır [111]

3.3. 6-7 Eylül Olayları

Türkiye'de Kıbrıs sorununu milli bir dava olarak sahiplenen basın ve sivil toplum örgütleri, Kıbrıs sorununun 1954'te BM gündemine taşınmasıyla beraber kamuoyu oluşturmak adına harekete geçmiştir. Kıbrıs Türklerini etkileyen olumsuz her gelişme İstanbul Rumları ve Patrikhane için tehdit oluşturmaya başlamıştır.

[109] Fırat, **age,** s. 600.
[110] Niyazi Kızılyürek, **Bir Hınç ve Şiddet Tarihi, Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 101.
[111] Dodd, **age**, s. 21, Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2014, s. 340- 341.

Bu süreçte "*Hürriyet"* gazetesinin Kıbrıs'la ilgili gündem oluşturma çabası dikkat çekicidir. Hürriyet gazetesi ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti başkanı Hikmet Bil 11 Ağustos 1988 tarihli köşe yazısında "İstikbâlde adayı İngilizlerden devralınca oradaki Rumlara İstanbul'dakiler gibi iyi muamele edeceğiz" demektedir. Kıbrıs Rumlarını İstanbul Rumları ile "özdeşleştirme" Rum ve Yunan karşıtlığını oldukça arttırmış, Türk kamuoyunda Kıbrıs Rumlarına duyulan öfkenin İstanbul Rumlarına yönelmesine yol açmıştır. 28 Ağustos 1955 tarihinde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu "Adanın statükosunda yapılacak en ufak bir değişikliğin Lozan muahedesinin tadili ve hatta feshi zaruretini ortaya çıkaracağını ve bunun neticesi olarak Batı Trakya, On iki Ada ve İstanbul Rumlarının vaziyetinin yeniden gözden geçirileceği" beyanında bulunmuştur.[112]

Londra Konferansı'nın başlamasından bir gün önce 28 Ağustos'ta Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Türklerine karşı bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğu söylentisi yayılmıştır. Bunun ardından bir demeç veren Başbakan Adnan Menderes, "Eğer Rumlar kardeşlerimize dokunmaya cesaret ederse, İstanbul'da misilleme yapılacak çok sayıda Rum var" diyerek İstanbul Rumlarını açıkça hedef haline getirmiştir.[113] Diğer yandan İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği de "Kıbrıs'la alakalı olarak, memleketimizde bulunan Yunan tebaalı Rumların durumu" hakkında bir bildirge hazırlığındadır.[114]

Bu gergin siyaset ortamında, 6 Eylül sabahı, Selanik'teki Türk konsolosluğu ve aynı zamanda Atatürk'ün doğduğu evin bahçesine bir el bombasının atıldığı haberi öğlen 13.00'te devlet radyosu aracılığı ile duyurulur. Öğleden sonra İstanbul Expres gazetesinin baskısıyla yayılır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti çağrısıyla 18.00, Taksim'de protesto düzenlenme kararı alınır. Bu mitingin ardından İstiklal Caddesinde gayrimüslimlere ait işyerleri taşlanır. İstanbul'da gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Beyoğlu, Kurtuluş, Nişantaşı gibi semtlerde iş yerleri, okullar, kiliseler ve mezarlıklar tahrip edilmeye ve evler yağmalanmaya başlanır. 100,000 kişinin katıldığı tahmin edilen saldırılar kısa sürede İstanbul'da yayılarak Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek, Kuzguncuk, Çengelköy ve

[112] Akgönül, **age**, s. 182.
[113] Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 256.
[114] Akgönül, **age**, s. 189.

Adalar'da şiddet olayları meydana gelmiştir[115] Olaylar İstanbul'la sınırlı kalmamış İzmir, Bursa, Samsun, Eskişehir, İskenderun gibi şehirlerde de gayrimüslimlere yönelik saldırılar yaşanmıştır. [116]

Saldırılara müdahale etmeyen polisler, yaşanılan bu şiddet olayları karşısında oldukça pasif bir tutum takınmışlardır. Olaylar gece yarısına doğru sıkıyönetim ilan edilmesiyle durdurulabilmiştir. Sadece İstanbul'da 5104 kişi tutuklanmıştır.

Olayların sonucunda Balıklı Rum Manastırı papazı yakılmış, Pamfilya Metropoliti aldığı ölümcül darbeden dolayı vefat etmiştir. Türk resmi makamlarınca toplam hasar hiç açıklanmamıştır. Yunan makamlarına göre zarar 60 milyon dolardır (165 milyon lira). 1004 ev, 4348 dükkân, 21 fabrika, 27 eczane ve laboratuvar, 110 restoran-otel kafe, 73 kilise, 26 okul, beş spor kulübü, iki mezarlık tahrip edilmiştir.[117]

Türk hükümeti olayların failleri olarak komünistleri işaret etmiştir. 7 Eylül 1955'te komünist olarak bilinen 45 kişi tutuklanmıştır. 1960 Mayıs'ındaki askeri darbeden sonra dönem hükümetinin ileri gelenleri; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Bakan Fuat Köprülü, Yassıada'daki askeri mahkemede, milli bir halk ayaklanması olarak nitelendirilen 6-7 Eylül olayları için, vatandaşları gösteri ve şiddet olaylarına teşvik etmek ve Rumların anayasa tarafından Türk vatandaşı olarak güvence altına alınmış olan temel haklarını çiğnemek suçlamaları ile yargılanmışlardır.[118] 6-7 Eylül olaylarının sorumluları tartışmalı olsa hedef kitlenin İstanbul Rumları olduğu çok açıktır.

3.4. Kıbrıs Sorununa Çözüm Arayışları

İngiltere 1955 yılında yapılan Londra Konferansı'ndan sonra Kıbrıs'ta yerel bir hükümet ya da idarenin kurulması için Kıbrıs Rumları, İngiltere ve Yunanistan ile temaslarda bulunmaya başlamıştır.[119]

İngiltere, Türkiye'yi Kıbrıs sorununa dahil ederken, Kıbrıs Rumlarını ve Yunanistan'ı self determinasyon talebinden uzaklaştırmayı umuyordu. Londra

[115] Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 25.
[116] Güven, **age**, s. 39-45.
[117] Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 259.
[118] Güven, **age**, s. 94-101.
[119] Gönlübol, **age**, s. 349.

Konferansı'ndan sonra İngiltere bu sefer Türkiye'yi dışlayarak, Kıbrıs Rumlarıyla müzakerelere başladı. Türkiye, Kıbrıs valisi Harding-Makarios arasındaki görüşmelerden büyük rahatsızlık duyuyordu. Ankara'da İngiltere'ye olan güven sarsılmaya başladı. Türk Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Birgi, İngiltere'nin Ankara büyükelçisi ile Kıbrıs sorunu hakkında yaptığı görüşmelerden birinde Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi durumunda Türkiye'nin Kıbrıslı ve Trakyalı Türklerle İstanbullu Rumları takas etmeyi önereceğini söylemişti.[120]

Makarios ise Harding ile olan görüşmelerinde sergilediği uzlaşmaz tutumun ardından, EOKA'yla ilişkileri gerekçe gösterilerek 9 Mart 1956'da Seychelles adalarına sürgüne gönderilmiştir. Sürgün kararının ardından EOKA şiddet eylemlerini daha da arttırmıştır. Başlangıçta EOKA'lı militanların hedefinde sadece Kıbrıslı Türkler yoktu. Enosis gerçekleştirildiği zaman Kıbrıs'ta yaşayan Türkler, Yunanistan'ın diğer bölgelerinde yaşayan ve azınlık statüsünde bulunan Türkler gibi genişletilmiş birtakım azınlık haklarından yararlanacaklardı. Fakat koloni yönetiminin yardımcı polis gücünün çoğunlukla Kıbrıslı Türklerden oluşması sebebiyle, EOKA'nın İngiliz koloni yönetimine karşı giriştiği şiddet eylemleri sonucunda Kıbrıslı Türk polislerin ölmesi, toplumlararası şiddet ve çatışma ortamını hızlandırdı.[121] Lefkoşa'da iki kesimin de birlikte oturduğu kesimler arasına bariyerler çekildi.[122]

Türkiye ise 1950'lerin başında statükodan yana olan tavrını, taksim fikrinin tartışılmaya başlanmasıyla değiştirmeye başlamıştır. İlk kez 1955 yılında Forum Dergisi'nde ortaya atılan taksim fikri daha sonra 1956 yılında Yunan Dışişleri Bakanı Evangelos Averof ve Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Settar İlksel arasında Kıbrıs sorununa yönelik mülakatlarda ele alınmıştır.[123] 16 Kasım 1956 yılında Başbakan Adnan Menderes, Türkiye'nin Kıbrıs müzakerelerinde temsilciliğini yapan Nihat Erim'e Türkiye'nin Kıbrıs Sorunun çözümüne yönelik talimatlarını belirten bir liste sunmuştur: "1.İngilizler Kıbrıs'ta kalsın, 2. Onlar çıkacaksa ada bize verilsin,

[120] Kızılyürek, **Bir Hınç ve Şiddet**…, s. 130.
[121] Stavrinides, **age,** s. 33.
[122] Fırat, **age**, s. 603.
[123] Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi**…, s.122-123.

3.Bu olmazsa ada taksim edilsin, 4.Özerklik, 5. Hiç arzu etmediğimiz şekil: Ada'nın Yunanistan'a verilmesidir."[124]

Başlangıçta taksim fikrine mesafeli duran Türkiye, Başbakan Adnan Menderes'in 28 Aralık 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmada taksim tezini açıklamasıyla hükümetin yeni politikasının taksim olduğunu bildirmiştir.[125]

Harding müzakereleri başarısızlığa uğradıktan sonra, Makarios'un reddine ve Türkiye'nin itirazlarına rağmen İngiltere Kıbrıs'a bölgesel özerlik verilmesine yönelik çalışmalarına devam etmiştir. Bu amaçla İngiltere Lord Radcliffe'i adada bir anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirmiştir. Hazırlanan tasarı adada "self-government" şekli ile ilgilidir. Türkiye açısından Radcliffe tasarısı, Kıbrıslılara bırakılan idare alanlarında, Kıbrıslı Türklere de ayrıca bir çeşit özerklik tanıyor olmasıydı. Fakat bu tasarı Rumlar tarafından kabul edilmedi.[126]

Radcliffe yasa tasarısı müzakereleri sırasında, 2 Ocak 1957 tarihinde İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, İngiltere Dış İlişkiler Konseyi'nden Canon Waddams ile görüşmesinde, "Yunanistan Radcliffe tasarısını reddedecek olursa Türkiye'nin acilen taksim isteyeceğini eğer Yunanistan tekrar reddederse, Türkiye'de yaşayan azınlıkların mübadelesinin istenebileceği" konusunda uyarıda bulunmuştur. Yine aynı dönemde Patrikhane'nin sınır dışı edilmesi gündeme gelmiştir.[127]

1957 yılında bir mübadele teklifi de Yunanistan'dan tarafından öne sürülmüştür. Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, ABD'nin Atina Büyükelçisi George Allen'a Kıbrıslı Türklerle İstanbullu Rumların mübadele yapılması önermiştir. Yunan Dışişleri Bakanı böyle bir mübadelenin gerçekleşmesi halinde hem Kıbrıs sorununun hem de azınlık sorunlarının çözülmesine yardımcı olacağını iddia etmiştir. Fakat bu teklif Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki politikasının, adadaki Türklerin demografik dengesinden çok stratejik çıkarlara dönüşmesiyle birlikte Türkler tarafından tatminkâr karşılanmayacaktır. Kıbrıs sorunun başlamasıyla Yunanistan'da yaşamakta olan Batı Trakya Türklerine baskı uygulandığını düşünen Türkiye'de ise 27 Ağustos

[124] Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, s. 15-17.
[125] Fırat, **age**, s. 604.
[126] Gönlübol, **age**, s. 350-351.
[127] Evanthis Hatzivassiliou, "The Lausanne Treaty Minorities in Greece and Turkey and the Cyprus Question", **Balkan Studies**, s.32, 1991, s.154.

1958'de Batı Trakya Türkleri ile İstanbullu Rumların mübadelesi öngören bir soru önergesi verilmiştir.[128]

Yunanistan 1957 yılında tekrar Kıbrıs'ta self determinasyon konusunun BM'de gündeme getirilmesi için başvuruda bulunmuştur. Aynı yıl İngiltere de Kıbrıs'ta EOKA'nın eylemlerini desteklediği gerekçesiyle Yunanistan'ı BM nezdinde şikâyet etmiştir. Bu iki başvuru birleştirilerek BM'de tek bir gündem maddesi haline getirilip siyasi komisyonda incelenmiş, görüşmelerde Kıbrıs sorununun BM anlaşmasına uygun olarak ilgili taraflar arasında müzakere edilmek yolu ile çözümlenmesi önerilmiştir.[129]

1957 ve 1958 yıllarında İngiltere tarafından Kıbrıs sorunun çözümüne yönelik arka arkaya Foot Planı ve Macmillan planı ortaya atılmıştır. Kıbrıs'ın yeni valisi Hugh Foot, beş yıllık bir geçiş döneminin ardından adada self determinasyon kararı öngören bir plan önerisinde bulunmuştur. Foot Planı Türkiye tarafından adadaki Türklere azınlık statüsü oluşturacağı gerekçesiyle oldukça yetersiz bulunmuştur. Yunanistan ise planı Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkleri eşit statüde muhatap tutması sebebiyle reddetmiştir.[130]

İngiltere Başbakanı Harold Macmillan 19 Haziran 1958'de yeni bir barış planı önermiştir. Macmillan planına göre adanın yönetimi için İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'dan üçlü bir yapı oluşturulacak ve her iki toplumun da ayrı temsilciler meclisi olacaktır. Bu plan da her iki devlet tarafından şiddetle reddedilmiştir. Yunan hükümeti Macmillan planı uygulamaya konulduğu takdirde NATO'dan çıkacağını belirtmiştir.[131]

NATO ve Avrupa Konseyi de Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik girişimlerde bulunmuştur. NATO'nun 20 Mart 1957'de yılındaki yıllık toplantısı esnasında Genel Sekreteri tarafından İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Başbakanları için bir görüşme ayarlandıysa da başarıya ulaşamadı. 1958 yılında aynı girişim NATO arabuluculuğuyla tekrar edilmiştir. Bu Yunanistan'ın uyuşmazlığa çözümü self

[128]Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 273, "Türkiye'deki Rum Ekalliyet ve Patrikhane", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ocak 1958.
[129] Fırat, **age**, s. 605, Gönlübol, **age**, s. 353.
[130] Bölükbaşı, **Barışçı Çözümsüzlük…**, s. 70-71.
[131] Sönmezoğlu, **age**, s. 11.

determinasyon ilkesi ekseninde BM gündeminde ele alınması stratejisi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[132]

Kıbrıs'ta ise iki toplum arasındaki gerginlik hat safhaya ulaşmıştır. 15 Kasım 1957'de Rauf Denktaş, Kemal Tanrısevdi, Burhan Nalbantoğlu tarafından Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) kurulmasıyla hareketlenme daha da artmıştır. TMT'nin asıl amacı Kıbrıs'ın bölünmesini sağlayarak taksimi gerçekleştirmektir. Ve bu amacını gerçekleştirmek için her olaydan istifade edilecektir. Haziran 1958'de İngiliz koloni yönetimi sokak çatışmalarının gittikçe şiddetlenmesiyle, toplumları birbirinden ayırmak amacıyla Lefkoşa'yı ikiye bölmüştür. Otuza yakın karma köy, nicelik bakımından az olan Rum veya Türk nüfus tarafından terk edilmiştir. 1958 Temmuz'unun sonuna kadar Kıbrıs'ta 56 Rum ve 53 Türk ölmüştür.[133]

1958 yılının sonlarına doğru gelindiğine Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs'a yönelik politikalarında değişikliğe gitmeye başlamıştır. Ne taksim fikri ne de enosis fikri hayata geçirilebilmiştir.[134]Diğer yandan İngiltere Süveyş'te başarısızlığa uğramasının ardından Kıbrıs'ta üsler karşılığında, adadaki denetimini kısmen bırakmaya razı olmuştur. 1958 yılında BM Genel Kurulu komitesinde, Kıbrıs konusunda ilgili üç devletle, Kıbrıs temsilcilerinin katılacağı bir konferans kararı alınmıştır, Yunanistan müzakere fikrini kabul ettikten sonra Türkiye de derhal onaylamıştır.[135]

Doğu Akdeniz'in güvenliğinin korunması bakımından ABD'nin girişimleriyle İlk kez 18 Aralık 1958'de Paris'teki NATO toplantısında bir araya gelen Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Yunan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff bu tarihten sonra doğrudan doğruya veyahut büyükelçiler aracılığı ile görüşmelere devam ettirmeyi kararlaştırmışlardır.

3.5. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve 1963 Anayasa Krizi

Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik bir konferans toplanmasını hazırlamak için Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları arasındaki ikili görüşmeler bir süre devam etmiştir. Gerekli koşullar hazırlandıktan sonra Adnan Menderes ve Konstantin

[132] Suat A. Bilge, "The Cyprus Conflict and Turkey", der. Kemal H. Karpat, **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950 – 1974**, Leiden: E.J. Brill, 1975, s.143-144.
[133] Copeaux, **age**, s. 49.
[134] Bahçeli, **age**, s. 42.
[135] Andreas D. Mavroyannis, "Kıbrıs Sorununun Türk- Yunan İlişkilerine Etkisi", der. Semih Vaner, **Türk- Yunan Uyuşmazlığı,** İstanbul: Metis Yayınları, 1990, s. 131, Bahçeli, **age**, s. 51, Fırat, **age**, s. 607, Bölükbaşı, **Barışçı Çözümsüzlük…**, s. 74.

Karamanlis, Dışişleri Bakanları Fatih Rüştü Zorlu ve Evangelos Averoff 5-11 Şubat 1959 tarihlerinde Zürih'te bir araya gelerek Kıbrıs'ta genel bir çözüm planı üzerinde anlaşmışlardır. Zürich'te bağımsız Kıbrıs devletini kuran anlaşmaları, Kıbrıs'taki iki toplumun temsilcileri tarafından da imzalanması gerekiyordu. Kıbrıs Türklerini temsilen Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, Kıbrıs Rumlarını temsilen hazır bulunan Makarios, 19 Şubat 1959 Londra'da anlaşmaları imzalamışlardır. Makarios başta Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde garantörlük hakkı olmasına itiraz ederek Başbakan Karamanlis'e imzalamayacağını bildirmişse de sonrasında imzalamak zorunda kalmıştır.

Zürich ve Londra Anlaşmaları adı verilen bu belgeler: Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair bir kurucu anlaşma; Kıbrıs'ın bağımsızlığını toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan garanti anlaşması; Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak anlaşması ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel anayasa maddeleridir. [136]

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 27 maddeden oluşan ve kurucu anlaşma niteliği taşıyan temel anayasa maddelerine göre Kıbrıs, *sui generis* başkanlık rejiminin olduğu bir cumhuriyettir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı yardımcısı Türk olacak ve her ikisi de kendi toplumları tarafından 5 yıllık bir süre için seçileceklerdi. Bunlara yardımcı olarak oluşturulacak on kişilik Bakanlar Kurulu'nun üç üyesi Türk olacaktı. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcısının Bakanlar Kurulu'nda veto hakkı bulunuyordu. Her iki toplumun da kendi iç meselelerini görüşmek için ayrı meclisleri olacaktı. Ayrıca "enosis" ve "taksim" bu anlaşmayla yasaklanmıştı.[137]

İlk başkanlık seçimlerinde, Rum kamuoyunda enosise ihanet ettiği kanısına rağmen, Kıbrıs'ta enosis fikrinin ulusal lideri ve Etnarch olan Makarios %67'lik bir oranla başkan seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı yardımcısı görevine de Fazıl Küçük gelmiştir. [138]

Zürich ve Londra Anlaşmalarının imzalanmasının ardından Türk- Yunan ilişkileri de tekrar iyileşmeye başlamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Türkiye

[136] Gönlübol, **age**, s.366-368.
[137] Fırat, **age**, s 610.
[138] Stavrinides, **age**, s 37-38.

Yunan büyükelçisi John S. Pesmazoğlu, Avrupa Ekonomi Topluluğu'na yönelik ortak bir politika yürütmek istediklerini açıklamışlardır.[139]

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra beklenildiği gibi milliyetçi duygularda bir azalma olmamış, iki grup arasında ortak bir birliktelik kurulamamıştır. Milli bayrak ve milli marşın olmadığı gibi milli bir eğitim söz konusu değildir. Hem Yunanistan hem Türkiye, adadaki Rumların ve Türklerin kendileriyle özdeşleşmelerini istememiştir. Fakat adadaki halklar halen kendilerini ayrı ayrı yani Türk milliyetçiliği ve Yunan milliyetçiliği üzerinden tanımlamaya devam etmişlerdir. [140]

Kıbrıslı Rumlar açısından yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Helen milliyetçiliğinin başarısızlığını temsil ediyordu. Kıbrıslı Rumlar enosis politikası üzerinden milliyetçi açıklamalar yapıyor, caddelere ve meydanlara EOKA militanlarının isimleri veriliyordu.[141] 1 Nisan 1960'ta EOKA mücadelesinin başlamasının yıldönümü kutlamalarında Makarios aşağıdaki açıklamayı yapıyordu:

> EOKA'nın özgürlük savaşının destansı niteliği ve ihtişamı milli özgürlük davamızın temel taşı olmuştur. Kurtuluş Savaşları hiç bitmezler. Değişen yalnızca biçimdir, yoksa öz ve içerik değil. Zürich ve Londra Anlaşmaları umutlarımıza ve beklentilerimize cevap vermekten uzaktır. Öyleyse gelin inançla ülkemizin geleceği için el ele verelim ve 5 yıl önce başladığımız bu çabanın yakında başarıyla sona ereceğine güven duyalım.[142]

Makarios'un bu ifadesinden de anlaşıldığı üzere enosis halen Kıbrıslı Rumlar arasında siyasi ve toplumsal değerlerin temelini oluşturuyordu. Enosis politikası devam edecek ve kurtuluşun adı "Kıbrıs devletinden kurtulmak" olacaktı.[143]

Zürich ve Londra Anlaşmaları Kıbrıslı Türklerce de benimsenmemişti.[144]Asıl amaç onlar için de taksimdi. TMT'nin önde gelenleri taksim tezinin canlı tutulması için her olaydan istifa edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Her olaydan istifade etmek ve taksimi gerçekleştirmek amacına dayalı Kıbrıs Türk politikası Anayasa'nın uygulamasından doğabilecek her türlü pürüzü bu amaçla kullanma eğilimi içindeydi.[145]

1960-1963 yılları arasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nde iki toplum arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşen bir hal aldı. 1961 yılında Temsilciler Meclisi'nin sosyalist lideri

---

[139] Uzer, **age**, s. 124-125.
[140] Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında…**, s. 104.
[141] Stavrinides, **age**, s. 39.
[142] Stavrinides, **age**, s. 40, Bölükbaşı, **Barışçı Çözümsüzlük…**, s. 89.
[143] Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında…**, s. 106.
[144]Niyazi Kızılyürek, **Doğmamış Bir Devletin Tarihi, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 43.
[145] Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında…**, s. 268-269.

Vasos Lissarides, Kıbrıslı Türklerin adada küçük bir azınlık konumunda olduklarını, anayasa üzerindeki halihazırdaki haklarının çok fazla olduğunu, siyasi eşitlik düzeyinde Kıbrıslı Rumlarla eşit bulunmaları gerektiğini söylemiş, self determinasyon adına Rumların savaşmaya hazır oldukları belirtmiştir.[146] Diğer yandan Kıbrıslı Türk liderler ise halen taksimi savunuyor, "Türk'ten Türk'e Kampanyası" gibi ayrılıkçı politikaları destekliyordu.[147]

4 Eylül 1962'de Makarios'un Panaya'da yaptığı konuşmada, Kıbrıslı Türklerini Kıbrıs'tan çıkarmanın EOKA'nın görevi olduğunu söylemesi üzerine Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, Makarios'u uyararak bu şekilde devam ederse, desteğini çekeceğini ve bundan sonra Ankara Hükümeti'nin yanında olacağını söylemiştir.[148] Kıbrıs'ta Rum yöneticilerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşmaları aleyhindeki konuşmalarına Başbakan İsmet İnönü, TBMM'de bir konuşmasında; Türk hükümetinin, Kıbrıs konusunda kurucu anlaşmalarda herhangi bir değişikliğin yapılmasına ve herhangi bir kesimin feda edilmesine razı olamayacağını söyleyerek mevcut statükodan yana olduğunu belirtmiştir.

Temelinde barış anlaşması sayılabilecek kurucu anayasanın, uygulanması sırasında çıkan pürüzler de adadaki çatışmaların artmasına sebep olmuştur. Anayasa'da belirtildiği şekliyle 70:30 olan kamu ve güvenlik hizmetlerinde yer alma oranlarının sağlanamaması, vergi ihtilafları, silahlı kuvvetlerin kurulması ve ayrı oluşturulan belediyeler sorunu ekseninde yaşanan çatışmalar devlet mekanizmalarında aksaklıklara sebep oluyordu.[149] Özellikle veto hakkı sebebiyle birçok konu çıkmaza giriyordu. Anayasada değişiklik yapılmasının zorunlu olduğu düşünen Makarios 22-26 Kasım 1962 tarihlerinde koşullarını kabul ettirmek için Türkiye'yi ziyaret etti. Türkiye'de İsmet İnönü ile görüşen Makarios anayasanın işlevsizliği hakkındaki görüşlerini paylaştı. Fakat İsmet İnönü tek taraflı olarak anayasanın bu şekilde değiştirilmesine şiddetle karşı çıkmıştı.[150] Yunan Dışişleri Bakanı Averoff Makarios'a 19 Nisan 1963'te bir mektup yazarak tek taraflı hiçbir girişimde

[146] Uzer, **age**, s. 126.
[147] Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında…**, s. 270.
[148] Salahi R. Sonyel, "New Light on the Genesis of the Conflict: British Documents 1960 – 1967", ed. Clement H. Dodd, **Cyprus: The Need for New Perspectives**, Cambridgeshire: The Eothen Press, 1999, s.21.
[149] T. W. Adams, "The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution", **The Western Political Quarterly,** 19:3, ss. 475- 490, 1966, s. 484- 486.
[150] Melek Fırat, **1960- 71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997, s. 121.

bulunmamasını ve anayasada bir değişiklik yapmamasını bildirmiş, böyle bir girişimde bulduğu takdirde Türk- Yunan ilişkilerini ve özellikle İstanbullu Rumları tehlikeye atabileceğine yönelik uyarmıştır.[151]

Makarios, uyarıları dikkate almayarak Başkan Yardımcısı olan Fazıl Küçük'e 30 Kasım 1963'te anayasanın on üç maddesinin değiştirilmesine yönelik "Kıbrıs Anayasası'nda Değişiklik Önerileri" başlığında resmi bir teklif sunmuştur. Makarios bu teklifinde, veto hakkının kaldırılmasını, cumhurbaşkanının ve başkan yardımcısının tek bir parlamento tarafından seçilmesini, vergi yasalarının iki ayrı çoğunluk grubu olarak değil, tek bir grup tarafından oylanmasını, beş büyük kentteki ayrı belediyelerin birleştirilmesini, adalet sisteminin birleştirilmesini, idari ve kolluk hizmeti gibi kamu görevlerinin nüfus oranlarına göre yeniden düzenlenmesini önermiştir. Değişiklik önerilerine "Kabul edilemez" cevabı Fazıl Küçük 'ten değil Lefkoşa'daki Türk büyükelçiliğinden gelmiştir. [152]

Çözümlenemeyen anayasa krizinin iki toplum arasında gerginliği arttırdığı sırada 21 Aralık 1963'te Rum polislerin yolda bir Türk otomobilini çevirip arama yapmak istemeleri ve arabadakilerin buna karşı çıkmaları sonucu olay yerine gelen Kıbrıs Türkleri arasından çıkan tartışma silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Çatışma esnasında iki Türk ölmüş, polislerden biri de yaralanmıştır. Kanlı Noel olarak geçen olaylar kısa sürede yayılmış, adada geniş çaplı şiddet eylemleri başlamıştır. Kıbrıslı Rumlar, Türklerin yaşadığı bölgeleri izole ederek dışarıdan yardım almalarını engellemeye çalışmıştır. 1960 Anlaşmaları gereğince adada bulunan Türk askeri güçleri de Lefkoşa Gönyeli hattını kontrol altına alarak Kıbrıslı Rumların bu bölgeye girişini engellemiştir. Böylece adada fiilen iki yönetim oluşmuş ve Lefkoşa'yı iki bölgeye ayıran Yeşil Hat ortaya çıkmıştır. [153]

24 Aralık 1963'te adadaki çarpışmalar halen sürüyordu. 24 Aralık'ta İsmet İnönü'nün teşvikiyle İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından ortak bir ateşkes çağrısı yapıldı. Türk yönetimi ateşkesin işe yaramaması durumunda ortak bir askeri müdahalenin gerekli olacağı uyarısında bulunduysa da iki devlet de ortak müdahale fikrine yanaşmamıştır. Başbakan İsmet İnönü aralarında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da bulunduğu askeri ve sivil

[151] Kızılyürek, **Bir Hınç ve Şiddet…**, s. 315.
[152] Copeaux, **age**, s. 58-59.
[153] Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler…", s. 723.

erkanı toplayarak bir değerlendirme toplantısı yapmıştır. Toplantının ardından İsmet İnönü savaş uçaklarına Kıbrıs üzerinde ihtar amaçlı alçak uçuş emrini vermiştir. Eğer adadaki Rum saldırıları bitmezse havadan bombardıman yapılmasına da karar verilmiştir. Diğer yandan savaş hazırlıklarına da başlanmıştır. Orta Anadolu'daki askeri birlikler Yunanistan sınırına, İstanbul donanması da Mersin'e gitmek üzere harekete geçirilmiştir. [154]

25 Aralık 1963'te, 5 Türk uçağı tarafından yapılan alçak uçuş etkisini kısa sürede göstermiş, iki saat içinde Yunanistan ve İngiltere'nin Kıbrıs'a barış gücü göndermelerine vesile olmuştur. Garanti Anlaşması gereği üç devletin askeri kuvvetleri adada nizamın sağlanabilmesi için müdahaleye hazır olduklarını bildirmişlerdir.[155]

15 Ocak 1964'te Kıbrıs'ta düzeni sağlayabilmek için Londra'da bir konferansın yapılmasına karar verilmiştir. Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rumlarının liderlerinin katıldığı beşli görüşmelere başlanmıştır. Konferansın sonunda ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın girişimleriyle Kıbrıs'ta düzenin ve güvenliğin sağlanması amacıyla 10,000 kişilik NATO gücünün gönderilmesine karar verilmişse de bu fikir, Kıbrıs sorununun BM platformunda çözümlenmesini isteyen Makarios'a kabul ettirilememiştir. [156]

Kıbrıs'a NATO içinde bir çözüm bulunamayınca, İngiltere çatışmaların sona ermesi için BM Güvenlik konseyine başvurmuştur. 4 Mart 1964'te kabul edilen 186 sayılı karar ile Kıbrıs'ta BM Barış Gücünün kurulmasına ve barışçı bir çözüm sağlayabilmek için bir arabulucu tayin edilmesine karar verilmiştir. 14 Mart'ta adaya çıkmaya başlayan BM askerlerinin gelişi 27 Mart'ta tamamlanmıştır. Fakat BM Barış Gücünün adadaki varlığı da çatışmaları sonlandıramamıştır.[157]

Kıbrıs'ta toplumlar arası şiddet olayları 1964 yılı boyunca devam etmiştir. Ocak ve şubat aylarında karma köylerden ve mahallelerden kitlesel bir göç yaşanmıştır.[158] Türk- Yunan ilişkilerinde savaşın eşiğine gelinmiştir. Türkiye her an Kıbrıs'a çıkartma yapabilir bir profil çizmiştir. 11 Mart 1964'te ise Başbakan İsmet İnönü ve

[154] Fırat, *"*Yunanistan'la İlişkiler…" s. 724.
[155] Gönlübol, **age**, s. 378.
[156] Bölükbaşı, **age,** s. 104-106.
[157] Fırat, *"*Yunanistan'la İlişkiler…", s. 725.
[158] Copeaux, **age**, s. 61.

Nihat Erim ile yaptığı özel bir sohbet sırasında "Kıbrıs'a asker gönderecek halimiz yok, bunu günde üç defa kumandanlarla istişare ediyoruz" demiştir. [159]

[159] Erim, **age**, s. 259.

4. YUNAN UYRUKLU RUMLARIN SINIR DIŞI EDİLMELERİ

4.1. Türk Basınında Yunan Uyruklu Rumlar Meselesi

1950'li yılların başından itibaren Türk basınının kamuoyunu ajite eden tavrı ve Kıbrıs sorununu sahiplenmesi, Kıbrıs'ın milli bir dava haline dönüşmesine büyük bir katkı sağlamıştır. Bu dönemde özellikle Sedat Simavi'nin sahibi olduğu ve aynı zamanda başyazarlığını yaptığı *Hürriyet* gazetesinin "Kıbrıs Türktür" kampanyası oldukça etkili olmuştur. Sedat Simavi, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını pasif olmakla itham eden yazılar yazmış, hükümeti "Türk- Yunan dostluğunu" milli çıkarlardan üstün tutan tavrını eleştirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bu yazıları ve ithamları sebebiyle Sedat Simavi'yi mahkemeye vermiştir.[160]

Fener Rum Patrikhanesi ve İstanbul Rumlarının Kıbrıs'taki EOKA militanlarına para gönderdikleri gibi basında yer alan haberler sebebiyle İstanbul Rum cemaati ve kurumları birer hedef haline gelmişlerdir. İstanbul'da Rumlar tarafından günlük çıkarılan *Eleftheri Foni* ve *Embros* gazetelerinde bu ithamlara yönelik yazılar yayımlanmıştır. *Eleftheri Foni* yazarı Andreas Lambikis'in de içlerinde olduğu Rum gazeteciler, bu haberlerin hayal ürünü olduğunu söyleyerek Türk meslektaşları tarafından başlatılmış olan Rum karşıtı kampanyayı bitirmelerini talep etmiştir. Türk basını İstanbul Rumlarından Türkiye'nin Kıbrıs politikasını desteklediklerini beyan etmelerini beklemiştir. Yazılanlar yeteri kadar vatansever bulunmadıkça da bölücülükle suçlayıp, sadakatlerini sorgulamışlardır.[161]

1960'lı yıllarda ise Türk kamuoyu dış politika konularını tartışmaya ve hükümet üzerinde baskı uygulayarak Türk dış politikasını yönlendirmeye başlamışlardır. Kıbrıs sorunu, ideolojik duruşları milliyetçi- muhafazakâr çizgide konumlanmış siyasi hareketler tarafından tartışıldığı kadar sol ideoloji çevrelerince de

[160] Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında…**, s. 226.
[161] Alexandris, **The Greek Minority…**, s. 254- 255.

sahiplenilmiştir.[162] Kamuoyunda bu söylemlerin üretildiği en etkili yayın aracı gazeteler olmuştur.[163]

Türk gazeteleri yayın politikalarını hükümetin Kıbrıs politikasıyla özdeşleyerek dış politika söylemlerini "biz" gizli öznesini kullanarak haberleştirmişlerdir.[164] "Olayların başlamasından bu yana Kıbrıs'ta 12 Türk öldürüldü ve 50 kişi yaralandı"[165],"Türkler aç bırakılıp teslim olmaya zorlanıyor"[166], "Rum polisi Türklerin yiyeceklerine el koyuyor"[167], "Kıbrıs'a NATO kuvveti teklifini şartlı kabul edeceğiz"[168], "Kıbrıs'ta Rumlar yine katliama başladılar"[169], "Katliam durmazsa müdahale edeceğiz"[170], "Kıbrıs'a müdahalede bulunmaktan vazgeçtik"[171] Türkiye'de günlük gazeteler Aralık ayının sonundan itibaren hemen hemen her gün Kıbrıs'taki gelişmelere yönelik haber başlıklarıyla çıkmıştır. Gazetelerde çıkan bu haberler Kıbrıs'a yönelik milli dava söylemi, "milli olanla" "gayri- milli olan" arasında bir sınır çizerek dini, etnik ve siyasi olarak farklı olanı marjinalleştirmiş[172]ve Türk kamuoyunda Rum-Yunan karşıtlığına yol açmıştır. Haberlerdeki söylemler aracılığıyla Türk kamuoyunda Kıbrıs Rumları ile Türkiye Rumlarının ortak etnik ve dini değerler üzerinden bir oldukları algısı inşa edilmiştir.

Kıbrıs'taki 21 Aralık olaylarıyla birlikte Patrikhane ve Türkiye Rumları 1955 yılında olduğu gibi hedef haline gelmişlerdir. Türk basını Rum karşıtlığı üzerinden kampanya yürütmeye başlar başlamaz Türkiye'deki Rum azınlığının önde gelenleri 1 Ocak 1964'te, 47 imzalı bir bildiriyle Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yaptığı saldırıları kınamışlardır. Kudüs'te Papa IV Paulus ile buluşan Fener Patriği Athenagoras adına aynı gün açıklama yapan Patrik vekili Emilyanos, Kıbrıs'ta

---

[162] Fırat, **1960- 71 Arası…**, s. 150.
[163] Koray Yaşar, "Ulus ve Tercüman Gazetelerinde Kıbrıs Krizi ve Rumlar", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s.266.
[164] Ceren Sözeri, "Kıbrıs Meselesinin Rehineleri: Basının Gözüyle 1964 Sürgünleri, der. Hakan Yücel**, Rum Olmak, Rum Kalmak**, İstanbul: İstos Yayın, 2016, s.41.
[165] "Olayların Başlamasından Bu Yana Kıbrıs'ta 12 Türk Öldürüldü ve 50 Kişi Yaralandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Aralık 1963.
[166] "Türkler Aç Bırakılıp Teslim Olmaya Zorlanıyor", **Tercüman Gazetesi**, 4 Ocak 1964.
[167] "Rum Polisi Türklerin Yiyeceklerine El Koyuyor" **Tercüman Gazetesi**, 5 Ocak 1964.
[168] "Kıbrıs'ta NATO Kuvveti Teklifini Şartlı Kabul Edeceğiz", **Milliyet Gazetesi**, 28 Ocak 1964.
[169] "Kıbrıs'ta Rumlar Yine Katliama Başladılar", **Hürriyet Gazetesi**, 7 Şubat 1964.
[170] "Katliam Durmazsa Müdahale Edeceğiz", **Akşam Gazetesi**, 10 Mart 1964.
[171] "Kıbrıs'a Müdahalede Bulunmaktan Vazgeçtik", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mart 1964.
[172] Alper Kaliber, "1964 Rum Sürgünü ve Kıbrıs Sorunu: Bir Ötekileştirme Siyaseti Olarak Dış Politika", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 44.

yaşananları kınadığını, Türk yetkililerinin bir uçak sağladığı takdirde Kıbrıs'a gidebileceğini söylemiştir.[173]

Tercüman gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı ise Kıbrıs'taki şiddet olaylarına sessiz kaldığı için Patrik Athenagoras'ı suçlayan bir yazı kaleme almış, Patrikhane ve Rumları düşman ilan etmiştir[174]:

> "Siz, kiliseniz ve kavminizle bütün varlığınızla bizim aptallık derecesine varan tarihi müsamahamızın, merhametimizin ve uzağı görmezliğimizin yaratığısınız. Kime, kimden şekva edeyim! Kavminizi her tarafta koruyan, zengin eden ve bu kadar şımartan siz değilsiniz. Fakat, bizim milli şuursuzluktan ve tarihi düşmanlarını tanımamazlıktan doğan eksiğimizdir."

Bu süreçte Fener Rum Patrikhanesi'nden Kıbrıs'ta yaşanılanlara yönelik sürekli açıklama yapması beklenmiştir. 11 Ocak 1964'te Kudüs'te Papa ile buluşmasından dönen Patrik Athenagoras gazetecilerin yönelttiği soruları cevaplamıştır. Makarios'un Kıbrıs'ta ruhani bir lider olmadığını, Patrikhanenin de kendisiyle hiçbir münasebetinin bulunmadığını, her hususta memleketin ve hükümetin politikasını tasvip ettiğine yönelik açıklamalarda bulunmuştur.[175]

1964 yılının ilk aylarından itibaren gazete ve dergilerde Türkiye Rumlarına ve Yunanlara yönelik ağır ithamlar içeren birçok makale kaleme alınmıştır. Özellikle *Tercüman* gazetesi'nin yazarları, Ahmet Kabaklı ve Kadircan Kaflı'nın yazıları, Rum ve Yunanlara karşı yürütülen kampanyada üslupları sebebiyle en göze çarpan yazılar olmuştur. Milliyetçi- muhafazakâr çevreden olan Kadircan Kaflı ve Ahmet Kabaklı gazete köşelerinde Rumlara yönelik özcü ve şovenist yazılara yer vermişlerdir. Kadircan Kaflı 28 Ocak tarihli "Rum…" başlıklı köşe yazısında Rumları ve Yunanları şu şekilde tasvir etmiştir[176]:

> "Vahşet bakımından dünyada birinci derecede sayılırlar, onları böyle yapan dini ve milli taassuptur. Dünyada Yunanlı kadar dinde ve milliyetçilikte taassup gösteren milletler pek azdır. Yunanlılar yirminci asırda bile ilk çağların vahşi tutumundan asla kurtulamamışlardır., Kıbrıs faciaları bunun başlıca delilleridir, bundan sonra da değişmelerine ihtimal verilmez, zira gerçek medeniyete istidat ve kabiliyetleri yoktur… Rumlar arasında da iyi insanlar vardır elbet. Fakat o kadar az ki, milletçe gözlem ve muhakemenin neticesini değiştirmiyor."

Ahmet Kabaklı da 9 Mart 1964'teki yazısında Rumlar hakkında genellemelerle Rumların tarifini yapmış, Türkiye Rumlarını da bu tarife dahil etmiştir[177]:

---

[173] "Athenagoras Kanlı Olayları Tel'in Etti", **Akşam Gazetesi**, 1 Ocak 1964, "Athenagoras Kıbrıs'a Gitmek İstiyor", **Milliyet Gazetesi**, 1 Ocak 1964.
[174] Ahmet Kabaklı, "Vatandaş Athenagoras'a!", **Tercüman Gazetesi**, 02 Ocak 1964.
[175] "Athenagoras 'Makarios ile Hiçbir İlgimiz Yoktur' Diyor", **Akşam Gazetesi**, 12 Ocak 1964.
[176] Kadircan Kaflı, "Rum", **Tercüman Gazetesi**, 28 Ocak 1964.
[177] Ahmet Kabaklı, "Bir Millet Ki...", **Tercüman Gazetesi**, 9 Mart 1964.

> "Yeryüzünde yalan hile ve döneklik kralı sayılıyorlar. Bir amaçları varsa bütün şeref ve mertlikten sıyrılıyor, kız, oğlan, namus, edep… Her neleri varsa pey sürüyorlar. Karşılıklı vuruşmaya, cephe savaşına yürekleri yok ama arkadan vurmakta, çoluk çocuk, kadın öldürmekte yaman oluyorlar. Bekliyor, oyalıyor, sabrediyor, vazgeçmiş görünüyor sonra düşmanlarının en zayıf anında kuzgun gibi çullanıyorlar. 200 yıldan beri Megalo İdea denilen sonsuz bir ülkenin ardına düşmüşler. Biz Türkleri alem haritasından silmek istiyorlar. Rum ister Yunanistan'da ister dünyanın öbür ucunda olsun Yunan milliyetçisidir. Parası, zekâsı ve hilesi ile kendi milletinin emrindedir. Sırasında, bağlı olduğu devlete ihanet eder, içinde yaşadığı halkı soyar, döviz kaçırır, yine de kendi soyuna yardım eder."

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki köşe yazısında "bağlı olduğu devlete ihanet eden" ve "içinde yaşadığı halkı soyan" Rumlardan kastettiği hiç şüphesiz Türkiye Rumlarıdır.[178] Kabaklı Türkiye Rumlarını Makarios'a para göndermek ve döviz kaçakçılığı yapmakla itham etmiştir[179]:

> "Bunlardan bir kısmı Lozan Antlaşması'nın başımıza sardığı belalardır. Bazıları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayıp Yunan uyruklu oldukları halde İstanbul'da en iyi yerlerde çalışırlar, ticaret yaparlar, gazino, kahve, otel işletirler. Tabi elde ettikleri kazancı her yıl yaptıkları birkaç seyahat sırasında Atina'ya aktarırlar. Bol miktarda döviz kaçırılmasına vasıta olurlar. Onlar Kıbrıs'taki 100.000 Türk'ü toptan yok etmeye hazırlanırken biz, üstelik bir kısmı Türk vatandaşı olmayan bu hırsız ve dolandırıcıların böyle rahat rahat kucağımıza oturup bağrımıza yılan zehri akıtmalarına nasıl katlanıyoruz?"

Hükümetin Kıbrıs sorunuyla ilgili diplomatik girişimlerini de yetersiz bulan Ahmet Kabaklı birtakım tedbirler alınması konusunda hükümete uyarılarda bulunmuştur[180]:

> "Bilmem doğru, bilmem yalan sözde Türkiye Rumları, "Kıbrıs Yunandır" adı altında bir dernek kurmuşlar. Bu söyletin yayılır yayılmaz Türkiye radyoları bu haberi yalanlamış… Olmaz olmaz! Bu gevşek ve şuursuz tutum sürüp gidemez. Kıbrıslı Türklerin hayatını kurtarmak ve derin acılan yaramazı onarmak için son sözümüz ne ise söylemek ve son tedbirleri almak zorundayız."

Ahmet Kabaklı ve Kadircan Kaflı, Kıbrıs sorununun çözümü için Yunanistan'ı taviz vermeye yöneltecek hamlenin İstanbul Rumlarını Türkiye'den gönderme ihtimali konusunda hemfikir olmuşlardır. Ahmet Kabaklı 20 Ocak tarihli yazısında Türk hükümetine yönelik tavsiyelerini sıralayarak İstanbul Rumlarını tehdit etmiştir[181]:

> "Türkiye'deki Rumların Yunanistan'a nakli meselesi rahatça görüşülebilir. Bunlardan göç etmek isteyenler olursa, hükümetimiz hatta halkımız, bol bol tazminat ödemeye hazırdır. Eğer sabrımız taşarsa yalnız Kıbrıs değil, Ege'deki bütün Türk adaları, Batı Trakya hatta Marmara adaları asıl sahiplerine devredilir."

Kadircan Kaflı da İstanbullu Rumlar ile Kıbrıs Türklerinin mübadelesini önermişse de bunun Yunanistan tarafından niçin kabul edilemeyeceğinin izahını yaparak İstanbul Rumlarını beşinci kol faaliyeti yapmakla itham etmiştir[182]:

---

[178] Koray Yaşar, **age**, s. 285.
[179] Ahmet Kabaklı, "Kutsal Tugay", **Tercüman Gazetesi**, 6 Şubat 1964.
[180] Ahmet Kabaklı, "Yetsin Artık", **Tercüman Gazetesi**, 9 Şubat, 1964.
[181] Ahmet Kabaklı, "Vatan Satma Vesaire", **Tercüman Gazetesi**, 20 Ocak 1964.
[182] Kadircan Kaflı, "Neler Olabilir?", **Tercüman Gazetesi**, 6 Mart 1964.

> "Çünkü İstanbul'daki Yunanlılar ve Rumlar her bakımdan Yunanistan'ın pek işine yaramamaktadırlar, Kıbrıs Türklerine nisbetle de refah içindedirler. Ayrıca asırlardan beri Yunanistan Türkiye aleyhine güttükleri Megalo İdea 'ya göre İstanbul'u almak için öncü sayılıyorlar, alet edilmek istenirler."

Diğer yandan Kıbrıs'ta çıkan olayların çözümüne yönelik olarak Yunan *Katimerini* gazetesi de adanın taksimi yerine Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye göç etmelerini önermiştir. Bu öneriye tepki duyan Ulus gazetesi yazarı İffet Aslan "Yunan Basını ve Rumların Huzuru" başlıklı yazısında Türkiyeli Rumları sınır dışı etme ihtimaliyle tehdit etmiştir[183]:

> "Ama Yunanlılar hala 19 uncu asra mahsus iptidailik ile toplumları öteden beri yaşadıkları hatta sadece yaşamayı tercih ettikleri yurtlarından söküp atmak hevesine kapılacak olursa, hele hele insanoğlunun kara alın yazısının olup bu emellerini bir de gerçekleştirmek imkânı bulacak olurlarsa, unutmamalıdırlar ki Türk hudutları dahilinde hala tam 98.232 Rum bulunmakta ve ayrıca 9.586 Yunanlı da her nedense Türkiye'de yaşamayı tercih etmektedir. Üstelik Rum Ortodoks kilisesinin merkezi Hıristiyanların yüzünü kızartması gereken bir tolerans sembolü gibi hala İstanbul'dur. Biz bu vatandaşları ve müesseseleri ve misafir yabancıları hiçbir şekilde rahatsız etmeyi düşünmedik ve düşünmemekteyiz. Fakat Katimerini gazetesi ve benzeri çevreler onların rahatına kastedecek olursa huzurlarını kaybetmelerinden biz mesul tutulamayız."

Kamuoyunda Türkiye Rumlarına yönelik bu tehdit ve ithamlarda Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumları ayrıştırarak, salt Yunan uyrukluları hedefe alan yazılardan ilki Kemalizm dergisinin Şubat sayısında Ali Haydar Yeşilyurt tarafından kaleme alınmıştır. Yeşilyurt yazısında öncelikle Kıbrıs'ta olup bitenleri okuyucuya hatırlatarak, senelerdir çözümlenemeyen milli davayı kökten halletmemiz gerekir diyerek, milli davayı şöyle betimlemiştir[184]:

> "Bu dava, Türkiye'de binbir gece masallarında sultanlar ve şehzadeler gibi efsanevi bir hayat yaşayan, millî benliğimizi bir sülük gibi emen yurt dışına kaçırdıkları paralarla, Kıbrıs'ta ırktaşlarımıza karşı çevrilen silahlarda hisse ve günahları olan, hatta Türkiye'de kazandıkları paralarla Yunanistan'ın kalkınmasında unutulmaz hizmetleri bulunan Yunan uyrukları meselesidir."

Kıbrıs'a askeri müdahalenin yapılması eğer netâmeli ise Türkiye'nin alabileceği başka tedbirleri sıralayan Ahmet Kabaklı'nın hedefinde Yunan uyruklu Rumlar vardır[185]:

> "Türkiye'de bir "YUNAN UYRUKLU RUMLAR" meselesi var ki, buna bizden başka hiçbir mezhep katlanamaz. Yunanistan'la 1930'da iki yıl için yapılan "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain" andlaşmasına göre, 30 binden fazla Yunan vatandaşı Rum'a: "Türkiye'de ikamet etme, ticaret yapma, şirketler kurma, mal edinme, mal satma veya ihracatta bulunma hakkı tanınmış, bir kısım vergilerden de muafiyet sağlanmıştır." Nasıl verildiğine akıl sır erdiremediğim bu imtiyazlar düpedüz "kapitülâsyon"dur. İmtiyaznâmenin 16. Maddesine göre bu haklar ancak "ülkelerin müdafaası veya emniyeti umumiye" sebebiyle

[183] İffet Aslan, "Yunan Basını ve Rumların Huzuru", **Ulus Gazetesi**, 13 Şubat 1964.
[184] Ali Haydar Yeşilyurt, "Halli Geciken Bir Millî Dâva Türkiye'de Yunan Uyruklular", **Kemalizm**, c.1.,s. 19, s. 15, aktaran Alpaslan Remzi Kallimci, **Kıbrıs Krizinin Yansıması: Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmeleri (1964- 1965)**, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s. 48-49.
[185] Ahmet Kabaklı, "Neyi Bekliyoruz?", **Tercüman Gazetesi**, 14 Mart 1964.

> kaldırılabilecektir. Kıbrıs'ta katil tezgâhları kuran, dünyanın her yerinde bize iftiralar yağdıran, bizi yok etmekten başka amaç taşımayan bu ırka daha ne kadar katlanacağız?"

Kamuoyunda Rum ve Yunan karşıtlığı söyleminin temelleri günlük haberler, köşe yazıları ve yetkili mercilerin beyanatları üzerinden üç farklı yöntem kullanılarak oluşturulmuştur.[186] Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunamayışının hayal kırıklığı içerisinde olan politikacılar bu tarz Rum karşıtı söylemler geliştirmiştir. Trabzon Senatörü Yusuf Demirdağ, "Tarih boyunca uşaklıktan ve başkalarının âleti olmaktan kurtulamayan ve fırsat buldukça her türlü canavarlığı yapmaktan zevk alan bu gözleri dönmüş mahluklar iyi bilsinler ki yaptıkları her cinayeti birkaç misli ödeyeceklerdir"[187] diyerek Rumları intikam alınacak bir düşman olarak görmüşlerdir.

Kıbrıs'taki çatışmalara yönelik basında yer alan haberler ve bu dönemde Türk basınının yazılarında Rumlarla ve Yunanlarla ilgili aşağılayıcı ve tehditkâr üslubu ileride Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri döneminde kamuoyunun sessiz kalarak onaylamasını yol açacaktır.

4.2. 1930 İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasının Feshi

İstanbul Rumları Türk kamuoyunun yoğun gündeminde olduğu dönemde 13 Şubat 1964 tarihinde Adalet Partisi Manisa Milletvekili Hürrem Kubat meclise bir soru önergesi vermiştir:[188] "Türkiye'de oturan ve çalışan Yunan uyruklu kişilerin miktarı ne? Bunlardan ne kadarı gelir vergisi vermektedir. Yunan uyrukluların ödedikleri gelir vergisi nedir? Gelir vergisi ödemeyenler için bugüne kadar bir işlem yapıldı mı? Hükümet, Yunan uyrukluların iktisadi ve sosyal çalışmalarını yakından izliyor mu? Yunan uyrukluların ikamet tezkereleri elden geçirilecek ve gerekli tedbirler alınacak mıdır?" Soru önergesinin hemen ardından, Şubat ve Mart aylarında İstanbul Rumlarına yönelik tehdit ve hakaret içeren yazılarda Yunan uyruklu Rumlara yönelik ithamlar daha ön plana çıkmaya başlamıştır.

Kıbrıs krizinin çözümüne yönelik Ocak ayında yapılan Londra Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın NATO eksenindeki diplomatik girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. 15 Şubat'ta New York'ta gerçekleşen BM Güvenlik Konseyi görüşmeleri sırasında Makarios'un Kıbrıs

[186] Akgönül, **age**, s. 261.
[187] Rıdvan Akar, Hülya Demir, **İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi**, İstanbul: Doğan Kitap, 2014, s. 27.
[188] Kallimci, **age**, s. 51.

yönetiminin tek iktidarı olarak tanınması, Türk kamuoyunda hayal kırıklığı yaşanmasına sebep olmuştur. Adaya askeri çıkartma yapamayan İsmet İnönü, durumdan memnuniyetsiz muhalefeti ve kendine öfke duyan kamuoyunu yatıştırmak için farklı bir çözüm planı[189] geliştirmiştir.

8 Mart 1964'te Yunan Dışişleri Bakanlığı tarafından, Kıbrıs Türkleri ile İstanbul Rumlarının mübadele edilmesi konusunda bazı müttefik devletlerin Yunan hükümetine tekliflerde bulunduğuna dair Londra ve ABD merkezli haberlerle ilgili bir tekzip vermiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Kostopoulos kendilerine herhangi bir teklifin yapılmadığını, böyle bir teklif yapılacak olduğunda dahi Yunan hükümeti tarafından müzakeresiz reddedileceğini bildirmiştir.[190] Aynı günlerde Türk kamuoyunda yer alan Türkiye'de bulunan Yunan uyruklu Rumların imtiyazların kaldırılacağına yönelik çıkan söylentiler üzerine Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin basına bir demeç vererek çıkan haberlerin doğru olmadığını söylemiştir. Açıklamalarına devam eden Erkin, "Bu iptal edilmeyecek demek değildir. Halen bu ve buna benzer birkaç anlaşma üzerinde tetkikler devam etmektir. Fakat alınmış kesin bir karar yoktur" demiştir.[191] Fakat Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerine yol açacak 1930 anlaşmasının feshi 17 Mart'ta ilan edildiğinde fesih kararının 7 Mart 1964 Bakanlar Kurulu toplantısında verildiği anlaşılacaktır.[192]

16 Mart 1964'te Dışişleri Bakanlığı'nın tebliğiyle, 1930 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması Türkiye tarafından "bugünkü icaplara uymadığı" gerekçesiyle tek taraflı feshedildiği ilan edilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun kararına göre eğer altı ay içerisinde yeni bir anlaşmaya varılamaz ise anlaşma geçersiz sayılacaktır.[193]Ayrıca 18 Mart'ta Tapu Kanunu'nun 35. Maddesi işletilerek Yunan uyrukluların taşınmaz mal sahibi olmaları yasaklanmış,[194] 20 Mart 1964'te defterdarlıklara verilen talimatla Yunan uyrukluların vergi borçlarına yönelik bir soruşturma başlatılmıştır.[195]

---

[189] Gencer Özcan, "Altmışlı Yıllarda Dış Politika", (yay. haz.) Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 237.
[190] Atina Radyosu ve Kıbrıs Radyosu'nda Yayınlanan Kıbrıs Türkleri ve İstanbul Rumları hk. ve Makarios Türk Askeri Birliği'nin Çekilmesini İstiyor Başlıklı Haber Bülteni, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.01/ 133. 865. 4, 8 Mart 1964.
[191] "Türkiye'deki Yunan Uyrukluların İmtiyazı Tetkik Ediliyor", **Milliyet Gazetesi,** 8 Mart 1964.
[192] **T.C. Resmî Gazete**, 17 Mart 1964.
[193] "Yunanistan ile Bir Anlaşma Feshedildi", **Ulus Gazetesi**, 17 Mart 1964.
[194]"Anlaşmanın İptali Üzerine Yunan Uyruklu Rumlar Hudut Boylarımızda Gayrimenkul Sahibi Olamayacak", **Cumhuriyet Gazetesi,** 19 Mart 1964.
[195] "Erkin, 'Yunanlar Bize Ne Verirlerse Onu Alacaklardır' Dedi", **Milliyet Gazetesi**, 21 Mart 1964.

1930 yılında Türkiye ve Yunanistan arasındaki yakınlaşma döneminde Venizelos ve Atatürk arasında imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'yla iki ülkenin halklarına diğer ülkede ikamet, ticaret ve serbest dolaşım hakkı verilmiştir. Altı aylık sürenin bitiminde eğer anlaşmaya varılmazsa İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasınca Türkiye'de ikamet etme ve çalışma hakkı olan Yunan uyruklu Rumların ikamet hakları uzatılmayacak ve Türkiye'den sınır dışı edilecektir.[196]

30 Ocak 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan mübadeleden muaf tutularak "etabli" kabul edilen 110.000 İstanbul Rum'unun üçte ikisi Osmanlı devleti tabiydi. Diğer üçte birlik kısımsa Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşen Yunan uyruklu Rumlardı. Aynı zamanda Lozan'da imzalanan "Yerleşme ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme" ile İstanbul'da yaşamakta olan yabancı uyrukluların Türkiye'de yedi yıl daha kalabilmeleri kararlaştırılmıştır. Yunan uyruklu Rumlarının hakları 1930 Anlaşmasıyla beraber güvence altına alınmıştır. Yunan uyruklu Rumlar, Türk uyruklu Rumlarla birlikte aile, ticari ve psikolojik bağlarla iç içe geçmiş tek bir cemaati oluşturmuşlardır.

Resmi Türk İstatistik verilerine göre Türkiye'de 1927 yılında 23.431 Yunan uyruklu yaşamaktadır.1932 yılında çıkarılan Türk vatandaşlarına Tahsis edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında 2007 sayılı kanun neticesinde kendilerine yasaklı olan meslekleri icra edenler Yunanistan'a göç etmek durumunda kalmıştır. 1935 yılı verilerine göre sayıları 17. 672 olan Yunan uyruklu Rumların sayısı 1960lı yıllara gelindiğinde 10.488 olarak kalmıştır.[197]

16 Mart 1964 tarihinde 1930 Anlaşması tek taraflı feshedildiğinde Türkiye'de kaç Yunan uyruklu Rum'un bulunduğu bilgisi bazı kaynaklarda farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayı Türk Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre, 2 Mart 1964 tarihi itibarıyla Türkiye'de ikamet etmekte olan Yunan uyruklu Rumların sayısı 12.592,[198] Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Tarih Arşivi verilerine göre ise 12.387'dir,[199]

Anlaşmanın feshinin ardından bu karardan etkilenecek Yunan uyrukluların sayıları da basında farklı şekilde yer almıştır. *Hürriyet* gazetesi haberi "12.000 Yunanlı Yurt

[196] Akar, **age**, s. 35.
[197] Alexandris, **The Greek Minority…**, s. 281, Akgönül, **age**, s. 256.
[198] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 4, c. 33, 20.11. 1964, s.520.
[199] Yorgos Katsanos, "Yunan Uyrukluların İş Yaşamından Dışlanması: Sınır Dışı Edilmeler ve İş Hakları, der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 97.

Dışına Çıkarılacak" manşetiyle verirken *Milliyet* gazetesine göre bu rakam 10.000 kişidir.[200]

Ulus gazetesi dönemin diğer gazetelerine göre 1930 anlaşmasının feshini daha detaylı şekilde ele almıştır. Sınır dışı haberi "Altı ay sonra 12 bin 592 Rum Türkiye'den çıkarılıyor" başlığıyla vermiş, anlaşmanın 16 Eylül 1964 tarihine kadar yenilenmediği taktirde Yunan uyrukluların Türkiye'deki oturma haklarını yitireceklerini buna karşı Yunanistan hükümetinin de aynı şartlar içinde Yunanistan'da bulunan Türk uyruklulara aynı işlemi yapacağını belirtmiştir. Haberin devamında Yunanistan'da bulunan Türk uyrukluların 3000 kadar oldukları, küçük ölçüde ticaret ve tarımla uğraştıklarının bilgisini verdikten sonra söz konusu anlaşmanın altı aya kadar yenilenmediği takdirde zararın Türklerin değil Türkiye'de büyük ölçekli ticaretle uğraşan Yunan uyruklular olacağı yorumunda bulunmuştur.

Ulus gazetesi haberin devamında Türkiye'deki Yunan uyrukluların ikamet yerleri ve meslekleriyle ilgili bilgileri de paylaşmıştır. İstanbul'da çeşitli mesleklerden 613 kadın ve 3277 erkek Rum vardır. İzmir'de 197, Hatay'da 82, Ankara'da 48, Edirne'de 13, İçel'de 11, Çanakkale'de 6, Adana, Antalya, Konya ve Kayseri'de birer Yunan uyruklu çalışmaktadır. Türkiye'de bulunan Yunan uyruklulardan İstanbul'da ikamet etmekte olan 17 kişi ithalat ve ihracat işi yapmakta, 101 kişinin büyük ticari şirketlere ortaklığı bulunmaktadır. 30 kişi deniz ticaretiyle uğraşmakta, 330'u ticari teşebbüs sahibidir. Bundan başka Yunan uyruklulardan 16'sı bakkal, 35'i gömlekçi, 30'u fırıncı, 108'i sobacı, 8'i mühendis ve teknisyen, 25'i hattat, 33'ü bahçıvan, 52'si aşçı, 21'i şirketlerde memur, 74'ü muhasip ya da veznedar, 4'ü ticari ortaklık ajansı, 14'ü şef garson, 21'i mücellit, 8'i tamirci, 1'i gazeteci, 303'ü çeşitli işlerde usta ya da garson, 206'sı çırak, 272'sinin de çeşitli sanayi ya da ticari teşebbüsün patronluğunu yapmaktadır.[201]

17 Mart 1964'de, 1930 Antlaşması'nın fesih kararının yürürlüğe girdiği tarihte Kıbrıs meselesi ile ilgili sorularını cevaplayan Başbakan İsmet İnönü 1930 Antlaşması'nın feshi konusunda, "yapılan şeyin bir mukavelenin yenilenmesi için normal bir siyasi teşebbüsten ibaret olduğunu ve yeni mukavelenin görüşüleceğini" söylemiştir.[202] Bu beyanı ile İsmet İnönü'nün Yunanistan'ı müzakereye masasına

[200] Ceren Sözeri, **age**, s. 46.
[201] "Altı ay Sonra 12bin 592 Rum Türkiye'den Çıkarılıyor", **Ulus Gazetesi**, 18 Mart 1964.
[202] "Yunan Uyruklulara Tanınan İmtiyazlar Kaldırıldı" **Hürriyet Gazetesi**, 17 Mart 1964.

çekmek istediği anlaşılmaktadır.[203]Antlaşmanın iptali üzerine Yunan Hükümeti sözcüsü Yunanistan'ın yeni bir ticaret ve denizcilik antlaşması için müzakere talep edeceğini bildirmiştir. Hükümet sözcüsü, eski antlaşmadan doğan hakların ortadan kalkması için aynı antlaşma hükümlerine göre altı aylık süre geçmeden Yunanistan'ın müzakereye hazırlanacağını aktarmıştır.[204]

19 Mart'ta Reuters ve United Press International ajanslarının sorularını yanıtlayan hükümet sözcüsü Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş, yabancı muhabirlerin Yunanistan ile yapılmış olan 1930 Antlaşması'nın iptalinin Makarios'u destekleyen Yunan hükümetine bir ihtar olup olmadığı sorusuna cevaben, bu yorumu mübalağalı bulduğunu belirterek 1930 Anlaşmasının çoktan beri yenilenmeye ihtiyacı olduğu söylemiştir. Gazeteciler Türk kamuoyunda Yunan hükümetinin Kıbrıs'a yönelik tutumunu değiştirmediği takdirde Türkiye'nin Yunanistan'a karşı yaptırım uygulamak amacıyla, Patrikhane'nin sıkı bir şekilde kontrolü ve Lozan Anlaşması'nın revizyonu gibi yeni tedbirlerde bulunacağı söylentilerinin doğru olup olmadığını sorusu üzerine Ali İhsan Göğüş: "Kıbrıs'ta yapılan mezalimle İstanbul'da vatandaşlarımız arasında hiçbir münasebet görmemekteyiz. İstanbul vatandaşlarımız aleyhinde herhangi bir tedbir bir Türk hükümetinin aklından geçmez" şeklinde açıklamıştır.[205]

20 Mart 1964'de Cenevre'ye gitmekte olan Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin gazetecilerin Yunan uyruklularda ilgili son kararlar hakkında yönelttikleri soruya cevaben, "Şimdiye kadar Yunanlılar en fazla müsaade verilen millet muamelesi gördüler. Bundan sonra her şey karşılıklı olacaktır. İkamet, seyahat ve ticaret daha hesaplı olacak. Yunanlılar ne verirlerse, karşılık olarak onu alacaklardır." demiştir.[206] Dışişleri Bakanı Erkin, antlaşmanın yenilenip yenilenmeyeceği konusunu "mütekabiliyet" ilkesine bağlayarak yorumlamıştır.

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın iptali üzerine Yunan basınında verilen haberlerde Türk Hükümeti'nin bu tutumunu yeni bir baskı aracı olarak kullandığını ve söz konusu feshin Türkiye'nin gelecekte alabileceği birtakım tedbirlerin

[203] Rıdvan Akar, "Dış Politikanın Rehineleri: Rumların 1964'te Sürgün Edilmesi", (yay. haz.), Foti Benlisoy, Anna Maria Aslanoğlu, Haris Rigas, **İstanbul Rumları Bugün ve Yarın**, İstanbul: İstos Yayınları, 2012, s.169.
[204]"Yunanistan Yeni Bir Ticaret ve Denizcilik Anlaşması İstiyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Mart 1964.
[205] "Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmesi Konusu Yeniden ele Alınacak", **Cumhuriyet Gazetesi,** 20 Mart 1964.
[206] "Ne Verirlerse Onu Alacaklar", **Akşam Gazetesi**, 21 Mart 1964.

başlangıcı olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda *Ta Nea* gazetesi Türk hükümetinin son çare olarak Kıbrıs Türkleriyle İstanbul Rumlarının mübadelesini teklif edeceğine dair belirtilerin olduğunu iddia etmiştir. *To Vima* gazetesinde yer alan bir köşe yazısında "Türk- Yunan dostluğunun hiç olmazsa kâğıt üzerindeki son kalıntısının da böylece yıkıldığı" yazılmıştır.[207] 19 Mart 1964 tarihli *Akropolis* gazetesinde özetle şu satırlar kaleme alınmıştır[208] :

> "Türkler kendileri ile aramızdaki antlaşmaları feshetmek sureti ile bize zorlamaya çalışıyor ve bundan Kıbrıs konusunda lehlerine bir durum yaratacaklarını umuyorlar. Şunu iyi bilmelidirler ki Yunanistan her türlü ihtimali karşılamaya kararlıdır. Tazyik ve tehditle asla tutumumu değiştirmez çünkü Yunan talepleri tamamen haklı ve meşrudur. Türkiye'nin ise Kıbrıs üzerine hiçbir hakkı yoktur. Çünkü Türkiye Kıbrıs'ı vakti ile İngilizlere satmıştır. Satmıştır, çünkü Kıbrıs bir Türk toprağı olmadığı gibi Türklerce meskûn bir yerde değildi. Türkiye kendisine ait olmayan bir malı satmıştı. Kıbrıs meselesi aslında bir Yunan-İngiliz meselesi idi. Buna rağmen, memleketimizin gösterdiği iyi niyet sonucu, tavizlerde bulunuldu ve Türk azınlığına fevkalade haklar ve imtiyazlar bahşedildi. Türkiye, Kıbrıs konusunda daime menfi bir tutumla karşımıza çıktı. Unutulmamalıdır ki, Akdeniz bölgesinde etrafı dostlarla çevrilmiş bir ülke değildir. Bunu düşünerek biran evvel kendine gelmelidir."

*To Vim*a gazetesinin yazarı İlias Venezis antlaşmanın iptalinin ardından kendi kişisel travmalarıyla anlaşmanın feshi sebebiyle yaşanılacak sınır dışılar olayları şöyle bir bağlantı kurmuştur[209]: "Kim yaşayacak ne bu acıyı? İstanbul'da yine korku hakim olmalı; ölü korkusu, ıstırap, uykusuzluk. … Tüm bunları sadece biz yaşadık, bizde çocukluğumuzda, kısa bir dönem için bile olsa, Küçük Asya'da çok benzer korkular yaşamıştık. Bu korku hakkında biz konuşabiliriz."

Eleftheria gazetesi köşe yazarı M. Ploumidis İstanbul Rumlarına karşı alınan tedbirlerin nedenine dikkat çekmiştir[210]:

> "Türkiye, Yunan soydaşlarımıza karşı her türlü vasıtayı kullanarak uluslararası arenada rezil olma noktasına varıncaya kadar -6-7 Eylül 1955'deki vandalizmiyle rezil olduğu gibi– Yunanistan üzerinden her türlü baskıyı kurmaya devam edecek. Muhtemelen Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki başarısızlığının sonucunda Türk – Yunan ilişkilerinin her boyutunda kriz tırmandırılacak."

Kıbrıs kriziyle birlikte Türk toplumunda kitlesel olarak milliyetçi eğilimlerde bir artış yaşanmıştır. Anlaşmanın feshinden sonra basınında yer alan haberlerin tamamına yakınında "Türk- Yunan dostluğu" söyleminin artık bittiğini örnekler

---

[207] Türk- Yunan İlişkileri, Kıbrıs Meselesine Dair Atina Basınından Özetler ile Kıbrıs ve Atina Radyoları Haber Bülteninden Seçmeler, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.01/71.453 10, 1 Haziran 1964, s. 7.
[208] **age**., s. 8.
[209] İlias Venezis, **To Vima Gazetesi**, 17 Mart 1964, aktaran Yorgos Katsanos, "Türk ve Yunan Basınında 1964 Sürgünü", der. Hakan Yücel, **Rum Olmak, Rum Kalmak**, İstanbul: İstos Yayın, 2016, s. 83.
[210] M. Ploumidis**, Eleftheria Gazetesi**, 28 Mart 1964, aktaran Katsanos, "Türk ve Yunan…, s. 82-83.

şekilde yazılar yer almıştır. Aslan Tufan 1930 Anlaşması'nın iptalinin ardından "Atina Türk Düşmanlığından Vazgeçmedikçe..." başlıklı yazısında şöyle demiştir[211]:

> "Artık bir kere daha anlaşıldı ki ne insanlık, ne kibarlık, ne komşuluk, ne müşterek savunma, ne kader birliği, ne geleneksel dostluk; Yunanlar yalnız bir şeyden anlıyor.: Kuvvet ve sertlik. Hayalperest komşumuza nasıl muamele edileceğini hükümetimiz mükemmelen anlamış bulunuyor."

Cevdet Ulunay da Yunanistan ile dost olunamayacağını söyleyerek Yunanistan ile kurulan yakınlaşma politikalarını eleştirmiştir[212]:

> "Ben samimi hissimi söyleyeyim. Yunanistan bizi sevmiyor. Elinden gelse bizi dünya haritasından silecek. Biz de öyleyiz efendim… Biz de Yunanistan'ı hiç ama hiç sevmiyoruz…Evvelden beri Yunanistan bizden, biz de onlardan nefret ettiğimiz halde bu "dostluk" teranesi de nereden çıktı? Aramızdaki komşuluğu bir dostluk münasebeti şekline sokmaya ne gerek var?"

Türk kamuoyunda 1930 Anlaşmasının tek taraflı fesih haberi İkinci Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması olarak görülmüştür.[213] Türk basınında hükümetin bu kararını sevinçle takdir eden yazılar yazılmış ve kimi zaman da daha sıkı önlemlerin alınmasına yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.

Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, "Dinamitlenen Dostluğun Yıkıntısı Altında Kalanlar" başlığıyla kaleme aldığı yazısında karşılıklı olarak uygulanması gereken İkamet Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'ndan bugüne kadar yararlananların sadece Yunan uyruklular olduğunun altını çizerek devamında şunları söylemiştir[214]:

> "Türk vatandaşlarının Yunanistan'da ticari faaliyeti hemen hemen yoktur. Antlaşmada Yunanistan'da faydalanan olsa olsa Rum aslından gelen Türk tebaalarıdır. Buna karşılık Yunanlıların bu antlaşma ile Türkiye'de elde ettikleri değerlerin mali portresi, 4-5 milyar lira civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu bakımdan feshedilen antlaşmanın kime zarar vereceği ortadadır. Nitekim ilk sonuç olarak Türkiye'de menkul ve gayrimenkul sahibi olmuş Yunanlılar fesih kararının yürürlüğe gireceği 16 Eylül tarihine kadar ellerindeki bütün malları satmak veya devretmek zorundadırlar. (Bu hususta muvazaalı satışları önlemek için Hükümetimizin tedbir alması gerekir.)
>
> Bu fesih kararı üzücü gelişmelerin tabii bir sonucudur ve çok yerindedir. Zira Türkiye'nin soydaşlarına karşı topyekûn imha hareketine girişen bir çeteyi destekleyen Yunan hükümetine ve onun vatandaşlarına, dünyanın hiçbir ülkesine tanımadığı imtiyazları vermesine devam etmesi kadar budalaca bir davranış olamazdı."

Şubat ve Mart aylarındaki yazılarıyla Türkiye'deki Rumları hedef gösteren *Tercüman* gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı, 14 Mart 1964 tarihli "Neyi Bekliyoruz" başlığını taşıyan yazısında Türkiye'de Yunan uyruklu Rumlar meselesi olduğunu "hatırlatmıştır". Antlaşmanın feshedilmesinden sonra "Sevinç" başlıklı ilk yazısında

---

[211] Aslan Tufan Yazman, "Atina Türk Düşmanlığından Vazgeçmedikçe…", **Dünya Gazetesi,** 23 Mart 1964'den aktaran Akar, s. 46.
[212] Cevdet Ulunay, "Türk- Yunan Dostluğu", **Milliyet Gazetesi**, 19 Mart 1964.
[213] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 42.
[214] Abdi İpekçi, "Dinamitlenen Dostluğun Yıkıntısı Altında Kalanlar", **Milliyet Gazetesi,** 18 Mart 1964.

ise şöyle demiştir[215]: "Gazeteciliğin de kendine has sevinçleri, doyumları vardır. Hitap ettiğiniz bir vatandaş kütlesi bakarsınız, sesinize ses vermiştir. Bakarsınız yüzlerce okuyucusunun saf heyecanlarına dokunmuşsunuz. Yolda yurt ölçüsünde pek arıladığınız bir şey oluvermiştir."

Ulus gazetesi yazarı Faik Suad, "Onlar Dışarıdan Biz İçeriden..." başlıklı yazısında 1930 anlaşmasının feshinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, Yunan uyrukluların döviz kaçakçılığı yoluyla Yunanistan ekonomisine yaptıkları yardımların artık biteceğini ve Papandreu Hükümetinin büyük bir darbe alacağını söyleyerek kamuoyuna şöyle seslenmiştir[216]:

> "Sağlam devletmişiz, sağlam milletmişiz vesselâm! Onlar dışarıdan biz içeriden… Döviz denir kaçırılır, altın denir kaçırılır, vergi denir kaçırılır, sürülerle koyun kaçırılır, balyalarla tütün kaçırılır, gülyağı kaçırılır, afyon kaçırılır… Ve şükürler olsun Tanrıya, bu devlet gene de ayakta durur! Yetişin artık… Yabancısıyla ve yerlisiyle milli bünyemizi, devletimizi insafsızca sömüren sülüklerle kıyasıya mücadele etmeği namus borcu bilelim…"

1930 Anlaşması'nın iptalinden sonra kamuoyunda Yunan uyruklu Rumları itham eden yazıların çoğunluğu, anlaşmanın getirdiği ayrıcalıkları imtiyaz-kapitülasyonlar ekseninde kaleme alınmıştır. *Ulus* gazetesinden İffet Aslan, 1930 Anlaşması'nın feshinden sonra Yunan uyruklu Rumlarla ilgili hazırlanan raporlarda İstanbul Ticaret Odasına kayıtlı 36 bin iş insanın yarısından fazlasının Rum azınlıktan, 1000 kişisinin ise Yunan uyruklu olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği "Türk ticaretine hâlâ yabancı azınlıklar mı hâkim? başlığı yazısında Türk uyruklu Rumların ticaret hayatındaki varlığını da kapitülasyon olarak değerlendirmiştir[217]:

> "Yunanistan'ın bize düşmanca tavırlar takınması dolayısıyla ile ortaya çıkan bu tehlikeli durumu düzeltecek tedbirler derhal alınmalıdır. Ticaret Odalarımız, Sanayi Odalarımız gibi Kamu müesseselerimiz hakkında söz sahibi müesseselere yabancıların aslî üye olarak alınmasına katiyen cevaz verilmemelidir. İdare heyetinin Türk vatandaşlarından müteşekkil olması kâfi değildir. İdare heyetini seçmek hakkı ve her türlüm karar metni hususunda oy beyan etmek hakkı yalnız ve yalnız Türklere ait olmalıdır... Azınlıklara gelince, Türk vatandaşlarının bu şekilde tefrik edilmesi kapitülasyonlar devrine mahsus bir niteliktir. Bugünkü garip durumlarına son verilmelidir. Çağımızda iki yüzlü vatandaşlığa cevaz yoktur."

Son Havadis gazetesinden Mümtaz Faik Fenik, Türk ekonomisindeki çatlakları ve olumsuzlukları Yunan uyruklulara bağlamıştır[218]:

> "Bunlar 1930 tarihli anlaşmanın kolaylıklarından, bizlerin müsamahasından, ilgililerin dalgınlığından faydalanarak yıllar boyu İstanbul piyasasında hüküm sürmüş, kanımızı emmiş,

[215] Ahmet Kabaklı, "Sevinç", **Tercüman Gazetesi**, 21 Mart 1964.
[216] Faik Suad, "Onlar Dışarıdan, Biz İçeriden", **Ulus Gazetesi**,19 Mart 1964.
[217] İffet Aslan, "Türkiye Ticaretine Hâlâ Yabancı Azınlıklar mı Hâkim?", **Ulus Gazetesi**, 20 Mart 1964.
[218] Mümtaz Faik Fenik, "Koynumuzda Yılan Beslemişiz", **Son Havadis Gazetesi,** 30 Mart 1964 aktaran Akar, age, s. 44.

> öyle palazlanmış, öyle gelişmiş birtakım mahlûklardır ki, bizden kazandıklarıyla düşmanlarımızı ve düşmanlıkları beslemişlerdir… Karaborsayı yapanlar bunlar! İhtikarı yapanlar bunlar! Döviz kaçıran bunlar! Vergi kaçıran bunlar! … Biz memleketimizdeki Türk vatandaşlara iş bulamıyoruz… Artık gözümüzü dört açalım ve gözümüzü oyacak kargaları beslemeyelim."

Ahmet Kabaklı, 25 Mart 1964'te "İmtiyazname"[219] başlıklı yazısında Türklerin bu zamana kadar Yunanlar tarafından aldatıldığını ve 1930 yılında Yunanlara verilen imtiyazların izahında zorlandığını aktarmıştır. Kıbrıs krizi vesilesiyle Yunan uyruklu Rumların yaptıklarının farkına ancak varılabildiğini 2 Nisan tarihli yazısında şu şekilde izah etmiştir: "Ne korkunç bir uykuculuktur ki, bütün bunları görmemiz ve duyurabilmemiz için aradan otuz dört yıl geçmesi ve Kıbrıs'ta oluk oluk Türk kanı dökülmesi gerekmiştir".[220]

4.3. İlk Sınır Dışı Kararlarının Uygulanışı

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın 36. Maddesine göre Türkiye Yunan uyrukluları fesih kararından altı ay sonra sınır dışı edebilecektir. Türk hükümeti anlaşmayı tek taraflı olarak feshettikten sonra belli bir süre anlaşmanın yenilenebileceğine yönelik imaj oluşturmuştur. Fakat Türkiye 1930 Anlaşması'nın ülkenin genel güvenliği ve savunmasını ilgilendiren hallerde tanınan ayrıcalıkların sonlandırılabileceğini öngören 16. Maddesini işleme koyarak sınır dışı eylemlerine başlamıştır. 24 Mart 1964'te dokuz Yunan iş insanına 2007 sayılı kanun[221] gereğince işlerini 15 gün içinde tasfiye etmeleri bildirilmiş, 7 Yunan uyruklunun ise sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. 2007 sayılı kanuna aykırı olarak çalışanlar ve sınır dışı edilecek diğer 7 kişinin Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiş

[219] Ahmet Kabaklı, "İmtiyazname", **Tercüman Gazetesi**, 25 Mart 1964.
[220] Ahmet Kabaklı, "Uyuyanlar", **Tercüman Gazetesi**, 2 Nisan 1964.
[221] Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında, 2007 sayılı kanun 1932 yılında onaylanmıştır. Bu yasaya göre yirmiye yakın mesleği icra edebilmek için Türk olmak şartı getirilmiştir. Bu dönemde 2007 sayılı kanun kapsamındaki meslekleri icra eden 2000 Yunan uyruklu ve 3000 Türk uyruklu Rum İstanbul'dan ayrılmıştır. Fakat patron konumunda çalışanlar bu karardan muaf tutulmuştur. 1950'li yıllarda 2007 sayılı kanun gereğince yasaklanmış olan birkaç mesleğin yabancı uyruklular tarafından yapılmasına izin verilmiştir. 1961 Anayasası'nın ardından bu liberal tutumdan geri adım atılmıştır. 2007 sayılı kanuna aykırı olarak çalışan yabancı uyrukluların cezalandırılması istenmiştir. Hatta bu dönemde yasaklı olan mesleklere yenilerinin eklenmesi için girişimlerde bulunulmuştur. 1963 yılına kadar geniş ölçüden uygulanmayan bu karar 1963'te Kıbrıs kriziyle birlikte yasaklı mesleklerde çalışan yabancı uyruklara tebligat gönderilmeye başlanmıştır. 1964 yılının Ocak ve şubat aylarında 2007 sayılı kanuna aykırı vaziyette çalışanlar sınır dışı edilmeye başlanmıştır. 16 Mart 1964 tarihiyle birlikte başka herhangi bir mesleği icra edemeyecekleri bildirilen Yunan uyruklular sınır dışı edileceklerdir. Detaylı bilgi için bkz. Yorgos Katsanos, "Yunan Uyrukluların İş Yaşamından Sınır Dışı Edilmeleri…", ss. 83-104.

edilmiştir.[222] Yunanistan 26 Mart 1964'te Türkiye'nin Yunan uyrukluları sınır dışı edilmeleri kararını Türk hükümeti nezdinde protesto etmiştir. [223]

Sınır dışı edilecek olan 7 şahıs tespit edilerek durum 27 Mart 1964 tarihinde kendilerine tebliğ edilmiş, Türkiye'yi terk etmek için kendilerine iki gün mühlet verilmiştir. Sınır dışı edilecek olan Yunan uyruklular; Odysseus Korytinos(tuhafiyeci), Elefthere Velissarios (tüccar), Dimitrios Madianos (şirket ortağı), Matheos Kaloumenos (tüccar), Dionis Vonortas (tüccar), Dimitrios Manikas (komisyoncu), Niko Orlando (ticari vekil) olup, bunlardan Dionis Vonortas'ın 14 gün önce Yunanistan'a gittiği, Dimitrios Makanios'un 1957'den beri Yunanistan'da olduğu tespit edilerek yurda kaçak giriş yapmamasına yönelik talimatlar verilmiştir. Bu kimselerden Niko Orlando'nun borçları tespit edildiğinden yurt dışına çıkış yasağı getirilmiştir.[224] Cumhuriyet gazetesinin haberine göre sınır dışı edilen Yunan uyrukluların Türkiye aleyhine faaliyet gösteren ve 1956 yılında kapatılan Eleniki Enosis Cemiyeti'ne bağlı olduklarını, Yunanistan için casusluk yaptıklarını; siyasi faaliyetlerinin yanında İstanbul piyasasına hakim olmak amacıyla dolandırıcılık yoluyla bazı büyük tüccarların iflasına sebep oldukları ve bonolarla mal satın alıp ödemeyerek paraları Yunanistan'a kaçırdıkları anlaşılmıştır.[225] Başka bir gazeteye göre de yurt dışına çıkarılacak olan Yunan uyruklular, bazı Türk uyruklu Rumların da adının geçtiği Elen Birliği'ne döviz kaçırarak 500 milyon lira yardımda bulunmuşlardır.[226]

Bahsi geçen İstanbul Helen Birliği Derneği (*Eleniki Enosis Konstantinupoliton*), 1933 yılında Yunan uyruklu Rumlar tarafından kurulmuştur. Kültürel faaliyetler düzenleyen ve yardım kampanyaları yapan dernek 1956 yılında Kıbrıs sorununun patlak vermesi sonrasında dernek üyelerinin Kıbrıs Rumlarına para yardımı yaptıkları iddiasıyla 12 üyesi casuslukla suçlanarak hapis cezasına çarptırılmış, sonra da sınır dışı edilmişlerdir. 1958 yılında İstanbul Helen Birliği mal varlığına el konularak kapatılmıştır.[227] Bu açıdan 24 Mart 1964'te hudut dışı edilmelerine karar verilen şahıslar, sınır dışı edilecek ilk Yunan uyruklular değildir. Para ve sermaye kaçırmak ya da casusluk yapmak gibi Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden ve ülke

[222] "Yunan Uyruklu 7 Şahıs Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Mart 1964.
[223] "Yunan Hükümeti Protesto Etti", **Hürriyet Gazetesi,** 27 Mart 1964.
[224] "7 Yunanlı Tüccar Sınır Dışı Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 28 Mart 1964.
[225] "Yurtdışına Çıkarılacak 7 Kişinin İsimleri Açıklandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1964,
[226] **Son Havadis Gazetesi**, 28 Mart 1964 aktaran Kallimci, **age**, s. 69.
[227] Sula Bozis, **İstanbul Rumları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 154- 155 Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 272- 273.

aleyhinde zararlı faaliyetlerde bulunduğu tespit edilen Yunan uyruklu Rumlar 1957 yılından itibaren sınır dışı edilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu yıllarda sınır dışı edilenler, bu bölümde aktarılacağı üzere, 1964-1965 yıllarında sınır dışı edilenlere getirilen kitlesel nitelikteki suçlamalardan farklı olarak bireysel suçlamalar gerekçe gösterilerek hudut dışına çıkarılmışlardır.[228]

1957- 1958 yılları arasında, içlerinde 6-7 Eylül olaylarını fotoğraflayan Patrikhane'nin resmi fotoğrafçısı Dimitri Kaloumenos'un da bulunduğu 7 gazeteci, "Türk – Yunan dostluğu aleyhinde yazılar yazmak" ve "Türk- Yunan dostluğuna hareket etmek" suçları gerekçe gösterilerek sınır dışı edilmiştir.[229] Sıradan bir koltuk döşemecisi olan Yunan uyruklu Teologos Sfyroeras ise "Patrikhane ve Yunan Konsolosluğu arasında gizli belgeler getirip götürerek iletişim sağlamak" suçlamasıyla sınır dışı edilmiştir. [230]

1964 yılından önce sınır dışı edilen Yunan uyrukluların sayısına dair net bir bilgi mevcut değildir. Anna Theodorides, 1964 yılından önce sınır dışı edilen Yunan uyrukluları konu edinen makalesinde, İstanbul Helen Birliği'nin sınır dışı edilen kurul üyelerinin, Temmuz 1964'te "Türkiye'den Gelen Yunanistan Vatandaşı Sürgünler Derneği" kurduklarını aktardıktan sonra, dernek arşivinde yapmış olduğu çalışmasında 1957 ve 1963 yılları arasında 51 Yunan uyruklu Rum'un sınır dışı edildiği bilgisinin bulunduğunu belirtmektedir.[231]

Tekrar 1964 yılına gelecek olursak, 24 Mart 1964'teki sınır dışı kararlarıyla ilgili basına açıklamalarda bulunan İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, altı ay sonra yeni bir anlaşma olmadığı takdirde, anlaşmanın bitimine kadar "Türk güvenliğini sarsıcı hareketlerde bulunanlara rastlandığında derhal diğerleri gibi yurtdışı edileceklerini", sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumlarla irtibata geçen Türk uyruklu Rumların da sınır dışı edileceğini belirtmiştir.[232] İkamet, Ticaret ve Seyrisefain anlaşmasını fesih kararı açıklandığı gün meclisin olağanüstü ve gizli bir toplantı yaparak kabineye

---

[228] Hakan Yücel, Süheyla Yıldız, "1964 Kuşağı: Atina'da Rum Kalmak", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 319-320.
[229] Akgönül, **age**, s. 228.
[230] Süheyla Yıldız, "Koltuk Döşemecisi Teologos'un 'Casusluk'tan Sürgünü", der. Hakan Yücel, **Rum Olmak, Rum Kalmak**, İstanbul: İstos Yayınları, 2016.
[231]Anna Theodorides, "1964 Sınırdışılarından Önce: İlk Rum Sürgünler", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 129-130
[232]"Güvenliği Sarsan Yunanlar Hemen Sınır Dışı Edilecek", **Akşam Gazetesi**, 30 Mart 1964, "Anlaşma Olmazsa 10.244 Yunanlı Sınır Dışı Edilecek", **Milliyet Gazetesi**, 29 Mart 1964.

"gerektiği zaman Kıbrıs'a silahla müdahale etme yetkisi" verdiğinin haberi gazetelerde yer almıştır. Yayınlanan listelerdeki Yunan uyrukluların zararlı faaliyetleri ile paralellik kurulmaya çalışılarak kamuoyunda Türk hükümetinin sınır dışı kararlarını olağanüstü güvenlik koşulları altında verdiği algısı oluşturulmuştur.[233]

Yunanistan feshedilen İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasının yenilenmesi için 31 Mart 1964 tarihinde resmi müracaatta bulunmuştur. Aynı gün zararlı faaliyetleri nedeniyle sınır dışı edilecek Yunan Uyruklu Rumlardan üçü 31 Mart 1964 tarihinde uçakla Türkiye'den ayrılmışlardır. Sınır dışı edilenlerden Elefthere Velissarios'a hava alanında gazetecilere kendisinin ve şirketteki arkadaşlarının çok üzgün olduğunu söylemiş; yurt dışı edilme sebebi olarak sorulan "Eleniki Enosis cemiyeti üyesi oldunuz mu? Kıbrıs'ta EOKA' yardım ettiniz?" sorularını ise cevapsız bırakmıştır.[234] Sınır dışı kararı verilen diğer 2 kişi de 1 Nisan 1964 tarihinde Türkiye'den ayrılmışlardır.

6 Nisan'da Fener Patrikhanesi'nden Transirula Staniças ve Rahip Thomas Talyeri zararlı faaliyetleri tespit edildiğinden sınır dışı edilmişlerdir.[235] Böylelikle sınır dışı edilen Yunan uyruklu sayısı 8'e ulaşmıştır.

Diğer yandan Türk Hükümeti Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda müzakere masasına oturmaya zorlayacağını düşündüğü önlemler almaya devam etmiştir. Türkiye Yunanistan ile 1955 yılında imzaladığı Vize Muafiyet Anlaşması'nı 6 Nisan 1964 tarihinde Türkiye Yunanistan Büyükelçiliğine verilen bir nota ile askıya almıştır. Türkiye, Vize Muafiyet Anlaşması'nın 6. Maddesinin "hükümetlerin gerekli gördükleri durumlarda anlaşmayı yürürlükten kaldırabilme hükmüne" dayanarak anlaşmayı iptal etmiştir.[236] O dönemde Paskalya tatili için Yunanistan'da bulunan Yunan uyruklu Rumlar vize sözleşmesinin iptal edilmesi sebebiyle Türkiye'ye geri dönememişlerdir. Bu kişilerle ilgili herhangi bir sayısal veri bulunmadığından tam olarak kaç kişi oldukları bilinememektedir.[237] Vize Muafiyet Anlaşması'nın askıya alınmasının Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girdiği 10 Nisan günü TBMM tarafından karasularının 6 mile, balıkçılık ve su ürünleri için 12 mile çıkarılması için

[233] Alper Kaliber, **age**, s. 49.
[234] "Yunan Uyruklu Bir İş Adamı Sınır Dışı Edildi", **Hürriyet Gazetesi**, 1 Nisan 1964.
[235] "Sekizinci Yunanlı da Sınır Dışı Edildi", **Ulus Gazetesi**, 7 Nisan 1964.
[236] Kallimci**, age**, s.73.
[237] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 46.

yeni bir karar alınmıştır.[238] Londra'daki Yunanistan Büyükelçisi, Türkiye ve Yunanistan arasındaki antagonizmin yapılandırıldığı 1930 Anlaşması'nın iptalini oldukça üzücü olarak değerlendirirken Türkiye'den peşi sıra gelen bu hamlelerin amacının Yunanistan üstünde baskı yaratmak olduğunu düşünmektedir: "Eğer bu sorunlara acilen bir çözüm geliştirilemezse Türk- Yunan ilişkilerinin en kötü örneği olarak kalacak. Küçük bir adadaki basit ve önemsiz insanların iki devlet arasındaki ittifakı bozarak bölgeyi komünizm tehlikesine bırakması oldukça trajiktir. Türkiye'nin 1930 Anlaşması'nı feshi ve vize muafiyetini askıya alması da politik nedenlerdir."[239]

Vize Anlaşması'nın iptalinden sonra 2007 sayılı kanunla birlikte 3985, 6197, 6283, 1149 ve 1219 sayılı kanunlara aykırı olarak çeşitli meslekleri icra etmekte olan 375 Yunan uyruklu kişiye işlerine son vermeleri, akdi takdirde sınır dışı edilecekleri bildirilmiştir. Bu kişilerden 108'i marangoz ya da koltukçu, 65'i kunduracı patronu, biri seyyar demirci, sekizi inşaat müteahhidi, biri borsacı, ikisi inşaat kalfası, 91'i terzi ya da terzihane patronu, 21'i şapkacı, 8'i berber, 18'i müzisyen, biri şarap imalatçısı, 3'ü şoför, 9'u garson, 6'sı fotoğrafçı, 6'sı gözlükçü, 6'sı eczacı, 10'u rahibe, 4'ü mühendis, 2'si sigortacı, 5'i de dişçidir.[240] Cumhuriyet gazetesi bu ihraçlardan özellikle piyasa çevrelerinin memnuniyet duyduklarını belirtmiştir.[241]

10 Nisan 1964 tarihinde, zararlı faaliyetlerinden ötürü 30 Yunan uyruklunun daha yurt dışına çıkarılmasına karar verilmiştir. İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, kanunlara aykırı hareketleri görüldüğü için 30 Yunan uyruklu Rum'un 1 hafta içerisinde sınır dışı edileceğini söylemiştir. Bahsi geçen 30 kişinin önemli bir kısmının İstanbul'da oturmakta olan fabrikatör, komisyoncu gibi iş sahipleri olduğu açıklanmıştır.[242]

11 Nisan'da İçişleri Bakanı Orhan Öztrak 30 Yunan uyruklu Rum'un sınır dışı edilmesiyle ilgili Anadolu Ajansı'na daha detaylı bir açıklama yaparak şu demeci vermiştir[243]:

> "Hudut dışına çıkarılanlar çıkarılmak istenenler, iç ve dış tutumları itibarı ile siyasi güvenliği sarsıcı hareketlerde bulunduğu sabit görülen kimselerdir. Halen yürürlükte olan Pasaport

[238] "Meclis Karasularımızın 6, Balıkçı Suların 12 Mile Çıkarılmasını Dün Kabul Etti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Nisan 1964.
[239] **Public Record Office** (PRO), National Archives, Londra, PRO FO 371/ 144813, RG103144/14, İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 19 Nisan 1964.
[240] "Kanunsuz İş Yapan 375 Rum'a İşlerini Bırakması Bildirildi", **Ulus Gazetesi,** 10 Nisan 1964.
[241] "Yunan Uyruklu 300 Rum'a Tebligat Yapıldı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10 Nisan 1964.
[242] "30 Yunanlı Yurt Dışına Çıkarılıyor", **Ulus Gazetesi**, 11 Nisan 1964.
[243] "30 Rum'un Suçu Dün Açıklandı" **Ulus Gazetesi**, 12 Nisan 1964.

> Kanunu'nun 11. maddesine göre işlem yapılmaktadır. Kendilerine kanunî icaplara göre tebligat yapılmış ve işlerini muayyen süre içinde tasfiye etmeleri istenmiştir. Bunlardan başka Türk vatandaşlarına has olan sanat ve mesleklerde çalışmakta olan 300 Yunan asıllı Rum vardır. Bunlara yapılan tebligatta bu işleri terk etmeleri kendilerinden istenmiştir."

Yurtdışına çıkarılacak olan 330 Yunan uyruklu Rum'a tebligatları yapılmış, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne getirilerek parmak izleri alınmıştır. Yurtdışına çıkarılması kararlaştırılmış 30 Yunan uyrukludan 23 kişinin fişleri emniyette doldurulmuştur. Yurt dışı edilecek Yunan uyruklular arasında Kültür Ataşesi İoannis İvrakis de bulunmaktadır. [244]

Yunan uyruklu Rumlara sınır dışı edilmelerine yönelik tebligat resmi bir evrak iletilmeden Emniyet Genel Müdürlüğü'nde sözlü bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sınır dışı edilecekler emniyette bir belge imzalamaya zorlanmışlardır. Önceden yazılmış olan bu belgeyle birlikte Yunan uyruklular döviz kaçakçılığı yaptıklarını, İstanbul Helen Birliği üyesi olduklarını, Kıbrıs'taki teröristlere para gönderdiklerini ve Türkiye'yi kendi istekleri doğrultusunda terk ettiklerini zorla kabul etmek durumunda kalmışlardır.[245] Bu belgeyi imzalamak istemediklerinde de 4. Şubede bulunan hücrelere gönderilmişlerdir.[246]

Sınır dışı olaylarının devam ettiği sırada Yunan hükümeti 1930 Anlaşması'nı revize etmek amacıyla Türkiye ile görüşmek istediği bildirerek, müzakereler için 15 Nisan'ı önermiştir. Türkiye koşulların henüz buna hazır olmadığını öne sürerek Yunanistan'la görüşmeyi reddetmiştir.[247]Yunanistan Türkiye'nin gittikçe artan baskısı sebebiyle oldukça endişelenmektedir. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı ilgili bölüm Başkanı Pilavakis, Kıbrıs ile ilgili bir ne zaman bir sorun yaşansa, Türkiye'nin İstanbul Rumlarına karşı çeşitli yaptırımlar uygulama yoluna başvurduğunu söylemiştir. Pilavakis'e göre artık klasikleşmiş politikanın ilk adımı olarak Türkiye'nin Yunanistan'a baskı uyguladığını, daha sonra Türk kamuoyundaki baskıları bertaraf etmek ve kamuoyunu yatıştırmak için Rum azınlığın ekonomik gücünü kırmak maksadıyla çeşitli hamlelerde bulunduğunu iddia etmiştir. Yunan basınında, Yunan uyruklu Rumların ileri gelenlerinden bir grubun Yunanistan

[244] "Sınır Dışı Edilen Yunan Tebaalıların Zararlı Faaliyetleri Tespit Olundu" **Hürriyet Gazetesi**, 12 Nisan 1964.
[245](UN/UNSC, United Nations/Security Council, Birleşmiş Milletler/ Güvenlik Konseyi), UN/UNSC/5951, Açıklayıcı Not, BM Yunanistan Daimî Temsilci Yardımcısı Demetropoulos'tan BM Genel Sekreteri'ne, 10 Eylül 1964.
[246] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 62.
[247] PRO FO 371/174813, RG 103144/5, Atina Büyükelçiliği Raporu, 13 Nisan 1964.

Başbakanı Papandreou'ya, "İstanbul Rumlarını Kıbrıs Rumları için feda etmemesi" beyanında bulunmak suretiyle lobi faaliyeti yaptıkları haberi yer almıştır.[248]

30 Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesi kararının ardından, 11 Nisan 1964'te Türkiye'de zararlı faaliyetleri tespit edilen Fener Patriği Athenagoras'ın vekili ve Patrikhane meclisi üyesi Silifke Metropoliti Emilyanos ile Alaşehir Metropoliti Iakovos'un Türk vatandaşlığından çıkarılarak sınır dışı edilmeleri için bir kararnamenin hazırlanmakta olduğunun söylentilerinin ardından iki metropolit Bakanlar Kurulu kararnamesiyle 17 Nisan 1964'te Türk vatandaşlığından çıkarıldıktan sonra 21 Nisan'da sınır dışı edilmişlerdir. [249]

Yunanistan Ankara Büyükelçisi Antoine Poumpuras, sınır dışı eylemlerinin kolektif karakteri sebebiyle sistematik ve planlı olduğunu, bu durumun 1930 Anlaşması'na ve uluslararası hukukun genel ilkeleri ile örtüşmediğini söyleyerek Türkiye'ye 15 Nisan tarihinde nota vermiştir.[250] Fakat protesto notası Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından kabule şayan olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.[251]

17 Nisan 1964 tarihinde Maliye Bakanlığı'nın talimatıyla tüm bankalardan Yunan uyrukluların hesap durumları ile ilgili bilgi istenmiştir.[252] Silifke Metropoliti Emilyanos ve Alaşehir Metropoliti Iakovos'un sınır dışı edilmesinin ardından basın toplantısı düzenleyen İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, gazetecilerin Yunan uyrukluların malları hakkındaki bir sorusunu "Hudut dışı edilen Yunan uyrukluların temsilci bırakma ve vekâlet verme hakları ellerinden alınmış değildir. Bu haktan faydalanarak mallarını tasfiye edebilirler" [253] şekilde cevaplamıştır. 19 Nisan 1964'te çıkan haberlerde, sınır dışı edilen Yunan uyrukluların malları ve mülklerinin Türk Hükümeti tarafından bloke edilerek ve On iki Ada'dan Türkiye'ye göç etmekte olan Türklere verileceğini ve bu hususta ön çalışmaların başladığı yer almıştır. Adalardan kaçan Türklere, eski ikamet yerlerindeki mallarını ve mülklerini belgelerle ispat ettikten sonra, sınır dışı edilen Yunan uyrukluların mallarına sahip olabileceklerdir.[254] 7 Mayıs'ta alınan bir kararla tüm hesapların bloke edildiği

[248] PRO FO371/ 174813, RG 103144/6, Ankara Büyükelçiliği Raporu, 13 Nisan 1964.
[249] "Emilyanos ve Canavaris Uçakla Hudut Dışı Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.
[250] PRO FO 371/ 174813, RG 103144/10, Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, 19 Nisan 1964.
[251] "Yunan Notasını Geri Çevirdik", **Akşam Gazetesi**, 16 Nisan 1964.
[252] Akgönül, **age**, s. 271.
[253] "Yurtta Herkesin Can ve Mal Emniyeti Vardır", **Ulus Gazetesi**, 22 Nisan 1964.
[254] "Sınır Dışı Edilen Rumların Malları 12 Adadan Kaçanlara Verilecek", **Hürriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1964.

duyurulmuştur. Bu tarihten sonra Yunan uyruklu Rumlar banka işlemlerini aracılar eşliğiyle gerçekleştirebilecek ve yetkililerin gözetiminde para çekebileceklerdir.[255]

Basın toplantısı sırasında sınır dışı uygulamalarının aslen Türk olup da Yunan uyruğunda bulunanlar için geçerli olmayacağı sorusu cevaben Bakan Öztrak, "ancak tahsil için Türkiye'ye gelmiş olanları dikkat nazarına alacağız. Öğretmen ve öğrenci olarak Türkiye'de bulunan Yunan uyruklu Türklerin eğitimleri ve Türk kültürünü muhafaza etmeleri için kendilerine yardımcı olmağa devam edeceğiz."[256] diyerek sınır dışı politikasında açıkça ayrımcılık uygulanabileceğini göstermektedir. İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu'nun paylaştığı verilerine göre Müslüman, Yahudi ve Katolik mezhebine mensup olup sınır dışı edilmeyen Yunan uyruklular mevcuttur. Türk hükümeti sınır dışı eylemlerinde Ortodoks inancına sahip şahısları hedefleyerek Patrikhane'nin tebaasını azaltmak istemektedir.[257]

Açıklanan sınır dışı listeleri Nisan ayıyla birlikte hızlanmıştır. Yabancı gözlemcilerin raporlarına göre açıklanan listelerdeki artışın sebebinin Kıbrıslı Rumların St. Hilarion'daki saldırıları olabileceği yönündedir.[258] 17 Nisan 1964'te Ankara'daki turistik eğlence yerlerinde çalışan 4 Yunan uyruklu kadın oturma izinleri bittikleri için sınır dışı edilmişlerdir. İkamet sürelerini uzatmak maksadıyla ilgili makamlara başvurmuşlarsa da bu istekleri kabul edilmemiştir.[259]30 Nisan'da 12 Yunan uyruklunun daha sınır dışı edilmesine karar verilmiştir.[260] Bu kişilerden farklı olarak Bakanlar Kurulu'nca zararlı faaliyetleri sebebiyle 15 gün hapis cezasına çarptırılan Rum papaz Anastasios Ksenos, cezasının bitiminde, 1 Mayıs'ta sınır dışı edilmiştir.[261]

ABD, Türk -Yunan ilişkilerinde gerginliğin NATO içerisinde yıkıcı etkiler doğurabileceğinden endişelenerek, diplomatik kanallar vasıtasıyla çözümler aramaya başlamıştır. ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın müzakerelere tekrar başlayabilmelerini sağlamak için Washington, Atina ve Ankara'da diplomatik görüşmeler ayarlamıştır. Türkiye Washington Büyükelçisi ile görüşen Amerikan yetkililer, büyükelçinin Türk- Yunan ilişkilerinin şu anki durumunun Yunanistan'ın suçu olduğunu, ikili

[255] Akgönül, **age**, s. 271.
[256] **Ulus Gazetesi**, 22 Nisan 1964.
[257] PRO FO 371/17483, RG 103144/30, İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 23 Temmuz 1964.
[258] PRO FO 371/17483, RG 103144/19, Türkiye Büyükelçiliği, Ankara'dan İngiliz Dışişleri'ne, 1 Mayıs 1964.
[259] **Vatan Gazetesi**, 17 Nisan 1964 aktaran Kallimci, **age**, s. 149.
[260] "12 Yunanlı Daha Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mayıs 1964.
[261] "Bir Papaz Daha Hudut Dışı Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1964.

görüşmeler fikrine negatif bir şekilde yaklaştığını belirtmişlerdir. Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ABD Ankara Büyükelçisi ile olan görüşmesinde Yunanistan'ın Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik çözüm önerilerini kabul etmedikçe Türklerin Yunanlarla müzakerenin ihtimaller dışında olduğunu iletmiştir. ABD Atina Büyükelçisi Henry Labouisse ile Yunan Dışişleri Bakanı Stavros Kostopoulos arasında geçen görüşmelerde Bakan Kostopoulos, yaklaşmakta olan NATO görüşmeleri sırasında müzakere masasına "itilmekten" dolayı duyduğu endişeyi dile getirmiştir.[262]Her iki ülkenin de müzakereye oldukça mesafeli durduğu anlaşılmaktadır.

12 Mayıs 1964'te yeni bir liste yayınlanarak zararlı faaliyetlerinden ötürü 14 kişinin sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Daha sonra sınır dışı kararı verilen 4 kişinin yurt dışında olduğu tespit edilmiştir.[263] İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir listeyle 25 kişinin daha sınır dışı edilmesine karar verilmiştir.[264] Resmi makamların bildirdiğine göre sınır dışı edilen Yunan uyrukluların sayısı 81 kişi olmuştur.[265]

Yunan Akropolis gazetesi tarafından Ankara'ya gönderilen bir muhabir, Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Fuat Bayramoğlu ve aynı zamanda hükümet sözcüsü olan Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş ile mülakatlar gerçekleştirmiştir. İsmet İnönü ile yapılan mülakatta İnönü nüfus mübadelesi ihtimalini reddetmiş, Patrikhane'nin yıkılacağı ve yurt dışına çıkarılacağı iddiaları içinse "bahis konusu dahi olamaz" diyerek bir açıklama yapmıştır. Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik olarak "Kıbrıs'taki sorumsuz unsurların tatbike çalıştıkları planlar, Türk- Yunan münasebetlerinde de bugünkü durumun yaratılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun ne şekilde düzelebileceğini göremiyorum" demiştir. Yunan uyruklu Rumlar konusunda beyanat veren Ali İhsan Göğüş, 1930 Anlaşması'nın tek taraflı olarak feshinin Zürich ve Londra Anlaşmalarının iptaline karşı misilleme olarak gerçekleştirildiğini söylemiştir. Muhabirin Kıbrıs'ta olanlarla Yunan uyrukluların herhangi bir ilgisinin bulunmadığını sorması üzerine Göğüş, Kıbrıs sorununun bir Türk- Yunan sorunu olduğunu tekrarlamıştır. 1930 Anlaşması'nın dostluk döneminde Türkiye'nin Yunanistan'a bir ikramı olduğunu

[262] PRO FO 371/174813, RG103144/ 20, ABD Büyükelçiliği, Washington'dan İngiliz Dışişleri'ne, 9 Mayıs 1964.
[263] "14 Yunanlı Daha Sınır Dışı Edilecek", **Akşam Gazetesi**, 13 Mayıs 1964.
[264] "Yurt Dışına Çıkarılacak 25 Kişi İçinde Lion- Melba Fabrikasının Sahibi de Var", **Hürriyet Gazetesi**, 26 Mayıs 1964.
[265] "Sınır Dışı Edilen Yunan Uyruklu Sayısı 81'i Buldu", **Akşam Gazetesi,** 27 Mayıs 1964.

söyleyerek şunları eklemiştir: "Bu münasebetler, Kıbrıs'ta katliam devam ettikçe, Lefkoşa'da 25 bin Kıbrıslı Türk göçmen mevcut bulundukça, müfrit hareketler son bulmadıkça, dostane olamaz.[266]

Yabancı gözlemciler, Türkiye ve Yunanistan başbakanları arasında *quid pro qua* hadisesi yaşanmadan, Kıbrıs sorununun çözümlenemeyeceği düşüncesindedir. Raporlarında Türkiye'nin "mütekabiliyet" olarak öncelikle Yunan uyruklu Rumları gerekirse İstanbul Rumlarının hepsini bu amaçta koz olarak kullanmaya hazır olduğunu belirtmiştir.[267]

Haziran ayında açıklanan listelerdeki Yunan uyruklu sayısının gittikçe arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde sınır dışı listeleri 50- 100 kişilik gruplar halinde yayınlanmıştır. Listelerle birlikte verilen haberlerde her defasında "Türkiye aleyhine zararlı faaliyetlerde bulundukları" iddiası yinelenmiştir.[268] 2 Haziran 1964 'te Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 51 Yunan uyruklu Rum'un bir hafta içerisinde sınır dışı edileceği açıklanmıştır. [269] 10 Haziran'da Emniyet Genel Müdürlüğü 49 kişilik yeni bir liste daha yayınlamıştır. Bu kişilerin de 17 Haziran'dan itibaren sınır dışı edilecekleri bildirilmiştir. [270] 18 Haziran'da bir liste daha yayınlanmış, sınır dışı edilecek Rumlar *Hürriyet*'te 97, *Ulus* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde 101 kişi olarak verilmiştir.[271]

4 Temmuz 1964'te Cumhuriyet gazetesinde, 200 kişilik yeni bir liste hazırlığında olunduğunun haberi yer almıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan bir raporda 16 Mart'tan itibaren sınır dışı edilen Yunan uyrukluların meslek bilgileri verilmiştir[272]:

> "181 tüccar, 26 şirket ortağı, 20 tuhafiyeci, 2 bakkal, 20 fabrikatör, 15 kasap, 16 kunduracı, 15 ithalat-ihracatçı, 15 emlak sahibi. 14 terzi, 13 lokanta sahibi, 12 kuyumcu, 12 vapur acentesi sahibi, 10 elektrikçi, 10 müteahhit, 10 matbaacı, 9 pastane sahibi, 8 komisyoncu, 8 manifaturacı, 8 tezgahtar, 7 marangoz, 7 mobilyacı, 6 imalatçı, 6 kürkçü, 5 kahveci, 5 mermerci, 5 büfeci, 5 gazino sahibi, 4 baharatçı, 4 döşemeci, 4 garson, 4 gömlekçi, 4 kırtasiyeci, 4 müstahdem, 4 muhasebeci, 4 oto parçacısı, 4 oto tamircisi,4 pastacı, 4 tornacı, 3

[266] "Bir Türk- Yunan İhtimali Hala Vardır", **Akşam Gazetesi**, 27 Mayıs 1964.
[267] PRO FO 371/17483, RG 103144/16(A), Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, 26 Nisan 1964.
[268] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 75.
[269] "51 Yunan Uyruklu Daha Çıkarılıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1964.
[270] "49 Yunan Uyruklu Daha Çıkarılıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Haziran 1964.
[271] "97 Yunan Uyruklu Daha Sınır Dışı Ediliyor", **Hürriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1964, "Yeniden 101 Yunan Uyruklunun Hudut Dışı Edilmeleri İçişleri Bakanlığınca Karar Altına Alındı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1964, "Yunan Uyruklu 101 Rum Daha Sınır Dışı Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 19 Haziran 1964.
[272] "Yurt Dışı Edilen Yunan Uyrukluların Meslekleri Açıklandı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 4 Temmuz 1964.

> şapkacı, 3 şekerci, 3 saatçi, 3 manav, 3 makine tamircisi, 3 hırdavatçı, 3 boyacı, derici, 3 elbiseci, 3 temizleyici, 3 gözlükçü, 2 bavulcu, 2 dökümcü, 7 fırıncı , 2 gazeteci, 2 rahip, 2 konserveci, 2 kâğıtçı, 2 kabzımal, 2 köseleci, 2 kolonyacı,2 metropolit, 2 mefruşatçı, 2 mühendis, 2 otel sahibi, 2 oto boyacısı, 2 papaz, 2 radyocu, 2 sobacı, 2 taşçı, 2 teknisyen, 2 yağcı ve birer tane zücaciyeci, zahireci, zahire bakliyatçısı, uncu, öğrenci, şirket müdürü, serbest meslek sahibi, sıhhi tesisatçı, reklamcı, randevucu, pasaj sahibi, oyuncakçı, nakliyatçı, makine satıcı müzisyen, metrdotel, memur, mücellit, lastik tüccarı, lokanta müdürü, kavaf, kilisede muganni, inekçi, ıtriyatçi, ipekçi, hastane idare amiri."

Rıdvan Akar, yukarıda meslek bilgileri verilen Yunan uyrukluların çoğunun kayıt dışı ekonomiye dahil oldukları için vergi alınmayan işlerde çalışan yoksul kişiler olduklarını belirtmektedir. Hükümet tarafından sınır dışıların gerekçelerinden birisi olarak gösterilen döviz ve vergi kaçakçılığı yapmalarının ihtimaller dahilinde olamayacağını iddia etmektedir.[273]

İçişleri Bakanı Orhan Öztrak 17 Temmuz'da yaptığı basın açıklamasında Türkiye'de 12.800 Yunan uyruklunun bulunduğunu, şimdiye kadar 1100 kadarının sınır dışı edildiğin, bazı Yunan uyrukluların kendi istekleriyle Türkiye'yi terk ettiğini ve uygulamadaki kanun hükümlerine giren Rumların da işlemleri tamamlandıkça sınır dışı edileceğini aktarmıştır. Aynı tarihte Associated Press'e demeç veren Türk hükümeti sözcüsü Ali İhsan Göğüş, sınır dışı edilen Yunan uyrukluların Kıbrıs meselesiyle bir alakasının olmadığını söylemiştir.[274]

24 Temmuz 1964'te Yunanistan'ın sınır dışı edilen Rumlarla ilgili olarak Türkiye'ye yeniden bir nota vermesinin yanında konuyu BM Genel Kurulu ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuracağı haberi yayınlanmıştır.[275] Yunanistan'ın ikinci notası da Dışişleri Bakanlığı tarafından takdire şayan bulunmayarak geri çevrilmiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İsmail Soysal, konuyla ilgili basın açıklamasında 1930 Anlaşması'nın feshinin sebebinin Kıbrıs olduğu imasında bulunmuştur[276] :

> "İstanbul'daki Yunan vatandaşlarının Türkiye'den çıkarılması ise, vaktiyle bunlara tek taraflı tanınan lütufkâr muameleye artık bir son vermek manasını taşır. Çünkü Yunan hükümeti 6-7 aydır bize karşı dostane olmayan bir siyaset takip etmektedir. Kaldı ki, ihraç tedbirleri 1930 anlaşmasına uygundur. Henüz imzaları kurumayan Kıbrıs anlaşmalarını inkâr edenler, 1930 anlaşmasına göre aldığımız tedbirleri protesto edemez. Esasen anlaşmalar bir küldür. Bir taraftan inkâr, öte yandan imtiyaz olamaz. 16 Eylül'de 1930 anlaşması hukuken sona erecek, imtiyazlı muamelelerin de temeli böylece yok olacaktır."

27 Temmuz 1964'te zararlı faaliyetleri sebebiyle sınır dışı edilen Yunan uyrukluların sayısı 1017'ye ulaşmıştır. Türk hükümeti, Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerini

---

[273] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 76.
[274] "Rumlar Değil Yunanlar Sınır Dışı Ediliyor", **Akşam Gazetesi**, 18 Temmuz 1964.
[275] "Atina, Türkiye'den Çıkarılan Rumlar İçin BM'ye Başvuruyor", **Milliyet Gazetesi**, 23 Temmuz 1964.
[276] "İstanbul'daki Yunanlıların Türkiye'den Çıkarılması Tek Taraflı Olan Lütufkâr Muameleye Son Vermektir", **Ulus Gazetesi**, 26 Temmuz 1964.

Kıbrıs sorunuyla gerekçelendirmeden, başta münferit olaylar değerlendirmiş, daha sonra da bu şahısların ülke güvenliği açısından zararlı faaliyetler icra ettiklerine yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Hükümetin bu dönemdeki söyleminin tersine 1930 Anlaşması'nın iptali kamuoyunda Kıbrıs'ın rövanşı havası yaratmıştır. Yabancı gözlemcilere göre Türk basını ihraçlardan dolayı oldukça sevinç duymaktadır. 16 Eylül tarihinden sonra anlaşma sona erecek, bu tarihten sonra "mukabele-i bilmisil" esaslarına göre hareket edilecektir:[277]

4.4. Sınır Dışı Olayları Sırasında Yaşanan Diğer Gelişmeler

Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri İstanbullu Rumlar arasında şaşkınlık ve korku ile karşılanmıştır. Cemaatin ileri gelenleri açıklanacak listeleri tedirginlikle bekleyenleri telkin etmeye çalışarak olayı hafife indirgemeye çalışmışlardır.[278] Fesih kararının ve ihraçların yaşattığı travma sebebiyle Türk uyruklu olan 86 Rum'un nüfus cüzdanlarındaki din hanesindeki Rum- Ortodoks ibaresini Türk- Ortodoks olarak değiştirilmesini talep etmiştir. Türkiye'de yaşayan diğer azınlık grupları da sınır dışı uygulamalarından psikolojik olarak etkilenmişlerdir. Batman'da bir Ermeni köyü topluca din değiştirerek Müslüman olmuşlardır. [279]

Toplumda Rum ve Yunan karşıtlığı nedeniyle oluşan atmosferde, Patrikhane için hazırlanan bir takvim için yapılan resimdeki binalardan birisinin üzerinde Yunan bayrağı olması sebebiyle, resmi çizen kişiye dava açılmıştır.[280] Ankara'da Yunan Büyükelçiliği taşlanarak fiili saldırılarda bulunulmuştur. [281]

Türk uyruklu Rumlar hukuki ve uluslararası kamuoyundan gelecek tepkiler sebebiyle söylem düzeyinde birçok sefer ayrıştırılmaya çalışılmıştır. 4 Haziran 1964 tarihinde yaklaşmakta olan Cumhuriyet Senatosu seçimleri için CHP tarafından düzenlenen mitingde konuşan CHP Genel Başkan yardımcısı Kemal Satır, 15 bin Yunan uyruklunun Türkiye'den sınır dışı edileceğini söylemiştir. Türk uyruklu Rumlar ise tıpkı kendisin gibi haklara sahip olduğu eklemiştir. Seçim konuşmasının devamında Adalet Partisi'nin halihazırda sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumları geri

[277] "Türk- Yunan Siyasi Münasebetleri Hâd Bir Safhada Gergin", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Temmuz 1964, PRO FO 371/ 174813, RG 103144/27, Ankara Büyükelçiliği Raporu, 8 Haziran 1964.
[278] Akgönül, **age**, s. 264.
[279] **age**, s. 270.
[280] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 55.
[281] **age**, s. 84.

çağıracağına yönelik hazırlıklar yaptığına karşı uyarmıştır.[282]Yunan uyrukluların mallarına yönelik başlatılan haciz kararı açıklanırken, yetkililer tarafından "Rum asıllı vatandaşlarımızın huzur içinde oldukları" vurgulanmıştır.[283] Fakat Kıbrıs krizinde olduğu gibi, Türk uyruklu Rumlardan, "sadık vatandaşlar" olarak hükümetin sınır dışı ve diğer yaptırım kararlarını desteklediklerini beyan etmeleri beklenmiştir. Bu dönemde Rumların suskunluğundan rahatsızlık duyan Faik Suad, Türk uyruklu Rumları "kütük vatandaş" olarak tabir etmiştir.[284]Ahmet Emin Yalman ise "Rumların Çeşidi" yazısında, Yunanistan'ın uluslararası kamuoyunda propaganda amacıyla Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumları yekpare bir grup olarak tanımlamasını eleştirerek her iki grubun da Yunanistan'a bağlılık konusunda aynı olduğunu fakat aralarında hukuki statü bakımından farklılık olduğunu açıkladığı yazısına şu şekilde devam etmiştir:

> Yunan idarecileri her şeye rağmen, Yunanistan'ın misillemeye gitmeyeceğini söylüyorlar. Misilleme demek mislile, yani benzer ile mukabele etmek demektir. Türkiye Yunan uyruklu Rumları çıkardığı için, Yunanistan'dan da Türk vatandaşlarını Yunanistan'dan pekâlâ çıkarabilir… Batı Trakya'daki Türk asıllı ve Yunan uyruklu insanlar misillemeye giremez. Zira biz Türk vatandaşı olan Rumları sınır dışı etmedik. Eğer Yunanistan Batı Trakya Türklerini sınır dışı etmeye kalkarsa işte o zaman Türkiye de misilleme olarak, Türk vatandaşı İstanbul Rumlarını sınır dışı edebilir. Lozan'da aradığımız tam nüfus mübadelesi de gerçekleşmiş olur. Fakat Yunanistan bunu bildiği için Batı Trakya Türklerine dokunmak niyetinde değildir. Her halde şimdilik Batı Trakya Türkleri de Türk vatandaşı Rumlar da yerlerinde kalacaklardır. Fakat 12 bin Yunanlı Rum'a yol göründü.[285]

Sınır dışı olaylarının başlamasından yaklaşık bir ay sonra öğrenci örgütleri tarafından Yunan uyrukluları ve Rum esnafı hedef alan iktisadi boykot başlatmışlardır. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından ortak hazırlanan bildiride, Türk hükümetinin son zamanlarda almış olduğu Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi, 1955 Vize Anlaşması'nın iptali ve 10 Nisan'da çıkarılan Karasuları Kanunu'nu desteklediklerini ilan etmişlerdir. Türk hükümetinin her türlü çabasını destekleyen Türk gençliği[286]:

> "1. Türkiye'de ticaret yapan Yunan uyruklu kişilerin, bu haklarını kaldıran anlaşmanın iptaliyle en kısa zamanda tamamının yurtdışına çıkarılmasını,
>
> 2. Yaşadıkları ülkenin dil, fikir bütünlüğüne karşıt olan azınlık okullarına tanınan tedris imtiyazının kaldırılmasını
>
> 3. Din kisvesi altında dinle asla alakası olmayan politik işlere giren din adamları ile bu kişileri barındıran ve Lozan Anlaşmasının hükümlerine göre faaliyet gösteren din kurumlarının ıslahı yolunda alınmış ve alınacak olan olumlu kararları destekleyecektir.

[282] PRO FO 371/ 174813, RG 103144/27, **age**.
[283] "Yunanlıların Mallarına El Kondu", **Hürriyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1964.
[284] Faik Suad, "Kütük Vatandaş", **Ulus Gazetesi**, 3 Ağustos 1964.
[285] Ahmet Emin Yalman, "Rumların Çeşidi", **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1964.
[286] "Gençlik Rumlarla Alış Verişin Kesilmesini İstiyor", **Akşam Gazetesi,** 14 Nisan 1964.

> 4. Büyük Türk Ulusu, senin sırtından kazanılan her kuruşun Kıbrıs'ta kendi kardeşlerine çevrilen bir silah olduğunu hatırlayarak, bizi iktisadi bakımdan sömüren kişilerle alış-verişini kesmen, bugün için Türklüğe yapabileceğin en büyük yardımdır."

İktisadi boykot kampanyasını yürütmek için gençlik örgütleri 20 kişilik ortak bir heyet oluşturmuşlar ve bunlardan 10 kişiyi de kampanyada müfettiş olarak görevlendirmişlerdir. Yirmi kişilik bu heyet "Bu dükkanlardan alışveriş yapılabilir" şeklinde pankartlar hazırlayarak vatandaşları Türk esnafından alışveriş yapmaya yönlendirmişlerdir. Heyet aynı zamanda "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyasının da iktisadi boykot kampanyasıyla birlikte yürütmüştür.

Gençlik örgütleri tarafından başlatılan "Alış-verişi Türkten yap" kampanyasına 15 Nisan tarihinde Motorlu ve Motorsuz Taşıtlar ve Halk Otobüsleri Dernekleri, Tophane Et Kesicileri Derneği ile bir kısım esnaf teşekkülleri de katılmışlardır. Tophane Et Kesicileri Derneği aracılığıyla 15 ton eti Rum kasaplara satmama kararı alınmıştır. Boykota ayrıca Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu tarafından da destek gelmiştir.[287]Kampanyanın başlamasından sonra gençlik örgütleri Belediye Meclisi'ne başvurarak İstanbul'da bulunan bütün ticarethanelere sahiplerinin adı ve soyadının yazılı olduğu bir tabelanın asılmasını talep etmişlerdir.[288] İzmirli ihracatçılar kampanyaya Yunanistan'ı da dahi ederek, Kıbrıs sorunu düzelene kadar Yunanistan'a gıda maddesi ihraç etmeme kararı almışlardır.[289] 6 Mayıs 1964'te Karaköy'de bazı iş yerlerine kimliği belirsiz kişilerce "Rumlarla alış veriş etme", "Besle kargayı, Rumlarla alış veriş etme, içimizdeki mikrop Rumlardır" yazılı pankartlar asılmıştır.[290]

İktisadi boykotun yapıldığı dönemde *Ulus* gazetesi tarafından Türk uyruklu Rumlarla bir anket yapılmıştır. "İstanbul'daki Rumlar 'Rumlar Haksız' Diyor" başlığıyla yayımlanan haberde sorulan soruları dikkate alındığında Türk uyruklu Rumların "sadık vatandaşlığı" teste tabi tutulmuştur[291]:

> "Kıbrıs'ta cereyan eden olaylar gittikçe Türk-Yunan dostluğunu tehlikeye düşürüyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Türkiye'de yaşadığınız için mesut musunuz? Yurtdışına çıkarılan yabancılar hakkında düşünceleriniz nedir? Irk ve dün ayrılığı nedeniyle Türklerle münasebetlerinizde aksayana taraf var mı? Siz ve çocuklarınız iyi Türkçe konuşmaya gayret ediyor musunuz? Evinizde Türkçe konuşur musunuz? Türkçe şiir ve şarkı bilir misiniz? Türkçe kitap okur musunuz? Rumca gazete okur musunuz? Dindar mısınız? Muntazam

[287] "Alış- Verişi Türkten Yap Kampanyası", **Ulus Gazetesi**, 16 Nisan 1964.
[288] **Son Havadis Gazetesi**, 17 Nisan 1964, aktaran Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 67.
[289] "İhracatçılar Yunanistan'a Gıda Maddesi Göndermiyor", **Akşam Gazetesi**, 23 Nisan 1964.
[290] Kallimci, **age**, 163.
[291] **Ulus Gazetesi**, 20 Nisan 1964, Yapılan anketin tamamı için bkz. Ek.1. Türk Uyruklu Rumlarla Yapılan Anket Görüşmesi

kiliseye gider misiniz? Türk aileleriyle görüşüyor musunuz? Dostlarınız var mı? Yunanistan'da akrabalarınız var mı?"

Kampanya tüm azınlık gruplarına karşı bir hareket oluşturmuştur. İsmet İnönü 17 Nisan'da TBMM'de yaptığı konuşmasında "Herhangi bir sebep ileri sürülerek Türkiye'deki vatandaşlara ve yabancılara tecavüz yapılmasını hiçbir kayıt ve şartla kabul etmeyiz. Vatandaşları bu yönde uyaracağız ve hükümetin bütün kuvvetlerini kullanacağız. Tahrikçilerin tertipleri memleketin huzurunu tehdit etmektedir."[292] diyerek iktisadi boykotu kınamıştır. İçişleri Bakanı Orhan Öztrak ise gençlik örgütlerinin "Alış-verişi Türkten yap" kampanyası için "öğrencilerin muayyen bir uyarmasıdır. Kendilerine müteşekkiriz." diyerek kampanyayı destekler bir tavır takınmıştır."[293] Gençlik örgütlerinin iktisadi boykot kampanyası, devlet yetkilileri tarafından eleştirildikten sonra kamuoyunda da beklenilen desteği görememiş ve etkisi gittikçe azalmıştır.

Yabancı gözlemcilere göre Kıbrıs krizi bahane olarak kullanılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin karakterinin kötü tarafını açığa çıkartmaktadır. Devlet kendini dış siyaset ya da iç siyasette zayıf hissettiğinde herhangi bir konu araçsallaştırılarak halkın şovenist duygularını uyandırma eğilimindedir. Türk toplumu İstanbul Rumlarına uygulanan stratejiyle Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda pazarlığa ikna edeceğini düşünmektedir. Fakat bu konuda er ya da geç hayal kırıklığına uğrayacaktır. Çünkü Yunanistan İstanbul Rumlarının problemlerini ciddiye alan herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Yunanistan için asıl hassas nokta Fener Rum Patrikhanesi'ne yönelik tehditlerdir.[294] İstanbul İngiliz Konsolosluğu'nun Yunanistan'ın Rumları dikkate almadığı iddiası oldukça dikkat çekicidir. Yunanistan'ın 1923 yılından sonra Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasına yönelik stratejisi sebebiyle İstanbul Rumlarına da karşı standart bir politikayı takip etmiştir. Patrikhanenin varlığı Rum cemaatin sürekliliğine bağlıdır. Bu sebeple 2007 sayılı kanun gereği zarar gören Yunan uyruklulara 100 bin lira verdiği belgelenmiştir.[295]

İstanbul Yunan Konsolosluğu verilerinden hareketle sınır dışı listelerinin de gelişigüzel hazırlandığı izlenimi oluşmaktadır. Hazırlanan listelerde ölü kimselerin

[292] "Başbakan, 'Yurttaki Yabancılara Tecavüz Yapılmasına Müsaade Edilmeyecektir' Dedi", **Ulus Gazetesi**, 18 Nisan 1964.
[293] "384 Yunanlıya Tebligat Yapıldı", **Hürriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.
[294] PRO FO 371/ 174813, RG 103144/28, İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 15 Haziran 1964.
[295] Katsanos, "Yunan Uyrukluların İş Yaşamından…, s. 99.

isimlerinin bulunmasının yanı sıra sınır dışı edilenler arasında 70 yaşında felçli bir kadın ve akli dengesi yerinde olmayan iki şahıs mevcuttur.[296]

Maliye Bakanlığı 10 Haziran'da sınır dışı edilen Yunan uyruklulara ait 20 milyon sterlini ödenmemiş borçlar ve vergiler sebebiyle ihtiyati tedbir kararı almıştır. Eylül ayında anlaşmanın süresinin bitmesiyle oturma izni bitenlere de aynı karar işletilecektir. Yaklaşık 8000 olan Yunan uyruklu Rum'un malı 80 milyon sterlin değerindedir. Yunan Konsolosluğu raporlarına göre Yunan uyruklu Rumlara yönelik işletilen ağır mali tedbirler 1930 Anlaşması'na göre açıkça hak ihlalidir.1955 Vize Anlaşması'nın zamanından önce askıya alınması da anlaşmanın bütünü içinde hukuk ilkelerine aykırıdır.[297]

Doğu Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması ve Kıbrıs krizinin çözümü için Türkiye ve Yunanistan'ı bir araya getirmeye çalışan ABD'nin girişimiyle, 9 Temmuz'da Cenevre'de yeni bir görüşme başlamıştır. Görüşmelerde arabulucu olarak bulunan eski ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'ın raporları oldukça dikkat çekicidir. Türkiye temsilcisi Nihat Erim ile görüşmesinde, Erim'in Yunanistan'ın Kıbrıs politikasının karşılığı olarak 1930 İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasını feshettiklerini, anlaşmanın süresi Eylül ayında dolduğunda bütün Yunan uyrukluları sınır dışı edeceklerini belirttiğini rapor etmektedir. Acheson'a göre Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi Yunanistan'ın Kıbrıs politikasını değiştirmesi bakımından yeterli etkiyi yaratamamıştır. Acheson Nihat Erim'e, elde bulunun bu "silahı", Yunanistan'ın daha sonra Kıbrıs Türklerine olası yaptırımlarına karşılık olarak kullanması tavsiyesinde bulunmuştur. İstanbul İngiliz Konsolosluğu'nun raporlarında da Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkartma yapmaksızın kullanabileceği tek "silahı" kullandığını ve büyük bir beklenti içerisinde olduğu aktarılmıştır. [298]

4.5. Altı Aylık Sürenin Sonu: 16 Eylül 1964'ten sonra Sınır Dışı Uygulaması

Kıbrıs'ta Erenköy ve Mansura hattındaki ablukada meydana gelen çatışmaların sonrasında Türk jetleri 7 Ağustos tarihinde adada ihtar uçuşu yapmıştır. Çatışmaların sonlandırılmaması ve Grivas komutasındaki Ulusal muhafız birliklerinin Kıbrıs Türklerine uygulanan ablukayı kaldırmaması sebebiyle 8-9 Ağustos'ta Türk jetleri

[296] PRO FO 371/ 174813, RG 103144/36, Ankara Büyükelçiliği Raporu, 1 Ağustos 1964.
[297] **age**.
[298] **age**., Department of State, Central Files, POL, 23-8 CYP. Secret; **Foreign Relations of the United States, 1964- 1968, Volume XVI: Cyprus, Greece, Turkey**, ed. James E. Miller, Washington: United States Government Printing Office, 2000, s.179, 11 Temmuz 1964.

bu birlikleri bombalamıştır. Konu BM Güvenlik konseyi gündemine alınarak taraflara ateşkes çağrısı verilmiştir. Makarios'un ateşkes çağrısına uyarak ablukayı kaldıracağını ilan etmesi üzerine Türkiye de ateşkes kararına olumlu yanıt vermiştir.[299]

13 Ağustos'ta yabancı basına bir demeç veren Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mümtaz Soysal, Yunanistan'ın Kıbrıs'a olan tutumunu değiştirmemesi halinde Yunan uyruklu Rumların tamamını sınır dışı ede bilebileceğini duyurmuştur. Türk hükümeti söylem bazında sınır dışı eylemleriyle Kıbrıs krizini aynı bağlamda değerlendiren demeçler vermeye başlamıştır.[300]

Acheson'ın arabuluculuğunda Cenevre'de yapılan iki aylık görüşmeler sürecinde Kıbrıs konusundaki anlaşmazlığın yanında Türkiye'de bulunan Yunan uyruklu Rumların statüleri ve sınır dışı edilmeleri de Türk- Yunan ilişkilerinin gündemini belirleyen bir diğer tehdit unsuru olarak gündemde yer almıştır. 1 Eylül 1964'te biten müzakerelerin sonunda ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk ikili ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik hazırladığı Yunanistan ve Türkiye'nin taahhütlerine yer verdiği raporunda, Türk hükümetinin 1930 Anlaşması ile ayrıcalık kazanmış olan Yunan uyruklu Rumlara fazladan altı aylık bir süre daha verebileceğini taahhüt ettiğini aktarmıştır. Türk hükümeti ayrıca Yunan uyruklu Rumlara taciz ve ayrımcılığa yönelik herhangi bir davranışta bulunmayacağı da beyan etmiştir.[301]

Müzakerelerde müspet bir gelişme yaşanmamıştır. Türkiye ve Yunanistan ilişkileri oldukça gergin durumdadır. Başbakan İsmet İnönü 3 Eylül'de TBMM'nin olağan üstü toplantısında Türk – Yunan harbi çıkabilir şeklinde bir beyanat vermiştir.[302] Türkiye, 5 Eylül 1964'te imzalanmış Türk- Yunan Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının da feshedildiğini açıklamış;[303] 9 Eylül 1964'te İzmir'de ilk kez "düşmanı" denize döken temsili gösteriler yapılmıştır.[304]

---

[299] Fırat, **age**, s. 729.
[300] "Atina Tutumunu Değiştirmezse Yunan Uyruklular Toptan Sınır Dışı Edilebilir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1964.
[301] Department of State, Central Files, POL, 27 CYP. Secret, **Foreign Relations of the United States**…, s. 301, 3 Eylül 1964.
[302] "İsmet İnönü Durumun Türk- Yunan Harbine Gittiğini Söyledi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Eylül 1964.
[303] **"**Türk- Yunan Ticaret ve Ödeme Andlaşmasını Dün Feshettik"**, Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Eylül 1964.
[304] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 66.

İstanbul polisinden alınan bilgilere göre Ağustos ayında sınır dışı edilen veyahut gönüllü olarak göç eden kişilerin sayısı 6000'e ulaşmıştır. Eylül ayında 1000 Türk uyruklu Rum, Türkiye'den ayrılmak için pasaport talebinde bulunmuştur.[305] Fener Rum Patriği Athenagoras Türkiye'yi terk eden Türk uyruklu Rumlara, Türklerin Rumları hiçbir zaman kendi vatandaşların ayırt etmediğini söyleyerek Türkiye'yi terk etmemelerini istemiştir[306]:

> "Buralardan gitmeyiniz. Telaşlanmanız için hiçbir sebep yoktur. Türkler bizi hiçbir zaman kendi vatandaşlarından ayırmamışlardır. Bunu siz de biliyorsunuz. Burayı terk ederek Yunanistan'a gidenler, macera arayan ya da şüphe hastalığına duçar olanlardır. Bunların Türkiye'yi terk etmeleri ne kendilerinin ne de Yunanistan'ın lehinedir. Oturunuz, işiniz gücünüzle meşgul olunuz. Gerisine karışmayınız."

Yunanistan 5 Eylül 1964'te BM Güvenlik Konseyine başvurarak Türkiye'nin 16 Eylül'de Yunan uyrukluları kitlesel sınır dışı edeceğini ve konunun görüşülmesi için acil toplanılması gerektiği çağrısında bulunmuştur.[307] 11 Eylül'de yapılan BM Güvenlik Konseyi toplantısında Yunanistan BM temsilcisi Dimitri Bitsios konuşmasında Türkiye'nin 1964 yılında sayısız provokatif eylemde bulunduğunu fakat İstanbul'da bulunan Yunan öğeleri yok etme çabasını ise doruk noktası olarak tabir etmiştir. Bitsios, sınır dışı olaylarının sistematik bir şekilde planlandığını hatta sınır dışı edilme tarihlerinin sadece Yunan havayolu şirketlerinin uçuşunun olmadığı günlere denk getirildiğinin anekdotunu paylaşmıştır. Ayrıca Patrikhane'nin tehdit altında olduğunu bu durumun Lozan anlaşmasına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bitsios konuşmasına, sınır dışı listelerinin gelişi güzel hazırlandığını öyle ki listelerde ölü insanların bile adlarının yer aldığını ekledikten sonra, on altı yıl önce ölen bir şahsın EOKA'ya nasıl yardım yapabildiğinin açıklanmasını talep eden Bitsios, Türk hükümetinin niçin Yunan uyruklu Rumları Kıbrıs'ta olanların karşılığı olarak sınır dışı ettiklerini kabul etmediği sorusunu Türk delegeye yönlendirmiştir. BM'de Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp, Yunan temsilciyi BM gündemini bu konuyla alakalı işgal etmesini gereksiz bulduğunu belirterek Türkiye'de yaşayan Türk uyruklu Rumları ve Yunan uyruklu Rumların farklılıklarını aktararak konuşmasına başlamıştır. Sınır dışı edilenlerin Yunan vatandaşı olduklarını, Türk uyruklu Rumların haklarının anayasa ve diğer ilgili anlaşmalarla koruma altında olduğunun bilgisini verdikten sonra Patrikhane iddiasını değerlendiren Eralp, Lozan

[305] Akgönül, **age**, s. 281.
[306] "Athenagoras Rumlara Gitmeyin Dedi", **Akşam Gazetesi,** 2 Eylül 1964.
[307] UN/UNSC/S/5941, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Bitsios'tan BM Genel Sekreteri'ne 5 Eylül 1964.

Anlaşması'nda Patrikhane ile ilgili hiçbir maddenin yer almadığını, yalnızca Lozan görüşmeleri sırasında Patrikhane konusunun tartışıldığını aktarmıştır. Bitsios'un listelerde yer alan ölü şahıslara yönelik sorusuna şöyle karşılık vermiştir: "Yurtdışına çıkarılmaları istenen kişilerin listesinde adları yanlışlıkla yer almış ölülere gelince, eğer böyle vakalar gerçekten varsa, bu durum, İstanbul'un Rum yurttaşlarının yaşam istatistiklerini yerel yetkililere bildirmekte özensiz davrandıkları anlamına gelir."[308]

BM Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs ve Yunan uyruklu Rumlar konusunda devam eden toplantı 2 gün boyunca devam etmiştir. Konsey'de bulunan diğer ülkeler yaşananların insani yönüne dikkat çekmek dışında 16 Eylül'deki kitlesel sınır dışı olayını önleyecek herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. [309]

11 Eylül 1964 tarihinde İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, 16 Eylül'de sona erecek 1930 Anlaşması'ndan sonra, Türk hükümetinin Türkiye'de yaşayan Yunan uyruklulara imtiyaz vermeyeceği açıklamasında bulunmuştur.[310] 14 Eylül'de Anadolu Ajansı'na bir açıklama daha yapan Orhan Öztrak emniyet tarafından listelerin hazırlandığını ve ikamet süresi dolanların sürelerinin uzatılmayacağını söylemiştir[311]:

> "Bugün memleketimizde yaşayan ve sayıları 4800 kadar olan Yunan uyruklu Rumlardan 1810 kişinin ikamet müddetleri sona ermiş bulunmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından, bunlara ait listeler hazırlanmıştır. 10 gün içinde yurdu terk edecek olanlardan sonra geriye kalan ve sayıları üç bini bulan Yunan uyruklu Rumlara ait listeler de hazırlanmaktadır. Bunların da ikamet süreleri uzatılmayacak, bu suretle memleket dahilindeki Yunan uyruklu Rumların tamamı sınır dışı edilmiş olacaktır."

İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın feshinin 16 Eylül 1964'te yürürlüğe girmesiyle, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak Yunan uyrukluların "artık misafir" olduklarını belirtmiştir. Ertesi gün İstanbul'da basının sorularını yanıtlayan Öztrak, Yunan uyruklu Rumların "turist" statüsünde sayılıp sayılmayacakları sorusuna cevaben, Yunanistan ile aralarında geçerli bir vize anlaşması olmadığını bu sebeple ikamet sürelerinin uzatılmayacağını söylemiştir. Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri konusunda dış baskıların tesiriyle geri adam atmayacaklarını, ikamet süreleri dolan Yunan uyrukluların yavaş yavaş yurt dışına çıkarılacağını da eklemiştir. Öztrak, mevcut durumdan Yunanistan'ı sorumlu tutarak "İkamet süreleri bitenler gideceklerdir. Bu süre hiçbir zaman uzatılamaz. Bu konuda hiçbir zaman

[308] UN Resmi Tutanaklar, 1146. Toplantı, 11 Eylül 1964, Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığı'nın…, s. 145.
[309] Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığı'nın"…, s. 146.
[310] "Yunan Uyruklulara İmtiyaz Verilmeyecek", **Ulus Gazetesi**, 12 Eylül 1964.
[311] "Yunan Tebaası 1810 Rum Sınır Dışı Edilecek", **Ulus Gazetesi**, 15 Eylül 1964.

taviz verilmeyecek. Çünkü dostluk bir noktaya kadardı. Şimdi Türk- Yunan dostluğundan bir eser kalmadı. Ve anlaşmalar feshedildi." demiştir.[312]

18 Eylül 1964'te Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İsmail Soysal, Yunanistan Dışişleri Bakanı Kostopoulos'un Yunanistan Kralı'nın aynı gün yapılacak evlilik töreni için sınır dışı eylemlerinin bir ay ertelenmesi ricasında bulunduğunu ve Türk hükümetinin de bunu onayladığı açıklamıştır.[313] 9 Eylül 1964 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Atina Türk Büyükelçisi Nedim Veysel İlkin'in , Kral Konstantin'in evlilik töreninde özel temsilci olarak katılması kararlaştırılmıştır.[314]

İçişleri Bakanı Orhan Öztrak da 18 Eylül 1964'te bir açıklamada bulunarak, ikamet süreleri biten Yunan uyruklulara tanınan bir aylık mühletin yeni bir anlaşmayla kati suretle uzatılmayacağını şu şekilde aktarmıştır: "İstanbul Rumlarına işlerini bitirsinler diye bir aylık izin verdik. Kesin şekilde çıkacaklardır. Çünkü ikametlerinin hukuki mesnedi kalmadı… Aramızda muazzam ihtilaflar var. Kıbrıs meselesi halledilmeden hiçbir meseleyi ve ikamet meselesini halletmek işini ele almaya lüzum yok.[315]

Erteleme kararı sonrasında kamuoyunda Yunanlara tekrar taviz verildiğine yönelik eleştiriler oluşmuştur. 1930 Anlaşmasının uzatılmasına dair duyulan tedirginliğin aksine hükümet 21 Eylül 1964'te tebligatlara tekrar başlanmıştır. Ayrıca ikamet sürelerinin bitimi nedeniyle sınır dışı edilecek 1810 Yunan uyrukludan 214'ünü de Türkiye'yi terk ettiği anlaşılmaktadır.[316]

Eylül ayında Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri daha yavaş bir seyirde gerçeklemiştir. İkamet süreleri biten Yunan uyruklular küçük gruplar halinde Türkiye'den ayrılmaya başlamışlardır. *Ulus* gazetesinin 3 Ekim 1964 tarihli haberine göre bazı Yunan uyrukluların kendilerine verilen mühleti beklemeden İpsala Sınır

[312] "Bakan Yunan Dostluğundan Eser Kalmadığını Söyledi", **Akşam Gazetesi,** 18 Eylül 1964, "Yunan Uyrukluların İkamet Süreleri Uzatılamaz ve Uzatılmayacaktır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Eylül 1964.
[313] "Yunan Uyrukluların Yurt Dışı Edilmeleri Geri Kaldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Eylül 1964.
[314] Yunanistan Kralı Konstantin II'nin Evlenme Törenine Temsilci Olarak Atina Büyükelçimiz Nedim Veysel İlkin'in Katılması Hakkında Kararname, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18. 01.02/ 180.54.16, 9 Eylül 1964.
[315] "Sınır Dışı Edilecek Yunan Uyruklulara Bir Ay Mehil Verildi", **Ulus Gazetesi**, 19 Eylül 1964.
[316] "Yunan Uyruklu Rumlara Dünden İtibaren Tebligat Yapılmaya Başlandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Eylül 1964.

Kapısı'ndan Türkiye'yi terk ettiği anlaşılmaktadır.[317] Türkiye'de ikamet süreleri sona eren Yunan uyruklulardan 50 kişilik ilk kafile 19 Ekim 1964'te ayrılmışlardır.

16 Ekim 1964'te Yunanistan'da bir araya gelen Atina Büyükelçisi Nedim İlkin ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Kostopoulos, anlaşmanın feshiyle beraber sınır dışı edilmesine karar verilen Yunan uyrukluların sayısının 1800'den 1100'e indirilmesine yönelik Türk hükümetinin aldığı kararı görüşmüşlerdir.[318] Oturma hakkı uzatılarak sınır dışı edilmeyecek Yunan uyruklular: NATO ve Amerikan Askeri Yardım hareketinde çalışanlar, konsolosluk çalışanları, kökeni Yunan olmayan Yunan uyruklular, yabancıyla evli Yunan uyruklu kadınlar, din adamları, resmi kayıtlı öğretmenler, din adamları, lise ve üniversite öğrencileri; 65 yaşın üzerindekiler, sağlık sorunları sebebiyle seyahat edemeyecekler, Türk uyruklularla evli kadınlar, Türkiye'de ikamet etmesi sakıncalı bulunmayanlar.[319]

Türk hükümetinin 1964 yılı sonlarına doğru Yunan uyruklulara yönelik son yaptırımı mali konular üzerinden olmuştur. 2 Kasım'da Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Yunan uyruklu Rumların Türkiye'de bulunun taşınmazlarının el değiştirmesi yasaklanmıştır.[320] 25 Aralık'ta banka şubelerine gönderilen bir genelge ile Türkiye'de iş yapan tüm Yunan uyrukluların mevduatları bloke edilmiştir. Blokeler uygulama sırasında şahsın ülkeyi kendi isteğiyle ya da sınır dışı yoluyla terk ettiğine ya da edileceğine bakılmayacaktır. Yunan uyrukluların hesaplardan para çekmeleri yasaklanmıştır.[321]

4.6. 1965 Yılında Yunan Uyruklu Rumlar

Türk hükümeti tarafından 16 Eylül 1964'ten itibaren Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmelerine yönelik herhangi bir liste yayınlamamıştır. Ekim ve Aralık ayında 50 Yunan uyruklu Rum, 1965 yılının Ocak ayında 30 Yunan uyruklu Rum ikamet izinleri bittikleri için Türkiye'den ayrılmışlardır. Yabancı gözlemcilere göre bu durum Türk hükümetinin, sınır dışı edilen Yunan uyruklular meselesinin uluslararası alanda kötü izlenimler yarattığının farkına varmaları sebebiyle daha standart bir

[317] "Yunan Uyruklu Rumlar Gidiyor", **Ulus Gazetesi**, 3 Ekim 1964.
[318] "Hasta Yunan Uyruklular Sınır Dışı Edilmeyecek", **Akşam Gazetesi,** 18 Ekim 1964.
[319] PRO FO 371/180013, RG 103144/2, Türkiye NATO Temsilcisi Nuri Birgi'den, NATO Genel Sekreteri'ne, 29 Aralık 1964.
[320] Akgönül, **age**, s. 271.
[321] PRO FO 371/180013, RG 103144/1, Yunanistan NATO Temsilcisi C. Palamas'tan NATO Genel Sekreteri'ne, 4 Ocak 1965.

politika izlemeyi tercih etmeleri olabileceğinden yanadır. İstanbul Yunan Konsolosluğu ise bahsi geçen rakamlar dışında oturma izinleri bitmemiş oldukları halde Türkiye'yi terk eden Rumların da olduğunu ayrıca sınır dışı edilenlerin sayısının az olmasını o dönemde küçük sayıda Yunan uyruklunun oturma izinlerinin bittiği şeklinde yorumlamıştır. [322]

BM Yunanistan daimî temsilcisi Dimitri Bitsios ise 16 Eylül 1964 'te İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın feshiyle, oturma izinleri yenilenmeden sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumların sayısının Aralık ayında 1.274 kişiye ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca Ekim 1964'te Yunan uyruklu Rumlara tanınan muafiyetten yararlananların daha çok etnik köken bakımından Yunan olmayan kimseler olduklarını aktarmaktadır. Bitsios, Türk hükümetinin Yunan uyruklu Rumlara yönelik mali yaptırımlarla birlikte İstanbul'daki Rum unsurunu bitirmek niyetinde olduğunu ifade etmiştir. [323]

Türkiye NATO daimî temsilcisi Nuri Birgi, Yunan hükümetinin ve Yunan basınının Türkiye'nin Türk uyruklu Rumları da sınır dışı edeceklerine dair bir karalama kampanyası başlattığına yönelik NATO nezdinde bir şikâyette bulunmuştur. 11-12 Eylül 1964'te BM Güvenlik Konseyi sırasında BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp'in yorumlarını aynı şekilde aktaran Nuri Birgi, Türkiye'de yaşayan iki grup Rum'un bulunduğunu, sınır dışı edilen Rumların Yunan uyruğunda bulunduklarını, Türk uyruklu Rumların her türlü ayrımcılıktan uzak olarak, kanunların himayesinde vatandaşlık haklarından yararlanmakta olduklarının altını çizmiştir. Yunan uyruklu Rumların ise herhangi bir yabancı ülkenin vatandaşlarına verilen uygun muameleden yararlanacaklarını eklemiştir.[324]

25 Ocak 1965'te yapılan BM Genel Kurulu görüşmeleri sırasında söz alan BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp, Yunan hükümetinin son zamanlarda Türkiye'deki Rumlara karşı ayrımcılık yapıldığı suçlamalarını reddederek, tekrar Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumların arasındaki ayrımı aktarmıştır. Türk uyruklu Rumlarla Yunan uyruklu Rumları karıştırmanın sinsi bir Yunan propagandası olduğunu iddia eden Eralp ayrıca Yunanistan'da yaşayan Batı Trakya Türklerinin ikinci sınıf

[322] PRO FO 371/180013, RG 103144/ 6, İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 25 Ocak 1965.
[323] UN/UNSC/S/6162, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Bitsios'tan BM Genel Sekreteri'ne, 25 Ocak 1965.
[324] PRO FO 371/180013, RG 103144/2, **age**.

vatandaş statüsünde bulunduklarına dikkat çekmeye çalışarak Yunanistan'ı suçlamıştır.[325]

İstanbul Yunan Konsolosluğu, sınır dışı edilen Yunan uyrukluların dağılımını gösteren on dört sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre sınır dışı edilenler yaş, cinsiyet, doğum yeri, meslekler vb. şekilde tasnif edilmişlerdir.[326] Yunan Konsolosluğu'nun verileri Türk hükümetinin 1964 yılında uygulanan sınır dışı uygulamasını sistematik ve politik sebeplerden verildiğini doğrular niteliktedir. 12 Ağustos 1964 tarihine kadar sınır dışı edilmek suretiyle listelerde isimleri yayımlanan şahıslardan 148'inin sınır dışı edilmeden Yunanistan'a yerleştiği, 6 kişinin ölü olduğu, 27 kişinin sakat ya da ağır hasta (4 akıl hastası, 8 felçli, 3 kör,2 sağır ve dilsiz, 9 kanser, kalp ya da beyin rahatsızlıkları) oldukları anlaşılmaktadır. Bu açıdan 16 Eylül 1964 tarihinden önce zararlı faaliyetleri tespit edilen kimselerin sınır dışı edildiği argümanı geçerliliğini yitirmektedir.

İstanbul Yunan Konsolosluğu Türkiye'nin uluslararası hukuktaki anlamıyla sınır dışı etme hakkını kötüye kullandığı görüşündedir:

> "Türk hükümetinin, "ülke güvenliğini tehdit edici eylemler" argümanıyla kitlesel ihraç listeleri yayınlayarak haklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca sınır dışı etme sürecinde sınır dışı etmekle eşdeğer bir takım idari düzenlemelere başvurmuştur. Sınır dışı edilen şahıslar gümrük kontrolleri sırasında, ayrıntılı arama ve küçük düşürücü bedensel aramalar gibi şüpheli suçlulara uygulanan prosedürlere tabi tutulmuşlardır. Sınır dışı edilen kişilere hudut dışı edildiklerini belirten herhangi bir resmî belge gönderilmeden emniyette sözlü şekilde bildirilmiştir. Dolayısıyla sonunda yasa dışı ve usulsüz sebeplerden sınır dışı edilenlerin mağdur olduklarını belgeleyecek bir kanıt oluşturulmasının da önüne geçilmiştir."

Raporda ihraç edilen kişilere karşı çıkarılan bireysel suçlamalarla sınır dışı etme politikasının desteklenemeyeceği aktarıldıktan sonra Türk hükümetinin Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerinin daha çok baskı aracı olarak kullandığı görüşündedir. Bunun yanında Türkiye'nin, Yunanistan'ın Kıbrıs meselesi konusundaki politik konumlanışını göz önüne alarak, geçmişte Yunan uyruklulara tanımış olduğu imtiyazları geri alma hakkının olduğu savı, Türk hükümetinin masum insanlara karşı misillemede bulunduğunu kabul etmesi anlamına geldiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu yoruma göre Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri uluslararası hukuk esaslarına aykırıdır.

[325] UN Resmi Tutanaklar, 1323. Genel Toplantı, 25 Ocak 1965.
[326] Detaylı bilgi için bkz. Ek. 2. "Sınır Dışı Edilen Yunan Uyruklu Rumların Dağılımı", PRO FO 371/180013, RG 103144/ 6, **age**.

Raporda özellikle Yunan uyruklulara getirilen mali tedbirlere ayrıntılı şekilde yer verilmiştir: 1.Yunan uyruklulara ek vergiler ve ağır vergi kontrolleri getirilmiştir. 2. Müteakip vergilerin ödenmemesi koşuluna karşı Yunan uyruklulara ait mallara el konulmuş ve banka hesapları bloke edilmiştir. 3.Yunan uyruklu tüccarlara ithalat izni verilmemiştir. 4. Tapu sicil dairesi defterlerine işlenecek olan Yunan uyruklulara ait taşınmaz malların devir sözleşmeleri sözlü emirle reddedilmiştir. 5. Yurtdışında ikamet eden Yunan uyrukluların sınırsız ortaklıklardaki hisseleri zorunlu tasfiye edilmiştir. 6. Yunan uyrukluların sahibi ya da ortağı oldukları işletmeler üzerinden kredi alınması ya da indirim uygulanması bankalar tarafından reddedilmiştir.

İstanbul Rum cemaatine ve kurumlarına yönelik saldırılara da yer veren raporda; başta ilk hedefin Türk uyruklu Rumlar olmadığı fakat daha sonra İstanbul Rumlarını terörize etmek suretiyle çeşitli girişimlerde bulunulduğu yorumu aktarıldıktan sonra İstanbul Rum cemaatine yönelik yaptırımlar sıralanmıştır: " Rum azınlık okullarının camlarının kırıldığını, iki farklı okula ev yapımı bombanın yerleştirildiğini, İstanbul Yunan Konsolosluğu, Fener Rum Patrikhanesi ve Rum ailelerin tehdit telefonları aldığını, duvarlara anti-Rum/ Yunan sloganlar yazıldığı, gazetelerin kapatıldığını, Rum dükkanlarının boykota uğradıklarını, Rum okullarında sabah duasının yasaklandığını, Büyükada Rum Yetimhanesinin kapatıldığını, İmroz ve Bozcaada'nın istimlak edilmesini ve adada Rumca öğrenimin yasaklanmıştır. Ayrıca 1964 yılında Fener Rum Patrikhanesi'ne uygulanan yaptırımlar da yer verilmiştir. Fener Rum Patrikhanesinin matbaasının kapatılması, iki metropolit ve papazların sınır dışı edilmesi konuları hakkında da veriler sunulmuştur.[327]

İstanbul Yunan Konsolosluğu tarafından hazırlanan raporda yukarıda verilen veriler neticesinde Türk hükümetinin Yunan uyruklulara yönelik yaptırımlarının, BM Kurucu Anlaşmasına ve Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmış olan ittifak ve karşılıklı yardımlaşma anlaşmalarından doğan yükümlülüklerine aykırı olduğunu belirtmektedir. Yunanistan ayrıca İstanbul Rum Cemaati'ni hedef alan politikası sebebiyle Türkiye'yi Lozan Anlaşması'nın 14, 40 ve 41. Maddelerini ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ni ihlal etmekle suçlamıştır. [328]

[327]Konu bütünlüğünü sağlayabilmek adına, Fener Rum Patrikhanesi, İstanbul Rum okullarına yönelik yaptırımlar ile bu yıllarda İmroz ve Bozcaada'nın durumu ileriki bölümlerde farklı başlıklar halinde incelenecektir.
[328] PRO FO 371/180013, RG 103144/ 6, **age**.

1963 yılının Aralık ayında Kıbrıs'ta çatışmalar başladıktan hemen sonra 25 Aralık'ta CHP ile bağımsızlardan oluşan bir azınlık koalisyonu olarak göreve başlayan üçüncü İnönü Hükümeti, 1964 yılı boyunca iktidarda kalmıştır. Kıbrıs'taki çatışmalar kısmen durulduktan sonra, 1965 Şubat ayında meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında İnönü'nün bütçesine AP önderliğindeki muhalefet ret oyu vermesinin ardından İsmet İnönü hükümeti istifa etmiştir. Bu dönemden sonra ülkeyi yeni parlamento seçimlerine kadar, eski diplomat ve bağımsız Milletvekili Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında geçici bir kabine yönetmeye başlamıştır.[329]

Geçici kabinenin Dışişleri Bakanı Hasan Işık 9 Mart 1965'te bir tanışma toplantısı düzenleyerek basının sorularını cevaplandırmıştır. Gazetecilerin Kıbrıs meselesi hakkındaki soruları karşısında Hasan Işık yeni kabinenin Kıbrıs konusundaki dış politikasına bir önceki dönemle aynı şekilde devam edeceklerini şu şekilde aktarmıştır[330]:

> "Kıbrıs meselesine barışçı bir zihniyetle ve ilgililer arasında müzakere yoluyla bir hal çaresi bulunması gayretlerimize devam edeceğiz. Fakat haklarımızı bütün güç ve imkanlarımızla korumaya da azimliyiz. Kıbrıs meselesi her şeyden önce bir Türk- Yunan münasebetleri meselesidir. Bu çerçeve içinde mütalâa edilmeden Kıbrıs meselesine gerçekçi ve tatminkâr bir hal çaresi bulunabilmesi mümkün değildir. Herhangi bir emrivaki bütün gücümüzle bizi karşısında bulacaktır. Dünya barışı bölge huzuru, Türk- Yunan ilişkileri Kıbrıs meselesinin müzakere yoluyla âdil bir hal tarzına bağlanmasını amirdir."

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü 16 Mart 1964'te Yunan gazetesi *Ethnos* gazetesinin muhabiri ile bir mülakat yapmıştır. Mülakat sırasında Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye'nin müzakerelere iyi niyetle hazır olduğunu belirten Ürgüplü demecine şöyle devam etmiştir: "Makarios belki Ada Türklerine zulmetmekte, onları kovacağını, gitmeye zorlayacağını sanmaktadır. Bu takdirde biz Kıbrıs Türklerine kucağımızı açarak, onların Türkiye'ye yerleşmesi için yardım edeceğiz. Fakat o zaman buna mukabil kararlar alacağız." [331] Suat Hayri Ürgüplü 'nün, Kıbrıslı Türklerin adayı terk etmeleri durumunda verilecek "karşılıktan" kastı Türk- Yunan ilişkilerinin gelişimi göz önüne alındığında şüphesiz İstanbul Rumları ve Fener Rum Patrikhanesi'ne yönelik yaptırımlardır.

Türk kamuoyu Yunan uyruklu Rumları sınır dışı etmenin Papandreou hükümetini Kıbrıs konusunda pazarlığa oturtacağı fikrinden gittikçe uzaklaşmaya başlamıştır.

---

[329] Zürcher, **age**, s. 362.
[330] "Hasan Işık Dış Politikamızı Açıkladı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1965.
[331]Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Ethnos Adlı Yunan Gazetesinde Yayınlanan Mülakatı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.01/ 23.131.4, 22 Mart 1965, "Ürgüplü'nün Özel Demeci Atina'da Olumlu Karşılandı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 20 Mart 1965.

1963 yılının sonlarından itibaren basında yer almaya başlayan Rumlara yönelik tehditkâr ve aşağılayıcı yazılar 1964 yılının sonlarına doğru azalmaya başlayarak Ocak 1965'te kaybolmuştur. Sonuç olarak Kıbrıs konusundaki mevcut iyimserlik havası içinde kamuoyunu tatmin etmek için bir "günah keçisine" gerek kalmamıştır. [332]

10 Nisan 1965'te *Akşam* gazetesinin baş sayfasında yayımlanan baş yazıda, Kıbrıs'ta 7 Nisan'da tekrar başlayan çatışmaların ardından Fener Patrikhanesi ve Yunan uyruklu Rumların hükümet nezdinde tekrar gündeme getirdiğini aktarmaktadır. Yazıda Patrikhanenin sınır dışı edilmesi konusunda yüzde yüz haklı olunmasına rağmen o günkü koşullarda mümkün olamayacağı belirtilmiş, isimsiz yayımlanan yazının devamında Yunan uyruklu Rumlarla ilgili şu şekilde yorumda bulunulmuştur: "Bu durumda Kıbrıs'ta enosis çılgınlığına karşı koz olarak kullanabileceğimiz 9 bin Yunan uyruklu Rumu hudut dışı etmek kalmaktadır. Doğrusu istenirse, bunun da Kıbrıs gibi bir dâvada pek zayıf bir koz olduğunu kabul etmek gerekir." [333] *Akşam* gazetesinin 12 Nisan 1965 tarihli haberine göre Yunan uyruklu Rumların koz olduklarını tekrar hatırlayan Türk hükümeti, Yunanistan'ın Kıbrıs davasında göstereceği tutuma göre 9.000 Yunan uyruklunun da sınır dışı edilebileceğini yazmaktadır.[334]

Lefkoşa'daki Kıbrıslı Türklerin içinde bulunduğu ekonomik ambargonun yanında Kıbrıs'ta tekrar başlayan çatışmalar Türk- Yunan ilişkilerini gerginleştirmişken, yeni bir gelişme yaşanmıştır. Türkiye'nin 1964 yılında Yunan uyrukluları sınır dışı etmeye başladıktan sonra Yunanistan da karşılık olarak On İki Adalar'da yaşayan 315 Türk uyruklunun mesleklerini incelemeye başlamış, Rodos ve Kos adasından Türkleri sınır dışı etmeye başlamıştır. Türkiye'nin 1964 yılının Ekim ayında 1134 Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesinin durdurulması kararı üzerine Yunanistan da Rodos'ta 500 Türk uyruklunun kalmasına müsaade etmişti.[335] Fakat Yunanistan On İki Ada'da yaşayan Türklerin, Lozan Anlaşması'nda geçtiği şekliyle Batı Trakya Türkleri gibi azınlık statüsünde olmadıklarını savunarak burada yaşayan Türklerin

[332] PRO FO 371/180013, RG 103144/6, **age**.
[333] "9 Bin Yunanlı", **Akşam Gazetesi**, 10 Nisan 1965.
[334] "Patrikhane ve Rumlar için Tedbir Alınacak", **Akşam Gazetesi**, 12 Nisan 1965.
[335] 5 Ağustos 1966 tarihli Makedonia gazetesine göre 400 Türk uyruklu sınır dışı edilmiştir. Bkz. Konstantinos Tsitselikis, "Reciprocity as a Regulatory Pattern for the Treatment of Greece's Turkish/Muslim Minority", ed. Samim Akgönül, **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Press, 2008, s. 83, Katsanos, **age**, s. 99, Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler…", s. 733.

statülerinde değişiklik yapmak istemiştir. On iki Ada'da yaşayan Türklerin cemaat meclisleri için seçim hakkını kaldıran ve bu meclis üyelerinin Vali tarafından atanmasına yönelik bir karar alan Yunanistan, bu kararını Hasan Günay isimli imamı sınır dışı ederek ilan etmiştir. Bu gelişmenin ardından 16 Nisan 1965'te Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bir açıklama yaparak "Türk- Yunan ilişkileri Lozan'da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, On iki Ada'da yaşayan Türklerle, İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvazene içinde mütalaa edilir." demiştir. Türkiye bu resmî açıklama ile ilk kez Yunanistan ile olan ilişkilerini karşılıklılık ilkesi içinde değerlendirdiğini beyan etmiştir. Bu açıklamanın ardından Yunan uyruklu Rumlar ve Patrikhane yeniden gündeme gelecektir. [336]

19 Nisan'da Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında Bakanlar Kurulu toplanarak Kıbrıs konusundaki son gelişmeleri gözden geçirmiştir. Yaklaşık 5 saat süren toplantının sonrasında İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan "Yunan uyruklu Rumların, hiçbir istisna gösterilmeksizin sınır dışı edilişlerine devam edileceğini, İçişleri Bakanlığınca bu yolda çalışmalar yapıldığını" açıklamıştır.[337] Böylelikle ikamet süreleri biten Yunan uyruklu Rumların yanında hasta, yaşlı, öğretmen, öğrenci, diplomatik görevli ve Türklerle evli olmaları sebebiyle ikametlerine müsaade edilen Yunan uyruklu Rumlar da sınır dışı edilecektir. 20 Nisan'da bir açıklama daha yapılarak Yunan uyruklu Rumlara bildirim tarihinden itibaren 20 gün içinde Türkiye'yi terk etmelerinin isteneceğini söylenmiştir. [338]

Yunan uyrukluların Türkiye'den çıkarılmalarına yönelik İçişleri Bakanlığınca başlanan hazırlıklara ivedilikle başlanmıştır. Yapılan hazırlıklar sırasında İstanbul'da 2.879 Yunan uyruklunun olduğu tespit edilmiş, Emniyet Genel Müdürlükleri aracılığıyla Yunan uyrukluların isimleri ve mesleklerine dair bilgiler ve listeler hazırlanmıştır. Sınır dışı edilecek Yunan uyruklulardan 1. 653'ü ikamet izni verilen şahıslar olduğu, 1.225'i ikamet süreleri 1966 Ocak ayında bitecek olan kimselerdir. Kayıtların incelenmesi sonucu 12.592 Yunan uyruklu şahıstan 2990'ının Batı Trakya'dan gelmiş Türk soyundan göçmen olduğu, 2.492'sinin geçici vize ile kaldığı ve Vize Anlaşması feshedilince bir kısmı Türkiye dışında olduklarından esasen gelmedikleri veyahut Türkiye'dekilerin de Yunanistan'a gittiklerini, 977'sinin zararlı

[336] "12 Adada Yaşayan Türklerin Durumu", **Ulus Gazetesi**, 17 Nisan 1965, "12 Adadaki Hareketlere Karşı Rum Azınlığın Durumu Ele Alınıyor", **Milliyet Gazetesi**, 17 Nisan 1965.
[337] "Yunan Tebaalı Bütün Rumlar İstisnasız Sınır Dışı Edilecek", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1965.
[338] "Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleriyle İlgili Hazırlıklar", **Ulus Gazetesi**, 21 Nisan 1965.

faaliyetleri sebebiyle sınır dışı edildikleri, 1.881' inin kendiliklerinden gittikleri, 1.373'ünün ise 16 Eylül 1964'te ikamet süreleri dolduğundan yurt dışına çıktıkları anlaşılmıştır.[339] İstanbul'daki Yunan azınlık okulları ile bazı kiliselerde, Yunan uyruklu 7 rahibe ve 5 rahip olduğu, üniversitede ise 52 Yunan öğrencisinin olduğu bildirilmiştir. Ayrıca verilen bilgiye göre son bir haftada 72 Yunan uyruklu Türkiye'den ayrılmış ve böylelikle sınır dışı edilecek Yunan uyruklu sayısı 2807'ye düşmüştür. 2807 Yunan uyruklunun Türkiye'deki yaşayış dağılışı ise şöyledir: İstanbul 2694, İzmir 57, Hatay 20, Ankara 15, Edirne 10, Antalya 4, İçel 3, Adana 2, Çanakkale 2 kişidir. [340]

20 Nisan 1965 tarihinde Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Millet Meclisinde Kıbrıs konusunda gündem dışı yaptığı konuşmasında Kıbrıs'taki olayların sonlanmaması halinde Lozan Anlaşması'nın tekrar ele alınacağını ifade etmiştir:[341]

> "Kıbrıs meselesini bundan evvel olduğu gibi Türk hükümeti bir Türk- Yunan meselesi, Lozan Andlaşması ile bölgede kurulan dengenin muhafazası meselesi olarak telâkki etmektedir. Bu itibarla eğer Kıbrıs'ta gayri insani ve tahammül edilemez hale gelen hareketler devam ettiği takdirde Türk Hükümeti, Kıbrıs meselesindeki bütün meseleleri bir bütün olarak, Lozan Muahedesi hükümlerinin de gözden geçirilmesini gerektiren bir bütün olarak huzurumuza getirecektir."

Bakanlar Kurulu'nun Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerine devam edileceği açıklamasının ardından bu haber 20 Nisan'da Atina basınında manşetten verilmiştir. 20 Nisan 1965 tarihli *Eleftheria* gazetesinde "Tek Cevap" başlıklı haberde, Türkiye'nin olayları oldu bittiye getirmeye çalıştıklarını, aynı performansı Yunanistan'ın da sergileyebileceğini ve ilk oldu bittinin enosis olacağı söylenilmiştir. 19 Nisan'da Atina Türk Büyükelçisi ile bir araya gelen Yunanistan Dışişleri Bakanı Stavros Kostopoulos Büyükelçi Tuluy'a, "Yunan uyruklular hudut dışı edildikleri takdirde memleketinize karşı gereken tedbirler alınacaktır" demiştir. Kostopoulos görüşme esnasında Lefkoşa'da abluka altında tutulan Kıbrıslı Türkleri gündeme getirerek ablukanın sorumlusunun Yunanistan olmadığını fakat İstanbul Rumlarına yönelik eylemlerin direk Türk hükümetini bağladığını ifade etmiş, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilebileceği yolunda uyarıda bulunmuştur. [342]

---

[339] "2879 Yunan Uyruklu Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1965
[340] "Yurt Dışına Çıkarılacak Yunanlar Tespit Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1965.
[341] "Başbakan S. H. Ürgüplü Lozan Anlaşması'nın Ele Alınacağını Resmen Açıkladı", **Hürriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1965.
[342] "Yunanistan'ın Bize İhtarı", **Hürriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1965, Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığı'nın..., s.148, PRO FO 371/180013, RG 103144/8, Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, 20 Nisan 1965.

Yunanistan, Türkiye'nin Yunan uyruklular ve Patrikhane hakkında uygulamaya başladığı tedbirler konusunu BM Genel Sekreteri U-Thant nezdinde protesto etmiştir.[343] Yunan uyruklulara ve Patrikhane'ye yönelik yaptırımlar karşısında Yunanistan da aldığı bir kararla Yunanistan'a girmek isteyen Türk uyrukluların Yunan Konsoloslukları aracılığıyla vize alınmasını mecbur kılmıştır. Ayrıca Yunanistan'da yaşayan Türk azınlığına mensup, 312'si On iki Ada'da yaşamakta olan 400 kişinin de sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. [344]

İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan Başbakanlığa bir yazı göndererek, Türk asıllı olmayan Yunan uyruklular ve ikamet süresi dolmayan bütün şahısların sınır dışı edilmesine müsaade edilmesini istemiştir. *Hürriyet* gazetesinin haberine göre, İçişleri Bakanı'nın bu talebi Bakanlar Kurulu'nda görüşüldükten sonra mutabakata varıldığı takdirde Türk asıllı olmayan Yunan uyruklu Rumlar ikamet süreleri biten ve kalmalarına sakınca görülmeyen Yunan uyruklular derhal sınır dışı edilecek, hasta olan Yunan uyrukluların ise iyileşmesi beklenecektir.[345] Fakat sonraki günlerde bu konuda herhangi bir gelişme yaşanmamış, 1964 yılında yapıldığı şekliyle kitlesel sınır dışı listeleri hazırlanmamıştır.

Hürriyet gazetesi yazarı Gökçin Sipahioğlu'nun sınır dışı edilen üç Yunan uyruklu Rum ile Atina'da yaptığı görüşmeler, 6-9 Haziran 1965 tarihleri arasında yazı serisi olarak yayımlanmıştır. Giriş kısmına "Bu röportaj dünyadaki işinin insanlar arasında kardeşlik bağlarının kuvvetlendirilmesine çalışmak olduğu halde ihtiras yolunu seçen bir papazın ve ona ayak uyduran politikacıların oyununa gelen insanların hikayesidir. Bu yazı serisinde geride bütün hatıralarını bırakıp doğup büyüdükleri şehri Yunan politikacılarının Kıbrıs meselesindeki inatları yüzünden terk etmek zorunda kalan Yunan uyruklu Rumların, hasretle İstanbul'a seslenişlerini okuyacağız." şeklinde bir ön söz ile başlayan Sipahioğlu, Yunan uyruklu Rumların İstanbul'a olan özlemlerini ve Yunanistan'a entegrasyon süreçlerini aktarmıştır. [346]

1965 yılının Nisan ayında Yunan uyruklu Rumların ve Patrikhane'nin tekrar gündeme gelmesinin ardından basında Yunan uyruklu Rumlarla ilgili haber ve köşe yazısına neredeyse hiç rastlanmamıştır. Nisan ayından Ağustos ayına kadar Yunan uyruklu Rumlar meselesinin seyrini İstanbul Yunan Başkonsolosu'nun, İstanbul

[343] "Atina Bizi BM'ye Şikâyet Etti", **Cumhuriyet Gazetesi,** 24 Nisan 1965.
[344] "Türklere Vize Şartı Kondu", **Milliyet Gazetesi**, 25 Nisan 1965.
[345] "İçişleri Bütün Yunan Tebaalıları Çıkarmak İstiyor", **Hürriyet Gazetesi**, 10 Mayıs 1965.
[346] Gökçin Sipahioğlu, "Aaah İstanbul", **Hürriyet Gazetesi**, 6-9 Haziran 1965.

İngiliz Başkonsolosluğu ile paylaştığı bilgiler ışığında İngiltere diplomatik yazışmalarından öğrenmekteyiz. Yunan Başkonsolosu, Türk hükümetinin Yunan uyrukluların ikamet sürelerine yönelik bir değişiklik yapmadığını ve ikamet süreleri bitenlerin küçük gruplar halinde otobüs ve feribotlar aracılığıyla ülkeden ayrıldıklarını bildirmiştir. Ülkeden ayrılan Yunan uyrukluların yanlarında çok az eşya götürebildiklerini geride kalan mallarına da bloke konulduğu not edilmiştir. Başkonsolos bloke edilen mülklerin 78 milyon dolar değerinde olduğunu da eklemiştir.

10 Mayıs 1965'te, Kıbrıs konusunu görüşmek için Londra'da Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Işık ile bir araya gelen Yunanistan Dışişleri Bakanı Stavros Kostopoulos, Yunan uyruklu Rumlar konusunu gündeme getirdiğinde meslektaşı Hasan Işık aslında kendisinin de Yunan uyruklulara yönelik ayrımcı politikaları durdurmak istediğini, fakat İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan'ın aynı fikirde olmadığını söylemiştir.

İstanbul Yunan Başkonsolosluğunun verdiği rakamlara göre Ağustos 1965 ayında 3.000 Yunan uyruklu halen İstanbul'dadır.[347] 3.000 şahıstan 1.000'inin Türk asıllı, 200'ünün de Yahudi olduğunu belirten Başkonsolos, Rum asıllılardan çok kimsenin kalmadığına dikkat çekmiştir. Diğer yandan Başkonsolos Yunanistan'ın da bu konuya olan ilgisinin azaldığını düşünmektedir. İngiliz diplomatik gözlemcilerine göre Türk hükümeti Yunan uyruklulara karşı alınan önlemlerin artık Yunan Hükümeti üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını fark ettiği takdirde Kıbrıs konusunda kazanım elde etmek için Yunan uyrukluları kullanmaktan vazgeçeceği yönündedir.[348]

1965 yılının Nisan ayında Yunan uyrukluların hiçbir istisna gösterilmeksizin sınır dışı edileceği ve bunun için hazırlıklara başlanıldığı haberleri açıklanmışsa da Türk hükümeti bu konuda herhangi bir girişimde bulunmamıştır. 1930 İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın feshinin 16 Eylül 1964'te yürürlüğe girmesiyle ikamet süresi dolan Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den hudut dışı edilmelerine yönelik prosedür, açıklamanın yapıldığı tarihten sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Bu sürecin istisnası olarak bir hadise yaşanmıştır. 22 Eylül 1965'te Türkiye aleyhinde

[347] T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 21 Nisan 1965 tarihindeki açıklamasına göre Türkiye'de bulunan Yunan uyruklular şahıslar 2878 kişidir.
[348] PRO FO 371/180013, RG 103144/18, İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 17 Ağustos 1965.

zararlı faaliyette bulundukları gerekçesiyle 37 Yunan uyruklu Yahudi'nin sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Bu kimselerin isimleri gazetelerde yayımlanmıştır. [349] İstanbul İngiliz Başkonsolosluğu'nun iddiasına göre sınır dışı edilecek 37 şahsın Kıbrıslı Rumlara yardım ettikleri anlaşılmıştır. [350] Bu konuyu BM Güvenlik Konseyi gündemine taşıyan BM Yunanistan daimî temsilcisi Alexis S. Liatis, Türkiye'nin Yunan uyrukluları kitlesel olarak sınır dışı ettiğine yönelik bir şikâyet mektubu göndermiştir. Mektubunda sınır dışı edilmek istenen 37 Yunan uyruklunun Yahudi olduklarına dikkat çeken Liatis bu şahısların sınır dışı edilmelerini dini inançlarıyla ilişkilendirmiştir.[351] Yunan delegenin bu iddialarını reddeden BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp, Türkiye'nin laik bir ülke olduğunu ve vatandaşlarının dini inançlarını yaşamakta özgür olduklarını, devlet işlerinin dini inançlardan bağımsız şekilde yürütüldüğünü bu açıdan da dini ayrımcılığın mümkün olamayacağını savunmuştur. Eralp sınır dışı edilen 37 şahsın, sınır dışı uygulamalarından muaf tutulanlar arasından olduklarını fakat Türkiye aleyhinde zararlı faaliyetlerde bulunduklarının tespit edilmesinin ardından hudut dışı edilmelerine karar verdiklerini açıklamıştır.

Sınır dışı uygulamasından muaf tutulan Yunan uyrukluların 1965 yılındaki akıbetini de Orhan Eralp'in aynı mektubundan (S/6728) öğrenmekteyiz. Türk delege anlaşmanın süresinin dolmasına rağmen Yunan uyruğunda olup yabancı misyonlar, elçilikler ve konsolosluklarda çalışanların; Türk ve yahut başka ülkelerin vatandaşlarıyla evli Yunan uyruklu kadınların; din adamlarının, gazetecilerin; öğretmenlerin, okullarda ve üniversitelerde kayıtlı öğrencilerin ve altmış beş yaşının üzerinde olup Türkiye'de kalmak isteyenleri iyi niyet göstergesi olarak kalmalarına müsaade edildiğini söylemiştir. [352]

Türk delegenin Türkiye'de kalmalarına müsaade edilen Yunan uyruklular hakkındaki mektubuna (S/6728) atıfla Yunan delege de bu konuda BM'ye karşı argümanlarını sunmuştur. Yunan delege Liatis, Türkiye'nin bazı Yunan uyruklulara tanıdığı muafiyetin sebebinin kitlesel sınır dışı eylemlerinin oluşturduğu kötü izlenimi azaltmaya çalışmak olduğu iddia etmiştir. Altmış beş yaşının üzerindeki Yunan

[349] "Yunan Pasaportlu 34 Musevi Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Eylül 1965.
[350] PRO FO 371/180013, RG 103144/22, İngiltere NATO temsilcisi Sir E. Shuckburgh'tan İngiliz Dışişlerine, 30 Eylül 1965.
[351] UN/UNSC/S/6719, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Liatis'ten BM Genel Sekreteri'ne, 24 Eylül 1965.
[352] UN/UNSC/S/6728, BM Türkiye Daimî Temsilcisi Büyükelçi Eralp'ten BM Genel Sekreteri'ne, 30 Eylül 1965.

uyruklu şahısların onları maddi ve manevi destekleyen aile üyelerinin Türkiye'den ayrılmalarıyla bir şekilde gitmeye zorlandıklarını, yabancılarla evlenen Yunan uyruklu kadınların ise bir istisna sayılamayacağını zira evlenme yoluyla eşlerinin vatandaşlıklarını kazandıklarını, din adamlarının uygulamadan muaf tutulduklarını fakat görevlerini icra edilmesine müsaade edilmediğini, Yunan uyruklu öğretmenlerin statüsünün ise daha önce yapılmış ikili anlaşmalar çerçevesinde Yunanistan'da eşit sayıda Türk uyruklu öğretmenin çalışmasından ileri geldiğini aktararak Türkiye'nin jest olarak nitelendirdiği muafiyetlerin iyi niyetini sorgulamıştır.[353]

6 Ekim 1965'te Yunanistan Başkanı Stefanos Stephanopoulos ile bir araya gelen Türkiye Atina Büyükelçisi Turan Tuluy, Türkiye'nin iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmasını arzu ettiğini bildirmiştir. Stephanopoulos da Yunan hükümetinin de aynı şeyi arzu ettiğini fakat Türkiye'nin Yunan halkını inciten bazı uygulamaları yeniden icra ettikçe bu dostluğun mümkün olamayacağını bildirmiştir. Yunan Başbakanı ayrıca Kıbrıs sorununun bundan sonra BM'nin sorumluluğunda olduğunu ve Türk- Yunan ilişkileri içinde çözümlenemeyeceğini eklemiştir.[354]

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Kıbrıslı Türklerin yaşam koşullarının kötüleşmesi üzerine gündeme yine İstanbul Rumlarını getirmiştir. Başbakan Ürgüplü, kıdemli ordu komutanlarıyla yaptığı görüşmenin ardından basın açıklamasında bulunmuştur. "Bugün Kıbrıs'ta bir Türk öldürülürse, İstanbul'da ne olacağını ben temin edemem. Bunları ve muhtemel saldırıları önlemek için sıkı polis önlemleri alınmıştır. Bu önlemler daha önce 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında da alınmıştı."[355] Başbakan Ürgüplü Kıbrıslı Türklere karşılık İstanbul Rumlarını ve Patrikhane'yi sunmuştur. Yabancı gözlemciler birçok kez Suat Hayri Ürgüplü'nün kişisel hırsların tesirinde kalarak yorum yaptığını fakat bu kez ordu komutanlarıyla yaptığı görüşme sonrasında bu sözleri sarf etmesi, ancak Makarios'a göz dağı verme amacını taşımaktadır. [356]

[353] UN/ UNSC/S/6754, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Liatis'ten BM Genel Sekreteri'ne, 1 Ekim 1965.
[354] PRO FO 371/180013, RG 103144/25, Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, 7 Ekim 1965.
[355]"Başbakan 'Kıbrıs'ta Bir Türk Öldürülürse, İstanbul'da Ne Olur Temin Edemem' Dedi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ekim 1965.
[356] PRO FO 371/180013, RG 103144/26(C), Ankara Büyükelçiliği, Ankara'dan İngiliz Dışişleri'ne, 22 Ekim 1965.

Yunanistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı İlias Çirimokos 18 Ekim 1965'te yaptığı basın açıklamasında şu yorumu yapmıştır [357]:

> "Yunan kamuoyu Başbakan Ürgüplü'nün açıklamalarından derin bir şaşkınlık duymuştur. Çünkü hiçbir Türk devlet adamının yalnızca dünya kamuoyunun öfkesine neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda da sorumlularının Türk adalet divanınca mahkûm edildiği 1955 Eylül olaylarına böyle bir göndermede bulunabileceğine inanmıyorduk. Bu gerçeği Bay Ürgüplü unutmuş olamaz. Bay Ürgüplü'nün bu açıklaması, Türkiye'de Rumlara ve Ekümenik Patrikhane'ye yapılan baskıcı uygulamaların salt polis önlemleri olmadığı ama bu önlemlerin bir misilleme politikası olduğunu nitelemektedir".

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 18 Ekim 1965'te yaptığı bir açıklamayla Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün sözlerini eleştirerek "Bu sözler çok sinirli bir zamanda söylenecek sözlerdir. Ürgüplü'nün bu sözleri nasıl söylediğini bir türlü anlayamıyorum. Türkiye aşiret değil bir devlettir" diyerek 6-7 Eylül olaylarının hatırlatılmasının oldukça üzücü olduğunu belirtmiştir. [358] Diğer yandan Başbakanın yanlış bir beyanda bulunduğu resmi olarak tenkit edilmemiştir. Ürgüplü'nün bu sözleri, yeni hükümet kurulana kadar Türk hükümetin görüşü olarak kalmıştır. [359]

1965 yılında Kıbrıs sorununa getirdiği kazanımlar bakımından Yunan uyruklu Rumlar meselesi artık etkisini yitirmiş gözükmektedir. Türk kamuoyunun hedefinde bu kez Patrikhane vardır. Ayrıca Suat Hayri Ürgüplü'nün Lozan Anlaşması'nın değiştirilmesine yönelik açıklamalarının ardından gözler Türk uyruklu Rumlara çevrilmiş durumdadır. Bu konularla ilgili gelişmeler bir sonraki bölümde incelenecektir.

[357] Bu sözler Alexandris, "İstanbul Rum Azınlığı'nın…, s. 154'den doğrudan alıntılanmıştır.
[358] "Gürsel, Ürgüplü'nün Son Demeci İçin 'Sinirle Söylenmiş Sözler' Dedi", **Milliyet Gazetesi,** 18 Ekim 1965.
[359] PRO FO 371/180013, RG 103144/26(C), **age**.

5. TÜRKİYE RUMLARI VE FENER RUM PATRİKHANESİ'NE KARŞI UYGULAMALAR

İstanbul Rum cemaati daha önce birçok kez farklı bağlamlarda psikolojik ve caydırıcı nitelikte politikalarla karşı karşıya kalmıştır. 1963 sonunda başlayan Kıbrıs kriziyle 1930 Anlaşması'nın iptal edilmesinin ardından herhangi bir fiziksel şiddet eylemine rastlanmadıysa da İstanbul Rumları legal ve illegal yollar üzerinden cezalandırılmışlardır.[360]

Kıbrıs krizinin gündeme gelmesiyle Türkiye ve Yunanistan'ın birbirilerine uyguladığı yaptırımlar sonucu Türkiye'de yaşayan Rumlar oldukça zor durumda kalmışlardır. Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmeleri Türkiye'deki Rum cemaatini de olumsuz şekilde etkilemiştir. Yunan uyruklu Rumlar ile Türk uyruklu Rumlar aralarında yurttaşlık farkı gözetmeksizin, aile ve iş bağları kurmalarının yanında kültürel ve dini pratikleriyle de yekpare bir cemaatin bireylerini oluşturmuşlardır. Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmeleriyle, aradaki bu bağlar sebebiyle Türk uyruklu Rumlar da ülkeden ayrılmaya başlamıştır.[361]. Ayrıca Türk hükümetinin Lozan Anlaşması'nın değiştirilmesini talep edeceğini ilan etmesi ve bu kapsamda Türkiye'deki Rumların statüsünün yeniden belirleneceğine yönelik açıklamaları, Rum cemaatine ait kurumlara yönelik yaptırımlarının yanında Türk kamuoyunun Rumları ve Fener Rum Patrikhanesi'ni hedef göstermesiyle can güvenliklerinden endişe eden Türk uyruklu Rumlar da kendi istekleriyle Türkiye'den ayrılmışlardır. Bu olayların yaşandığı sırada BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp ise 19 Haziran 1964'te yapılan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde "İstanbul'daki Rum azınlığın, dünyadaki en mutlu ve en varlıklı azınlık olduğunu" dile getirmiştir.[362]

[360] PRO FO 371/ 174813, RG 103144/28, İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 15 Haziran 1964.
[361] Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığının…", s. 149.
[362] **age**, s. 157.

Türkiye Rumları ve Fener Rum Patrikhanesi, 1955 yılında Kıbrıs olaylarında olduğu gibi Kıbrıslı Rumlarla iş birliği içerisinde olmakla suçlanmıştır.[363] 6 Nisan 1965'te Türk siyasi makamları, Türk- Yunan ilişkilerinin Lozan'da kurulan dengeye dayandığını, karşılıklılık yoluyla, Kıbrıs meselesi ve On iki Ada'da yaşayan Türkler ile İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu denge içinde incelendiğini açıklamışlardır. Bu kapsamda 1964- 1965 yılları arasında İstanbullu Rumlara ve Fener Rum Patrikhanesi'ne yönelik yaptırımlar "karşılıklılık" politikasının birer yansıması olduğu gibi aynı zamanda Demokrat Parti döneminde kazanılan ayrıcalıkların geri alınması süreciyle de paralel yürütülmüştür. Aynı süreç İmroz ve Bozcaada'da benzer şekilde seyretmiştir. İmroz ve Bozcaada'da yönelik bir dizi faaliyet yürütülmüş, adada yaşamakta olan Rumlar göç etmeye mecbur bırakılmışlardır.

5.1. İstanbul Rum Cemaatine Ait Eğitim Kurumlarına Karşı Uygulamalar

Daha önceki bölümlerde "Yunan uyruklu Rumlar", "Türk uyruklu Rumlar" veyahut "İstanbul Rumları" hakkında kamuoyunda yer alan yazılar ve hükümet tarafından alınan tedbirlerin çoğu zaman iç içe geçmesi sebebiyle birlikte aktarılmıştır. Bu bölümde bu bilgilerin tekrarı yapılmadan Rum okullarına yönelik yaptırımlar incelenecektir.

Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmeleriyle birlikte İstanbul Rum cemaati eğitim kurumlarına da birçok kısıtlama getirilmiştir. Aslında bu süreç 1961 yılında başlamış, kabul edilen 222 sayılı yasa ile azınlıklara ait tüm okullar Millî Eğitim Bakanlığı'nın Özel İdaresi'ne bağlanmıştır. Bunun sonucunda İstanbul Rum cemaatine ait eğitim kurumları, "cemaat okulları" kapsamından çıkarılarak Lozan Anlaşması'nın azınlık koşullarından yararlanamaz hale getirilmiştir. Yine Lozan Anlaşması'na aykırı olarak 1963 yılında çıkarılan bir yasayla Rum ilk ve ortaokullarına Millî Eğitim Bakanlığı'nca seçilen bir müdür yardımcısı atanması şartı getirilmiştir. [364] Türk hükümetin gözü gibi hareket edecek olan müdür yardımcıları, okullardaki Rum müdürlerin ve personelin Türkiye aleyhinde eylemlerini Millî Eğitim Bakanlığı'na bildirmekle mükellef olmuşlardır.

[363] Akgönül, **age**, s. 258.
[364] Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığının…", s. 150-151.

11 Nisan'da Maraşlı ve Kurtuluş Rum okullarında "Aynaroz'un 1000. Yıldönümü" isimli filmin öğrencilere izletilerek Bizans propagandası yapıldığı iddiasıyla iki okulun müdürlerine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen soruşturma[365] devam ederken, 14 Nisan'da Millî Eğitim Bakanlığı bir açıklama yaparak Türkiye'deki Rum okullarına tanınan ayrıcalıkların Yunanistan'daki Türk azınlık okullarına tanınmadığı, karşılıklılık ilkesi gereğince Rum ilkokullarına tanınan özel hakların kaldırıldığını ilan etmiştir. Aynı gün İçişleri Bakanlığı tarafından alınan bir kararla Rum öğretmenlere Türkçe sınavına girme zorunluluğu getirilmiştir. Bu sınavdan başarılı olamayan öğretmenler artık Rum okullarında öğretmenlik yapamayacaklardır.[366]

Büyükada Rum Yetimhanesinde bir kız öğrencinin hocasından hamile kaldığı haberinin basında yer almasının ardından başlatılan soruşturma devam ettiği sırada Yetimhanede yapılan teknik keşif sonucunda yangın tehlikesine maruz bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.[367] Yetimhane sınırları içerisinde bulunan yeni durumdaki okul da mühürlenip kapatılmıştır.[368]

Türk hükümetinin Rum okullarına karşı yürüttüğü bu politika kamuoyundan da destek görmüştür. *Tercüman* gazetesi yazarı Ali Rıza Alp, Rum okullarının Türk Milli Eğitimine yük haline geldiği, Anadolu'da öğretmensizlikten kapanan okullar binleri bulurken İstanbul'da 10 Rum çocuğu için okul açıldığından yakınmıştır. Alp, Rum okulları için "gerçekten okul mu yoksa Megalo İdea'nın gerçekleşmesi için kurulmuş haydut yuvaları mıdır?" diye sorarak Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu konuyu dikkatlice takip etmesinin ve karar vermesinin zamanının geldiğini söylemiştir.[369] Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurucusu Papa Eftim, *Akşam* gazetesinde kaleme aldığı "Fener Patrikhanesi'nin İçyüzü" başlıklı dört günlük yazı serisinde, Rum okulların amacının Türk düşmanlığını aşılamak olduğunu aktaran Papa Eftim de Rum okullarına milliyetçi Türk öğretmenlerin atanmasını, Türk üstünlüğü ile bu öğrencilerin hizaya sokulmasını önermiştir.[370]

---

[365] Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s. 202.
[366] "Rum Öğretmenler Türkçe İmtihanına Tabi Tutulacak", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Nisan 1964, Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 114-115.
[367] "Rum Yetimhanesi Kapatıldı", **Akşam Gazetes**i, 15 Nisan 1964, Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s.114.
[368] Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığının…", s. 151.
[369] Ali Rıza Alp, "İstanbul'da 10 Rum Çocuğu için bir Okul Açılmış", **Tercüman Gazetesi**, 21 Nisan 1964.
[370] Papa Eftim, "Fener Patrikhanesi'nin İç Yüzü, Yazı Serisi", **Akşam Gazetesi**, 9 Mayıs 1964.

1 Mayıs 1964'te İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı'na bir rapor göndererek 18'i Rum olan 20 azınlık okulunun Türk okullarıyla denkliklerinin kaldırılmasını talep etmiştir.[371] 7 Mayıs'ta Millî Eğitim Bakanlığı'nın teklifi ile İçişleri Bakanlığı, Rum okulları binalarında faaliyet gösteren derneklerin okul dışına çıkarılması için talimat vermiştir. Kadın, Fukaraperver, Kültür ve Rum Okullarından Yetişenler gibi derneklerin okul içinde bulunmaları sakıncalı bulunduğundan bundan sonra Valilik tarafından izin verilen yerlerde faaliyetlerinde devam etmeleri kararlaştırılmıştır.[372]

Türkiye'deki diplomatik gözlemciler Rum azınlık okulları ve Türk resmi makamları arasında bitmek bilmeyen bir bürokrasi savaşının sürdüğünü belirtmişlerdir.[373] Türk hükümeti 15 Eylül 1964'te Rum okullarına yönelik yeni bir tedbir daha alarak Rum okullarında sabah duası ve Yunanca ders kitaplarıyla ansiklopedileri yasaklamıştır.[374]

1964 yılında Rum azınlık kurumlarına getirilen kısıtlamaların ardından *Elefheri Foni* gazetesi 1965 yılında Milli Eğitim Bakanı Cihat Bilgehan'a uzun bir mektup yazarak Rum okullarını işlevsiz hale getiren yaptırımların sonlandırılmasını istemiştir. *Eleftheri Foni'*nin bu girişimi karşılıksız kaldıktan sonra, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e açık bir mektup yayımlamak isteyen *Eleftheri Foni* yetkili merciler tarafından engellenmiş ve daha sonra kapatılmıştır. [375]

Yunanistan BM daimî temsilcisi Alexis Liatis, 4 Kasım 1965'te BM'ye gönderdiği mektubunda İstanbul'da bulunan Rum okullarının durumunu gündeme getirerek 1923 ve 1964 yıllarındaki öğrencilerin sayısal verilerini karşılaştırmıştır. 1923 yılında Rum cemaatine ait 70 ana okulu varken, 1964'e gelindiğinde bu sayı 4'e düşmüştür. Rum ilkokullarının sayısı da 65'ten 42'ye inmiştir. 1923'te 15.000 olan öğrenci sayısı ise 1964 yılında 5000'e düşmüştür. Liatis, son kırk yılda İstanbul Rumlarına karşı yürütülen politikanın bu sayılardan anlaşılabileceğini iddia etmiştir.[376]

---

[371] PRO FO 371/174813, RG 103144/19, Ankara Büyükelçiliği, Ankara'dan İngiliz Dışişleri'ne, 1 Mayıs 1964.
[372] "Rum Okullarında Çalışan Dernekler Çıkarılıyor", **Akşam Gazetesi**, 7 Mayıs 1964.
[373] PRO FO/371/174813, RG 103144/31, Ankara Büyükelçiliği Raporu, 13 Temmuz 1964.
[374] Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığının…", s. 151- 152.
[375] Alexandris, "İstanbul'un Rum Azınlığının…", s. 152- 153.
[376] UN/ UNSC/S/6872, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Liatis'ten BM Genel Sekreteri'ne, 4 Kasım 1965.

Rum azınlık okulları ve öğrencilerin sayısında istatiksel olarak görülebilen azalmada şüphesiz en çok 1964'te Yunan uyrukluların sınır dışı kararı etkili olmuştur. Bu yıllarda eğitim kurumlarına uygulanan politikalar da yeni bir göç sebebi yaratmıştır. Çocuklarının iyi bir eğitim alamayacaklarından kaygı duyan Rum aileler Türkiye'den ayrılmaya başlamışlardır.

5.2. Fener Rum Patrikhanesi'ne Karşı Uygulamalar

Çalışmanın ilk bölümünde aktarıldığı gibi cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında Patrikhane ile yaşanılan gerilimin ardından Türk devletini ve Patrikhane'yi karşı karşıya getirecek ciddi bir hadise yaşanmamıştır. Kıbrıs sorununun çıkmasıyla birlikte Türk basınında 1955 ve 1957 yıllarında Patrikhane aleyhinde kampanyalar başlatılmış ve Patrikhane'nin sınır dışı edilmesi gündeme gelmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında bu bilgilere burada yer verilmeyecektir.

1963 yılının sonlarına doğru Kıbrıs'taki çatışmaların artması üzerine, Türk kamuoyu Patrikhane'nin her adımını tekrar dikkatle izlemeye başlamıştır. [377] Başlangıçta, Türk basınında Patrik Athenagoras Kıbrıs'ta yaşananları lanetlediğine dair açıklamalarının yanında Kıbrıslı Türkler için açılan para kampanyasında Patrikhaneye mensup metropolitlerin 5 bin, Patrik Athenagoras'ın ise 700 lira bağışta bulunduğunun haberleri yer almıştır.[378] Fakat muhafazakâr çevrelerce Patrikhane karşıtı bir kampanya başlatılarak Patrik Athenagoras, Makarios ve Kıbrıslı Rumlar ile ilişki içinde olmakla suçlanmıştır.[379] 1963-64 Kıbrıs krizi henüz başlamamışken, Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, Türk yerel otoritelerinin Patrikhane'ye yönelik tutumlarının rahatsız edici ve tacizkâr olduğuna dair şikayetler aldıklarını belirtmiştir.[380] Ayrıca Heybeliada Ruhban Okulu'na 1963-64 akademik yılında Türk uyruklu Rumlar dışında yabancı uyruklu öğrenci alımları durdurulmuştur. Bu da diğer yabancı uyruklularla birlikte Yunan uyrukluların da sınır dışı edilmelerine yol açmıştır.[381]

Patrikhane de Kıbrıs sorununda koz olarak kullanılarak birçok yaptırıma tabi tutulmuştur. Kıbrıs kriziyle ile ilgili basında çıkan haberlerin ardından Kıbrıslı

[377] Akgönül, **age**, s. 226, Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 98.
[378] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 98.
[379] Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s. 201.
[380] PRO FO 371/169065, RG 103144/2, Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, 14 Şubat 1963.
[381] Alexandris, **The Greek Minority**…, s. 298- 299.

Rumlarla bir oldukları algısının yerleşmesinden korkan İstanbullu Rumlar gibi Patrikhane de bir açıklama yaparak Kıbrıs'taki Hristiyanların soyunun Rumlardan değil Fenikelilerden geldiğini söyleyerek kamuoyunun tepkisini bertaraf etmeyi amaçlamıştır.[382] Fakat Türk- Yunan ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bu dönemde Fener Rum Patrikhanesi, Yunan uyruklu Rumlar gibi basında hedef gösterilmiş ve hakkında karalama kampanyası başlatılmıştır. 1930 Anlaşması'nın 16 Mart 1964'te tek tarafı feshedilmesinden önce Patrikhane'yle ilgili basında yer alan makalelerden birkaçına önceki bölümlerde değinildiğinden, tekrara düşülmemesi adına bu yer verilmeyecektir.

1930 anlaşmasının iptalinin hemen ardından 3 Nisan 1964'te İzmir milletvekili Osman Sabri Abdal, meclise Patrikhane ile ilgili bir soru önergesi sunarak aşağıdaki hususların cevaplandırılmasını istemiştir. Böylelikle basının hedefi haline gelmiş olan Patrikhane, meclis gündemine alınmıştır.[383]:

> "Athenagoras'ın gezilerinin sebepleri; Athenagoras'ın Papa'ya Kıbrıs olaylarıyla ilgili olarak Yunanistan'ı destekleyen bir tavır sergileyip sergilemediği; Lozan Anlaşması'na aykırı olarak politik faaliyetlerde bulunup bulunmadığı; Sen Sinod Meclisi'nin faaliyetlerinin milli kanunlarımızla bağdaşıp bağdaşmadığı; Kıbrıs konusunda Patrikhane'nin tavrı."

1930 Anlaşması'nın iptalinden sonra Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmeye başlamasının ardından 6 Nisan'da Fener Patrikhanesi'nden Transirula Staniças ve Rahip Thomas Talyeri zararlı faaliyetleri tespit edildiğinden sınır dışı edilmişlerdir.[384] 10 Nisan 1964'te Patrikhane matbaası, Lozan Anlaşması hükümlerine aykırı şekilde kurulduğu iddia edilerek kapatılmış ve faaliyetlerine son verilmiştir. 5681 sayılı kanun gereğince sadece yasal kurum ve kişilerin matbaa sahibi olabileceği gerekçesiyle matbaasının kapatılmasıyla, Patrikhane tarafından basılan *Orthodoksia* ve *Apostolos Andreas* dergilerinin basımı da sonlanmıştır. Ayrıca Maliye Bakanlığı'nın aldığı kararla Patrikhane'de ve kiliselerde çalışan Yunan uyruklu din adamları ve hizmetlilerden gelir vergisi alınmasına karar verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin aynı sayısında Aynaroz'un 1000. Yıldönümü dolayısıyla yapılan etkinliklerin görüntülerinden oluşan "Aynaroz'un 1000. Yıldönümü" adlı filmde Patrik Athenagoras'ın Bizans dönemine ait elbise ve taç giydiğini, üzerinde

[382] Akgönül, **age**, s. 258.
[383] Katsanos, "Türk ve Yunan Basınında…, s. 71, Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**…, s. 100.
[384] "Sekizinci Yunanlı da Sınır Dışı Edildi", **Ulus Gazetesi**, 7 Nisan 1964.

Bizans sembolü olan çift başlı kartal taşıdığını aktarmıştır.[385] Bu filmin Maraşlı ve Kurtuluş Rum okullarında öğrencilere izletilerek Bizans propagandası yapıldığı iddiasıyla filmi Türkiye'ye gizlice getiren iki papazın ve bahsi geçen iki okulun müdürlerine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından soruşturma açılmıştır.[386]

11 Nisan 1964'te basında Patrik Athenagoras'ın vekili ve Patrikhane meclisi üyesi Silifke Metropoliti Emilyanos ile Alaşehir Metropoliti Iakovos'un, Türkiye'de zararlı faaliyetleri tespit edildiği gerekçesiyle Türk vatandaşlığından çıkarılarak sınır dışı edilmeleri için bir kararnamenin hazırlanmakta olduğunun haberi yer almıştır. İçişleri Bakanı Orhan Öztrak bu konuda bir açıklama yaparak haberin doğru olduğunu teyit etmiş, bu konuda bir kararname hazırlandığını bildirmiştir.[387] İki metropolit Bakanlar Kurulu kararnamesiyle 17 Nisan 1964'te Türk vatandaşlığından çıkarıldıktan sonra 21 Nisan'da sınır dışı edilmişlerdir.[388]

Yunanistan Dışişleri Bakanı Stavros Kostopoulos, 20 Nisan 1964'te Türkiye'nin Patrikhane aleyhinde aldığı tedbirleri kınayarak, Türkiye'yi Lozan Anlaşması'nı ihlal etmekle suçlamıştır. Kostopoulos, Lozan Anlaşması'nın imzacı devletlerine, Atina'daki Fransa, İngiltere, İtalya, Yugoslavya, Romanya ve Japonya Büyükelçileri aracılığıyla, Patrikhane matbaasının kapatılması, sınır dışı edilen papazlar ve metropolitler konularını gündeme getiren ve bu uygulamaların Lozan Anlaşması'nın ihlali olduğunu aktaran sözlü nota iletmiştir. [389] Bu sözlü notaya cevaben BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp, 1 Mayıs'ta BM'ye bir mektup yazarak Lozan Anlaşması'nda Patrikhane'yle ilgili bir madde yer almadığını açıklamıştır. İki metropolitin Yunan hükümetinin emirlerini Ortodoks Türk uyruklarına yaymak suretiyle Yunan ajanı gibi çalıştığını, Rum azınlık okullarında Yunan propagandası yaptıklarını ve Rum azınlığıyla birlikte Türkiye'nin de saygınlığını ve güvenliğini tehlikeye attıklarını bildirerek, iki metropoliti 5. Kol faaliyeti yapmakla itham etmiştir.[390] Yunanistan'ın BM daimî delegesi Demetrios Bitsios, 12 Mayıs'ta BM'ye tekrar bir mektup göndererek, iki metropolit hakkında herhangi bir suçlama

[385] "Fener Patrikhanesindeki Matbaanın Faaliyetine Son Verildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Nisan 1964, Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s. 202.
[386] Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s. 202-203.
[387] "Patrik Vekili Emilyanos Vatandaşlıktan Çıkarılıyor", **Milliyet Gazetesi**, 13 Nisan 1964.
[388] "Emilyanos ve Canavaris Sınır Dışı Edildiler", **Hürriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.
[389] UN/UNSC/S/5657**,** BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Bitsios'tan BM Genel Sekreteri'ne, 20 Nisan 1964, BCA, 30.01/ 71.453.10, s. 4, 20 Nisan 1964.
[390] UN/UNSC/S/5677, BM Türkiye Daimî Temsilcisi Büyükelçi Eralp'ten BM Genel Sekreteri'ne, 1 Mayıs 1964.

yapılmayıp temyiz haklarını kullanmalarına müsaade edilmeden basit bir idari işlemle sınır dışı edildiklerini belirttikten sonra Büyükelçi Eralp'in matbaanın kapılması ve sınır dışı edilen diğer papazlar ilgili konularda cevap vermekten kaçındığına dikkat çekmiştir.[391]

Bu esnada Türk Ortodoks Kilisesi Patrik Vekili Turgut Erenerol bir basın toplantısı yaparak Fener Rum Patrikhanesi'ni fesatçılık, menfaatçilikle ve siyasi emellere kavuşma isteğiyle suçlamış, Patrikhane'ye bağlı olanları kendi kilisesine davet etmiştir.[392] Erenerol, metropolitlerin sınır dışı edilmelerinin ardından bütün Hristiyan kiliselerine hitaben bir beyanname yayınlamıştır. Yunan kilisesinin Türkiye'nin Hristiyan karşıtı bir kampanya başlattığı iddiasının asılsız olduğunu, iki metropolitin Türklük aleyhindeki faaliyetleri sebebiyle sınır dışı edildiklerini bildirmiştir. [393]

Bu dönemde Patrikhane'nin istimlak edilmesi konusu gündeme gelmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin 14 Nisan 1964 tarihli sayısında Patrikhane'nin istimlakine yönelik söylentilerin var olduğu, istimlakin gerçekleşmesi durumunda Patrikhane'nin muhtemelen Aynaroz'a taşınacağı iddiaları aktarılmıştır.[394] Yunan hükümetinin yetkili bir kaynağı, İstanbul'da Patrikhane'ye ait olan bir binanın şehir planı icabınca yıkılacağına yönelik alınan kararını "gülünç" olarak değerlendirerek, asıl maksadın Patrikhane'yi yıkmak olduğunu iddia etmiştir. [395]

İstanbul Belediyesi, Patrikhane'nin 5 metre yüksekliğindeki duvarlarının tehlikeli olduğunu iddia ederek yarım metreye indirme kararı almıştır. İsmi gizli tutulan bir kabine üyesi Fener Rum Patrikhane'sinin bir hafta içinde istimlak edileceğini ve İstanbul'da ilgililerin faaliyete geçecekleri bildirilmiştir.[396] 27 Mayıs'ta Başbakan İsmet İnönü Yunan *Akropolis* gazetesi muhabiri ile mülakatı sırasında Patrikhane'nin yıkılacağı ve yurt dışına çıkarılacağı iddialarına ise "bahis konusu dahi olamaz" diyerek açıklama yapmıştır.[397] Selanik Şehir Meclisi, Türkiye'nin Patrikhane'yi yıkması halinde Atatürk'ün doğduğu evin yıkılmasına karar verildiğini açıklamıştır.[398]

---

[391] UN/UNSC/S/5702, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Bitsios'tan BM Genel Sekreteri'ne, 12 Mayıs 1964.
[392] "Eftim'in Oğlu Patrikhane'yi İtham Etti", **Tercüman Gazetesi**, 16 Nisan 1964.
[393] "Türklerin Hristiyanlara Cephe Aldığı Asılsızdır", **Tercüman Gazetesi,** 22 Nisan 1964.
[394] "Fener Patrikhanesi'nin Durumu Ne Olacak?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1964.
[395] BCA, 30.01./71.453.10, s. 10, 15 Nisan 1964.
[396] "Patrikhane Binası Plan İcabı İstimlak Edilecek", **Tercüman Gazetesi**, 21 Nisan 1964.
[397] "İnönü Mübadele İhtimalini Reddetti", **Akşam Gazetesi**, 27 Mayıs 1964.
[398] "Yunanlılar da Atatürk'ün Selânik'teki Evini Yıkacak", **Hürriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1964.

Türk kamuoyunda 1930 Anlaşması'nın iptal edilmesinin ardından oluşan zafer havasında, basında Patrikhane aleyhinde yazılar yer almaya devam etmiştir. Patrikhane'nin Makarios'a yardım ettiği ve Türkiye'nin aleyhinde zararlı faaliyetler yürüttüğü argümanıyla, statüsünün yeniden belirlenmesi ya da Yunan uyruklular gibi sınır dışı edilmesi talep edilmiştir. *Ulus* gazetesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer "Patrik Neden İstanbul'da Kaldı? başlıklı yazısında Kıbrıs olayları aracılığıyla Patrikhane'nin göze batmaya başladığını zira bu kurumun Türklüğe yapmadığı kötülüğün kalmadığını söyleyerek Patrikhane'nin İstanbul'dan kovulması gerektiğini savunmuştur[399]:

> "Patrikhane, 1950'den sonra yavaş yavaş imtiyaz kazanma yoluna girmiştir. Bu zamanların iktidarı, İstanbul Rumlarının oyları peşinde bulunduğundan Patrikhane bundan faydalanmıştır. Rumların devamlı olarak o zamanın iktidarını tutmalarında Patrikhanenin parmağı olduğu şüphe götürmez. Kıbrıs meselesi Patrikhanenin uzaklaştırılmasına varırsa, memleket bir fesat ocağından kurtulmuş olacaktır."

10 Nisan 1964 tarihinde Akis Dergisi başyazarı Metin Toker "Türkiye ve Yunanistan" isimli makalesinde Türk hükümetinin verdiği kararları destekleyerek Kıbrıs konusunda hükümetin gerekli gördüğü tedbirleri kademe kademe sarf ettiğini, zamanı geldiğinde İstanbul Rumları ve Patrikhane'nin de bu amaçta gerektiği takdirde kullanılabileceğini söylemiştir. İstanbul Rumları ve Fener Rum Patrikhanesi'nin statüsünün değişebileceğini şu şekilde belirtmiştir[400]:

> "Fener Patrikhanesinin ve İstanbul Rumlarının göç hazırlığına başlamaları zamanı gelip çatmışa benzemektedir Türk – Yunan münasebetlerinde 1930 Anlaşmasının feshi, vizasız seyahat imkânının kaldırılması ve zararlı faaliyetlerde bulunan Patrikhane mensuplarının hudut dışı edilmesiyle açılan yeni devrede, sıranın, tahminlerden çok kısa bir süre içinde Fener Patrikhanesinin kendisine ve İstanbul Rumlarına gelmesi hiç kimseyi şaşırtmamalıdır. Şurada veya burada Türklerle Rumların yan yana yaşamalarına müsait olmayan bir ortamın yaratılması demek, Fener Patrikhanesiyle İstanbul Rumlarının statüsünün Türkiye tarafından yeniden gözden geçirilmesi demektir. Bu yapılacaktır. Cumhuriyet Hükümeti buna kesin olarak kararlıdır. Bir bütün olan ve bir parçası Kıbrıs tarafından teşkil edilen Lozan Andlaşması bir ucundan zedelendi mi, onun daha başka maddeleri de elbette ki ele alınacaktır. Diğer taraftan, halen Büyük Mecliste bulunan ve karasularımızın 12 mile çıkarılmasını derpiş eden tasarının bir önce kanunlaşmasıyla Türkiye, lüzum gördüğü bölgelerde bu hakkı kullanmak imkânını bulacaktır."

Patrikhane aleyhinde en sert şekilde yazılar kaleme alan *Tercüman* gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı, Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesinin ardından İstanbullu Rumlara ve Patrikhane'ye yönelik yeni yaptırımların alınması gerektiğini şu şekilde sıralamıştır[401]:

---

[399] Ahmet Şükrü Esmer, "Patrik İstanbul'da Neden Kaldı?", **Ulus Gazetesi**, 19 Nisan 1964.
[400] Metin Toker, "Türkiye ve Yunanistan", **Akis**, s.512, c. 29, 10 Nisan1964.
[401] Ahmet Kabaklı, "Eğer Yenilenirse", **Tercüman Gazetesi**, 7 Nisan 1964.

> "Elde fırsat varken sade Yunan uyrukluları çıkarmak değil, Trakya Türkleriyle İstanbul Rumlarının mübadele işini de düşünmeli ve bilhassa sistemli bir şekilde Türk düşmanı yetiştiren, şu Heybeliada'daki Yüksek Papaz Okulu'nu kapatmalıdır. Yeni olayların ışığı altında Patrikhane'nin durumunu da gözden geçirmelidir."

Ahmet Kabaklı başka bir yazısında Patrikhane'yi Bizans devletinin halefi, Patrik Athenagoras'ı ise Bizans Patriği olarak nitelendirerek Türkiye'nin bağımsızlığı açısından bir tehdit unsuru olarak sunmuştur[402]:

> "Patrikhane Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşüren bir devlet kalıntısı, bir resmi Bizans müessesesi 'Elenizma'nın ileri karakolu ve Yunanistan'daki Megalo- ideacıların umududur. Hemen defnedilmesi, Türkiye'den atılması gerekir."

Türk solu da sağ- muhafazakâr çevreler gibi Patrikhane aleyhinde yazılar kaleme almıştır. *Milliyet* gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, Patrikhane'ye yönelik uygulamaların uluslararası kamuoyunda yarattığı tepkinin ardından, Türk hükümetinin suçlamaları bertaraf etmek için elindeki delilleri paylaşmasını önermiştir[403]:

> "Türkiye'nin halletmek zorunda olduğu bir Patrikhane meselesi vardır. Fakat bunun çözüm yolunu şimdi keyfi baskı hareketleri gibi gözüken teşebbüslerde aramak doğru değildir… dünya kamuoyu Patrikhane hususundaki gerçekleri tam olarak bilmemekte, bugüne kadar ileri sürülen iddiaları şüpheyle karşılamaktadır. Patrikhane mensuplarının siyasete karıştıkları, Türkiye'nin menfaatleri aleyhinde çalıştıkları tesbit edilmişse, bunları delilleriyle birlikte dünya kamuoyunun önüne sermek, sonra tedbirler alıp uygulamak daha doğru olurdu."

1960 darbesinden sonra yayın hayatına başlayan sol muhalif *Yön* dergisi yazarları da anti- emperyalist söylem üzerinden Patrikhane'yi hedef alan yazılar yazmışlardır. Tek parti döneminin azınlıklara yönelik katı politikalarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yumuşaya başladığı dönemde, "Soğuk Savaş operasyonu"[404] olarak ABD'den Patrik olması için getirilen Athenagoras'ın devletle olan ilişkisi özellikle Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarından 1955 pogromuna kadar olan süreçte oldukça hoşgörülü bir ortamda seyretmiştir. Bu sebeple Türk soluna göre Patrikhane "hem NATO'cu ve Amerikancı hem de sağ muhafazakâr siyasetle ilişki içerisinde" olan anti emperyalist bir kurumdur. [405]

---

[402] Ahmet Kabaklı, "Bizans Patriği", **Tercüman Gazetesi**, 20 Nisan 1964.
[403] Abdi İpekçi, "Yunanlılara ve Patrikhane'ye Karşı Alınan Tedbirler", **Milliyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.
[404]Athenagoras'ın Patrik olma süreciyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Elçin Macar, "Fener Patrikhanesi'nde Soğuk Savaş Operasyonu- Athinagoras'ın Patrik Seçilmesi", **Toplumsal Tarih**, s. 69, 1999, s. 36-39.
[405] Emre Can Dağlıoğlu, "Türkiye Solunun 'Azınlık Meselesi': Yön Dergisi, Kıbrıs Sorunu ve 1964-1965 Rum Tehciri", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 234-235.

Yön dergisi yazarlarından Niyazi Berkes, 1964 yılının Ekim ve Aralık aylarında arasında Türkiye, Kıbrıs ve Hristiyanlık temaları üzerinden yazı serisi kaleme almış, Patrikhane'nin Türkiye Cumhuriyeti devletinin bağımsızlığını tehdit eden bir yapıda olduğunu iddia etmiştir. Berkes 6 Kasım 1964 tarihli yazısında ise Patrikhane'nin ekümeniklik sıfatını tartışmaya açarak, Patrikhane'nin tarihsellik haklarının kaldırılması önermiştir[406]:

> "Patrikhane, Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit etmektedir. Ruhanîler elele vermişlerdir. New York'ta İstanbul Patrikliğini savunma amacıyla, 11 memleketin Ortodoks Kilisesi dinî bir konsey kurmuştur. Dünya Kiliseler Konseyi, Türkiye Dışişleri Bakanlığından Patriklik makamına dokunulmayacağı vaadinde bulunmasını istemiştir. Vatikan, Türk Hükûmetinin aldığı tedbirleri tasvip etmediğini açıklamıştır. Saldırgan Rum milliyetçiliğinin emrinde ruhani bir enternasyonal ile karşı karşıyayız."

ABD'nin Yunanistan'la uzun zamandır devam eden dostluğu vesilesiyle Rumlara ve Patrikhane'ye olan desteği, Türk kamuoyunda Amerika karşıtlığını körüklemiştir. Polis sorgulaması için çağrılan metropolitler "bu sefer" Amerikalı arkadaşlarının onlara yardım edemeyecekleri konusunda uyarılmışlardır.[407] Ayrıca ülkede bulunan diplomatik gözlemcilere göre Patrikhane matbaasının kapatılması ve metropolitlerin sınır dışı kararı Kıbrıs sorunuyla ilişkili değildir. Türk hükümetinin bu yaptırımları Demokrat Parti döneminde Rumlara ve Patrikhaneye verilmiş ayrıcalıkların 1960 darbesiyle birlikte geri alma politikasıyla örtüşmektedir. [408]

11- 12 Eylül tarihlerinde BM Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs, Yunan uyruklu Rumlar ve Patrikhane konuları hakkındaki görüşmeler sırasında, Yunanistan daimî delegesi Bitsios Patrikhane'nin tehdit altında olduğunu iddia ettiği sırada Patrik Athenagoras Anadolu Ajansı'nın sorularına yazılı bir açıklama yaparak, yerli ve yabancı basında bu minvalde çıkan haberlere hayret ettiğini ve Patrikhane üzerinde hiçbir baskı bulunmadığını belirtmiştir.[409] BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp, BM'ye Patrik Athenagoras'ın açıklamalarının yer aldığı bir mektup yazmış; bu açıklamanın Yunanistan BM daimi temsilcisi tarafından Patrikhane hakkında öne sürülen haksız

[406] Niyazi Berkes, "Atatürk Türkiyesinde Ökümenik Patriklik", **Yön**, s. 84, 6 Kasım 1964, s. 11.
[407] NARA, RG 59 General Records of the Department of State Central Foreign Policy Files 1964-66 Political+ Defense POL 1 TUR 1/1/64 General Policy. Background Box: 2751, 16 Nisan 1964, Rıfat N. Bali, **Turkey in the 1960's and 1970's Through the Reports of American Diplomats**, İstanbul: Libra Yayıncılık, 2010, s. 74.
[408] PRO FO 371/174813, RG 103144/6, **age**.
[409] "Athenagoras Rumlara Baskı Yapıldığını Tekzip Etti", **Tercüman Gazetesi**, 13 Eylül 1964.

iddiaları açıkça reddettiğini ve bu konuda daha fazla yorum yapmanın gereksiz olduğunu söylemiştir. [410]

Patrikhaneye yönelik yaptırımlar 1965 yılında da devam etmiştir. 16 Şubat 1965'teki kabine değişikliği sonrasında Başbakanlığa getirilen Suat Hayri Ürgüplü, 3 Mart'ta meclis görüşmeleri sırasında Patrikhane'nin devlet içinde devlet gibi hareket ettiğini ileri sürerek Patrikhane'nin durumunun ele alınacağını söylemiştir.[411]

Kıbrıs'ta çatışmaların artmasının yanında Yunanistan'ın On iki Ada'da yaşayan Türklerin cemaat meclisleri için seçim hakkını kaldırması ve Hasan Günay isimli imamı sınır dışı etmesi Türk – Yunan ilişkilerinde yeni bir krize yol açmıştır. 16 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı sözcüsü "Türk- Yunan ilişkileri Lozan'da kurulan dengeye dayanır. Kıyas yolu ile Kıbrıs meselesi, On iki Ada'da yaşayan Türklerle, İstanbul'da oturan Rumlar ve Patrikhane bu muvazene içinde mütalaa edilir."[412] şeklinde yaptığı açıklamasıyla karşılıklılık ilkesince Patrikhane ve İstanbul Rum cemaatine yönelik yaptırımlar uygulanabileceğinin sinyalleri vermiştir.

17 Nisan 1965 tarihinde Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Aya Triada kilisesinin hesaplarını kontrol etmek isteyen Türk Teftiş Heyeti'nin içeri alınmamıştır. Patrikhane Sen Sinod Meclisi Bakanlıklara bir itiraz dilekçesi göndererek, Patrikhane'nin Türk makamlarınca kontrol edilemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Maliye Bakanlığı harekete geçerek teftişe izin vermemenin devlet otoritesini hiçe saymak olduğunu diğer bakanlıklara bildirmiştir. Patrikhanenin kontrolü için gerekli emrin Başbakanlık tarafından verilmesi uygun görülmüştür.[413]

18 Nisan 1965'te Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'le birlikte Dışişleri Bakanlığı ve Siyasi Planlama Dairesi'nin de hazır bulunduğu bir toplantı yapılmış, Kıbrıs ve Patrikhane meseleleri görüşülmüştür. Toplantıdan sonra gazetecilerin sorularını cevaplandıran Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel, Patrikhane'nin yurt dışına çıkarılması sorusu karşısında "İcabederse evet. Türkiye'nin menfaatleri neyi gerektiriyorsa o yapılacaktır" şeklinde yanıt vermiştir.[414]

---

[410] UN/ UNSC/S/5968, BM Türkiye Daimî Temsilcisi Büyükelçi Eralp'ten BM Genel Sekreteri'ne, 13 Eylül 1964.
[411] "Rumların ve Patrikhane'nin Durumu Yeniden Ele Alınacak", **Hürriyet Gazetesi**, 4 Mart 1965.
[412] **Milliyet Gazetesi,** 17 Nisan 1965.
[413] "Patrikhane Hesapların Kontrolünü Yaptırmıyor", **Tercüman Gazetesi**, 17 Nisan 1965.
[414] "Patrikhane Türkiye Dışına Çıkarılabilir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1965.

19 Nisan'da Bakanlar Kurulu Kıbrıs konusundaki son gelişmeleri gözden geçirmek maksadıyla Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında toplanmışlardır. Toplantı sonrasında İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan Yunan uyruklu Rumların hiçbir istisna gösterilmeksizin sınır dışı edilmelerine devam edileceğini açıkladıktan sonra gazetecilerin Patrikhane'yle ilgili sorularını "Türkiye'de bulunan herkes ve her müessese Türk kanunlarına bağlıdır ve denetlenir" şeklinde cevaplandırmıştır.[415] Aynı gün Patrikhane'nin yurt dışına çıkarılmasıyla ilgili soruları cevaplandıran Patrikhane sözcüsü "Bu hükümetin bileceği iştir. Ne isterse yapar. Hiçbir şekilde müdahale edemeyiz. Bütün salahiyet hükümetindir" demiştir.[416]

Fener Rum Patrikhanesi'nin denetimine 22 Nisan 1965'te başlanmıştır. Maliye Bakanlığı, Emniyet Müdürlüğü Birince Şube Müdürü, İstanbul Vakıflar Müdürlüğü Başmüfettişinden oluşan heyet Fener Rum Patrikhanesi'ne giderek Patrik Athenagoras ile görüşmüşlerdir. Patrik Athenagoras'ın Paskalya Bayramı nedeniyle teftiş kurulundan ricası üzerine ertelenen teftiş[417] 28 Nisan 1965'te yeniden başlamıştır. [418] Aynı dönemlerde Washington'dan yapılmakta olan CENTO toplantısı sırasında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'a bir süredir bekletilmekte olan iki muhribin Türkiye'ye verilmemesinin sebebini sorması üzerine Dean Rusk, "Patrikhane'ye karşı icra ettiğiniz baskıyı kaldırır, sürdürdüğünüz hesap tetkik işlemlerine son verirseniz… bu iki muhribin verilmesini en kısa zamanda sağlayacağım." şeklinde yanıtlamıştır. Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'ye bu konuyu iletmesinin ardından denetime son verilmiştir. [419]

Fener Rum Patrikhanesi'nin yurt dışına gönderilmesi iddiaları ve Bakanlar Kurulu'nun Patrikhanesi'nin denetlenmesine yönelik kararının ardından kamuoyunda Patrikhane ve Rum karşıtlığı tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu günlerde *Tercüman* gazetesi Ayasofya'nın tekrar cami haline getirilmesini talep eden bir kampanya başlatmıştır. Aynı zamanda *Tercüman* gazetesi yazarlarından olan CKMP Konya Milletvekili Kadircan Kaflı, Başbakanlığa Ayasofya müzesinin tekrar camii haline getirilmesini talep eden bir soru önergesi vermiştir. Ayasofya'nın cami olmasına

[415] "Bakanlar Kurulu Karar Verdi: Patrikhane Mutlaka Teftiş Edilecek, **Hürriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1965.
[416] "Patrikhane Sözcüsü 'Hükümet Ne İsterse Onu Yapar' Dedi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1965.
[417] "Patrikhane Teftişi Başladı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1965.
[418] "Patrikhane İçindeki Aya Yorgi Kilisesi Denetleniyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1965.
[419] Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s 207.

yönelik başlatılan kampanyadaki imza listesi, sonrasında Ayasofya'nın minaresinden aşağıya sarkıtılmak suretiyle sergilenmiştir.[420] *Cumhuriyet* gazetesinde de Hemşeriler Cemiyeti ismindeki bir dernek tarafından anket düzenlendiği, 1.000 kişiye "Patrikhane ve mensuplarının yurt dışına çıkarılmasını ister misiniz?" sorusuna karşılık verilen 1000 cevabın da evet şeklinde olduğu haberi yer almıştır.[421]

Diğer yandan Patrikhane'ye yönelik eylemler uluslararası alanda tepkiyle karşılanmıştır. Papa IV. Paul'ün de katılımıyla 15 Mayıs 1955'te gerçekleşen Dünya Kiliseler Konseyi, Patrikhane'nin sınır dışı edilmesi söylentilerine yönelik endişelerini bildirmiştir. İngiltere Anglikan Kilisesi, Türkiye'nin kamuoyunun tepkisi çekmemek için böylesine şiddetli bir eylemi yapmayacağı görüşündedir. Bu durumda atılacak en iyi adımın Fener Rum Patrikhane'sine diplomatik kanallar aracılığıyla yardımcı olunması gerektiğini bildirmiştir. [422]

Fener Rum Patrikhanesi'ne yönelik yaptırımlar boyunca, Türk Ortodoks Kilisesi de birçok kez kendine yer tayin etme girişiminde bulunarak, ön plana çıkmaya başlamıştır. Mayıs 1965'te 300 Türk uyruklu Rum'un Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak Türk Ortodoks Kilisesi'ne geçmesinin ardından açıklama yapan Türk Ortodoks Kilisesi Patrik Vekili Turgut Erenerol, Patrik Athenagoras'ı hainlikle suçlamıştır. Erenerol ayrıca Türkiye'nin milli bütünlüğü sağlanması adına Rum cemaatine ait okulların, kiliselerin ve hastanelerin Türk Ortodoks Kilisesi'ne verilmesini teklif etmiştir.[423] Ayrıca Turgut Erenerol ve abisi Selçuk Erenerol, Fener Rum Patrikhanesi'nin yetkisi altında olan Galata'daki Ayios İoannis ve Ayios Nikolaos kiliselerinin kendi cemaatlerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. 1 Eylül 1965'te Turgut ve Selçuk Erenerol zorla iki kiliseye girmek istemelerinin ardından Patrikhane bu olayı protesto ederek yetkililerden koruma talep etmiştir. Akabinde İstanbul Valiliği tarafından kiliselerde ayin yapması yasaklanmış ve önüne bekçi koyulmuştur. İçişleri Bakanlığı Fener Rum Patrikhanesi ve Türk Ortodoks Kilisesi arasındaki tapu meselesi çözümlenene kadar iki kilisesinin idaresini Türk Ortodoks Kilisesi'ne vermiştir.[424] Yunan Dışişleri Bakanlığı Papa Eftim ve oğullarının Türk makamlarıyla olan yakın ilişkileri sayesinde kiliselere zorla el koyduklarını, iki

[420] "CKMP Konya Milletvekili Kadircan Kaflı Önerge Verdi", **Tercüman Gazetesi**, 22 Nisan 1965.
[421] "Anket", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1965.
[422] PRO FO371/ 180013, RG 103144/13, Vatikan Büyükelçiliği Raporu, 24 Mayıs 1965.
[423] "300 Rum Patrikhane ile İlişkisini Kesti", **Hürriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1965, Alexandris, **The Greek Minority**..., s. 303.
[424] UN/ UNSC/S/6723, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Liatis'ten BM Genel Sekreteri'ne, 27 Eylül 1965, Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s. 222.

kilisenin de Fener Rum Patrikhanesi'ne ait olduğunu savunmuştur.[425] Yunanistan BM daimî delegesi Alexis Liatis, BM'ye gönderdiği 27 Eylül tarihli mektubunda Türk Ortodoks Kilisesi diye bir şey olmadığını, ortada yalnızca Türk hükümeti tarafından bir araç olarak yaratılan meşhur Erenerol ailesi olduğunu söyleyerek Türk makamlarının Fener Rum Patrikhanesi ve Rum cemaatini yok etmek için kiliseleri Erenerol ailesine vermeleri hakkında şikayette bulunmuştur. [426]

Yunanistan BM daimî delegesi Alexis Liatis, BM'ye gönderdiği 27 Eylül tarihli aynı mektubunda (S/6723) farklı bir tartışma konusunu gündeme getirir. Patrikhane aleyhinde uzun süredir yürütülen kampanyanın sebebinin Patrikhane'nin ekümenik karakteri olduğunu iddia etmiştir. Patrik Athenagoras'ın Ocak 1964'te Papa IV Paul ile Kudüs buluşmasının ardından bu tarihi olayın etkisinin yarattığı farkındalıkla, ekümenik karakterine son vermek maksadıyla Patrikhane'ye yönelik eylemlerini şiddetlendirmeye başladığını belirtmiştir.[427] BM'deki Türkiye Büyükelçisi Orhan Eralp, Yunan delege Liatis'in iddiasının maruz görülemeyeceğini, Patrikhane'nin 512 yıldır sahip olduğu işleyiş hakkının Türkiye kanunları tarafından desteklendiğini fakat Türk hükümetinin kesin olarak dini işleri siyasetin dışında tutmaya kararlı olduğunu aktarmıştır.[428] Diğer yandan Paris'teki Türkiye Büyükelçisi Bülend Uşaklıgil de 26 Nisan 1965'te, Patrikhane konulu konferansta "Patrikhane'nin ancak milli bir Türk kurumu olması ve Türk kanunlarına harfiyen riayet etmesi"[429] koşuluyla kalabileceğini beyan etmiştir. Bu açıklamadan da açıkça anlaşılmaktadır ki Fener Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'de kalma şartı Patrikhane'nin ekümeniklik karakterinden vazgeçmesine bağlanmıştır.

5.3. 1964- 1965 Yıllarında İmroz ve Bozcaada'ya Yönelik Uygulamalar

Türkiye'de azınlık statüsünde bulunan İmroz ve Bozcaada Rumları, İstanbul Rumları gibi 1923 yılında mübadelen muaf tutulmuş ve Lozan Anlaşması'nın 14. Maddesi uyarınca, İmroz ve Bozcaada adalarının idaresi ve güvenliğinin sağlanmasında bazı

[425] PRO FO371/ 180013, RG 103144/19, Atina Büyükelçiliği, Atina'dan Devlet Departmanına, 21 Eylül 1965.
[426] UN/UNSC/S/6783, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Liatis'ten BM Genel Sekreteri'ne, 13 Ekim 1965.
[427] UN/UNSC/S/6723, **age**.
[428] UN/UNSC/S/6758, BM Türkiye Daimî Temsilcisi Büyükelçi Eralp'ten BM Genel Sekreteri'ne, 5 Ekim 1965.
[429] Macar, **Cumhuriyet Döneminde**…, s. 208.

özel haklar tanınmıştır.[430] 1927 yılında Türk hükümeti adanın yerel yönetim sistemiyle ilgili bir düzenleme getirmek maksadıyla 1151 sayılı Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun hazırlanmıştır. Kanunun 3. Maddesi 10 kişilik nahiye meclislerine seçme ve seçilme hakkından yararlanacak adalılara yeterli düzeyde Türkçe bilme şartını getirirken 14. Maddesi ise adalarda Türkçe eğitimini resmileştirilmiştir. İmroz ve Bozcaada'da yaşayan Rumlar, dini eğitim Yunanca öğrenimi için öğretmen ihtiyacını Millî Eğitim Bakanlığı'ndan izin almak şartıyla, öğretmen ücretlerini kendileri karşılayarak tedarik etmişlerdir.[431] 1952 yılında 14. Madde iptal edilerek eğitimde yeni bir düzenleme getirilmiş, İmroz ve Bozcaada'daki okul müfredatlarına Rumca dersler konulmaya başlanmıştır. [432]

Kıbrıs olaylarının ardından Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeye başlanmasıyla aynı tarihlerde İmroz ve Bozcaada da gündeme gelmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin 28 Mart 1964 tarihli sayısında Yunanistan'ın İmroz ve Bozcaada üzerinde bazı emeller için girişimlerde bulunduğunu dikkate alan Türk hükümetinin bu konuda birtakım tedbirler alacağının bilgisi verilmiştir[433]:

> "Son günlerde bu Adalarda bulunan Yunan azınlığının bazı gayrimenkuller almaları, nüfuslarını arttırma yönünde çaba göstermeleri, papazların bazı dini günlerde sanki Yunanistan'da imişçesine törenler düzenlemeleri tespit edilmiştir. Bu gibi teşebbüsleri göz önünde bulunduran hükümet, bazı kararlar alarak bunları uygulamaya geçmiştir. Hükümetin aldığı bu tedbirler arasında, bu Adalarda Türk çoğunluğunu arttıracak bir iskân politikasının uygulanması, papazların dini faaliyetlerinin kısıtlanması gibi huşuların yer aldığı sızan haberler arasındadır."

Cumhuriyet gazetesinin bu haberinde iki adaya yönelik tedbirler, 27 Mart 1964 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Konseyi'nin Bozcaada ve İmroz hakkında almış olduğu bir dizi yaptırım kararından bazılarıdır. MGK'nın 35 sayılı kararları şu şekildedir: "Adaların kadastrosunun yapılması, kültürlü ve yüksek tahsilli bir müftü tayini, modern bir cami inşaatı, açık tarım cezaevi tesisi, Devlet Üretme Çiftliği'nin kurulması, yatılı öğretmen okulu inşası, bir Jandarma er eğitim taburunun İmroz'a intikali." [434] Adalardaki Rum öğesinin egemenliğini sonlandırmak için MGK kararları hemen uygulamaya geçilmiştir.

---

[430] Alexis Alexandris, "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada Politikası (1919- 2012)", der. Feryal Tansuğ, **İmroz Rumları**, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2012, s. 163.
[431] **age,** s. 176-177, Yorgos Katsanos, Elçin Macar, "İmroz'dan Gökçeada'ya Giderken: 1964'te Ne Oldu?", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 168.
[432] Alexandris, "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada..., s. 181.
[433] "Yunanlılar Şimdi de İmroz ve Bozcaada'ya Göz Diktiler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1964.
[434] Yorgos Katsanos, Elçin Macar, "İmroz'dan Gökçeada'ya Giderken…", s. 169.

1964 yılında basında Yunan ve Rumlara karşı yürütülen kampanyaya İmroz ve Bozcada Rumları da dahil edilmiştir. *Akşam* gazetesinde çıkan "İmroz ve Bozcaada" yazı dizisine "Burada Türk bayrağı dalgalanır. Fakat Türkçe konuşulmaz. Yasak bölge içindedir ama çoğunluğu Türk uyruklu Rumlardır. Polis buraya neden geldiğinizi uzun uzun sorar. Türktür burası ama Türk kokmaz. Ezan sesleri yerine çan sesleri duyarsınız. Adı Türktür ama ruhu Rum kalmıştır." şeklinde bir ön sözle başlanarak adadaki Türk unsurunun oldukça zayıf olmasından duyulan rahatsızlık aktarılmıştır.[435] Burada yaşayan Rumların Türk düşmanı oldukları, Türkçe filmlere gitmek istemedikleri ve Yunanlarla iş birliği içerisinde olduğu iddiaları sıralanarak kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.[436]

1964 ve 1965 yıllarında arka arkaya alınan kararlarla İmroz ve Bozcaada'ya yönelik tedbirler uygulamaya başlanmıştır. 11 Nisan 1964'te Milli Eğitim'in temel ilkelerinden milliyetçilik ve Türkçülüğe hakaret edildiği gerekçesiyle 6 Rum okulu kapatılmıştır.[437] İmroz ve Bozcaada'ya 3000'er kişilik Türk ailelerinin yerleştirilmesine karar verilmiştir.[438] Anadolu'dan iskân edilecek aileler, Jandarma er eğitim taburu ve öğretmen okulu için İmroz'da bir istimlak süreci başlatılmıştır.[439] MGK Kararları gereği kurulması planlanan Cezaevi için Dereköy ovasında, ada halkına ait 22.555 dekarlık verimli topraklar kamulaştırılmıştır.[440] 15 Eylül 1965 tarihli bir kararname ile İmroz ve Bozcaada'da Rumca kökenli yer isimleri Türkçe adlarla değiştirilmiştir. [441]

Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada yönelik yaptırım kararlarından en çok tepki göreni ise "1151 sayılı Bozcaada ve İmroz kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun'un 14. maddesini tekrar işletmeye başlatmak suretiyle Adalarda Rumca'nın yasaklanması olmuştur.

Mayıs 1964'te CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat, 37 milletvekilinin imzasıyla, yürürlükten kaldırılmış olan 1151 sayılı kanunun 14. Maddesinin tekrar

[435] "Rumların Yeni Hedefi: Kıbrıs'tan Sonra İmroz ve Bozcaada", **Akşam Gazetesi**, 30 Mayıs 1964.
[436] "İmroz Rumları Türkçe Sözlü Filmlere Gitmiyorlar", **Akşam Gazetesi**, 31 Mayıs 1964.
[437] PRO FO 371/174831, RG 103144/6, **age**.
[438] "Bozcaada ve İmroz'a 6 bin Türk'ün İskânı için Karar Verildi", **Tercüman Gazetesi**, 21 Nisan 1964.
[439] Yorgos Katsanos, Elçin Macar, "İmroz'dan Gökçeada'ya Giderken…", s. 170-171.
[440] Alexandris, "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada..., s. 184.
[441] Çanakkale'ye Bağlı Bozcaada ve İmroz İlçelerinde Bulunan Bazı Yer Adlarının Değiştirilmesi Hakkında Kararname, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.11.1/ 312.27.14, 15 Eylül 1965.

yürürlüğe girmesi için bir kanun teklifi hazırlayarak meclise sunmuştur.[442] Bozcaada ve İmroz'un eğitim sistemlerini iptal eden kanun tasarısı 30 Haziran 1964'te yapılan meclis görüşmeleri[443] sırasında kabul edilerek 27 Temmuz 1964'te yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 30 Haziran 1964'te alınan bir kararla İmroz ve Bozcaada'daki Rum azınlık okulları özel okul statüsünden çıkarılarak Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimine alınmıştır. İstanbul'da olduğu gibi İmroz ve Bozcaada'daki Rum öğretmenler de mesleklerini yapabilmeleri için Türkçe sınavına tabi tutulmuşlardır. [444]

27 Temmuz 1964'te kabul edilen 502 sayılı kanunun ardından Yunanistan, BM nezdinde Türkiye'ye sözlü nota ileterek, Lozan Anlaşması'nın 37. Ve 40. Maddelerini ihlal etmekle suçlamıştır.[445] Yunanistan Türkiye'yi 7 Eylül'de BM nezdinde tekrar protesto etmiş, İmroz ve Bozcaada'daki okulların kapatılmasının arkasındaki asıl niyetin Türkiye'nin adalarda yaşayan Rum- Ortodoks nüfusun etnik karakterini bozmak olduğunu iddia ederek UNESCO'nun azınlık haklarını garanti altına alan uluslararası anlaşmaları ihlal ettiğini aktarmıştır.[446]Yunanistan'ın girişimleri sonrasında konu UNESCO gündemine alınmıştır. Toplantı sırasında Türkiye, karşılıklılık ilkesi gereğince Batı Trakya'da Türk okullarına yapılan baskıların tartışılması talebinde bulunmuştur.[447] Toplantı sonucu oy birliği ile alınan kararla her iki ülke de azınlık öğrencilerinin kültürlerine en uygun eğitimi alabilmeleri için gerekli önlemleri almaya davet edilmiştir.[448]

İmroz ve Bozcaada'ya yönelik yürütülen sistematik politika ilerleyen yıllarda devam ettirilerek 1966 yılında İmroz'da bir cezaevi açılacaktır. 1965 yılında adaya 1000 kişilik jandarma er taburunun getirilmesinin ardından adadaki toplumsal yapı Rumlar aleyhinde değişmeye başlamıştır. İmroz ve Bozcaada Rumları da İstanbul Rumları gibi Türkiye'den göç etmeye başlamışlardır.

[442] Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri…**, s. 117.
[443] **MMTD Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 8, c. 31, 30.06.1964, s. 365.
[444] PRO FO 371/174813, RG 103144/31, Ankara Büyükelçiliği Raporu, 13 Temmuz 1964.
[445] UN/UNSC/S/5844, ABD'nin Atina Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Alexandre Demetropoulos'tan BM Genel Sekreterliğine, 28 Temmuz 1964.
[446] UN/UNSC/S/5946, BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Bitsios'tan BM Genel Sekreteri'ne, 7 Eylül 1964.
[447] Akgönül, **age**, s. 284.
[448] Alexandris, "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada…", s. 191.

SONUÇ

Lozan Anlaşması kapsamında azınlık statüsü kazanan Rumlarının yasal hakları, anlaşmanın azınlıkların korunmasına yönelik 38- 44. maddelerine dayandırılmıştır. Aynı metnin 45. Maddesi ise Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanıdığı hakları, Yunanistan'ın da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlık vatandaşlarına tanımakla yükümlü kılmıştır. Türkiye ve Yunanistan, 45. maddeyi kendi vatandaşlarına karşı paralel yükümlülükler yerine negatif bir anlam yükleyerek karşılıklılık ilkesine göre yorumlamışlardır.[449] Bu da her iki ülkedeki azınlık grubunun o devletin vatandaşlarından çok rehineleri konumuna düşmesine yol açmıştır.[450]

Lozan'da mübadele sözleşmesi gereğince Türkiye'de 111.200 Rum mübadeleden muaf tutulmuştur. Bunlardan 73.000'i daha önce Osmanlı uyruğuna sahip olan ve İstanbul'da yerleşik olan Rumlar, 30.000'i ise İstanbul'da ikamet eden Yunan vatandaşı Yunanlardır. Ayrıca 7.000 Gökçeadalı ve 1.200 Bozcaadalı da gayrı mübadil sayılmışlardır.[451] Türk vatandaşı Rumlar ile Yunan vatandaşı olan Rumlar, İstanbul'da tek bir azınlık grubu olarak Rum cemaatini oluşturmuşlardır. 1930 Türk-Yunan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşmasıyla da Lozan Anlaşması ile etabli kabul edilmiş Yunan vatandaşı Rumların bazı hakları da garanti altına alınmıştır.

1963 yılının sonlarından itibaren Kıbrıs'ta başlayan şiddet olaylarının Türk kamuoyundaki yansıması Yunan ve Rum karşıtlığı olmuştur. Türkiye ise garantör devlet olarak her an adaya müdahale edebilir imajı vermişse de çözümü diplomatik yollarda aramıştır. Türkiye Kıbrıs'ta yaşanan şiddet olaylarına karşılık İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması tek taraflı feshederek Yunan uyruklu Rumları sınır dışı etmeye başlamıştır.

---

[449]Baskın Oran, "Reciprocity in Turco-Greek Relations: The case of Minorities", ed. Samim Akgönül, **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Press, 2008, s. 37.
[450] Tsitselikis, **age**, s. 76.
[451] Demirözü, **age**, s.60.

Diğer yandan Türkiye Yunanistan'ı müzakere masasına oturtmaya zorlayacağını düşündüğü önlemlerini arttırmaya devam etmiş 6 Nisan 1964'te Yunanistan ile vizelere ilişkin yaptığı sözleşmeyi iptal etmiştir. 1964'te yoğun bir kitlesel göç yaşanmıştır. 1960 nüfus sayımına göre Türkiye'de 106.000 Rum- Ortodoks yaşamaktadır. Beş yıl sonra yapılan nüfus sayımında 11.000 Yunan uyruklu Rum'u takriben 30.000 Rum'un ülkeden ayrıldığını göstermektedir.

1964- 1965 yılları arasında Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri üç aşamada gerçekleşmiştir: 16 Mart 1964'te, İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın feshedilmesinin ardından zararlı faaliyetlerinden dolayı sınır dışı edilenler ilk kategoriyi oluşturmaktadır. Türkiye bu kategorideki Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmelerini münferit eylemler olarak değerlendirmiştir. 6 Nisan 1964'te, 1955 Vize Muafiyet Anlaşmasının tek taraflı iptal edilmesinden dolayı Türkiye'ye giriş haklarını kaybedenler ise ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. Vize Anlaşmasının iptal edilmesinden sonra Paskalya sebebiyle Yunanistan'da bulunan Yunan uyruklu Rumlar, Türkiye'ye geri dönememişlerdir. 16 Eylül 1964'te, İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın süresinin dolmasıyla ikamet süreleri yenilenmeyen Yunan uyruklu Rumlar da üçüncü kategoriyi oluşturmaktadır. İkamet süreleri dolan Yunan uyruklu Rumlar 1964 ve 1965 yıllarında gruplar halinde Türkiye'den ayrılmışlardır.

Kıbrıs olayları bahane edilerek 1964-1965 yıllarındaki sınır dışı politikası yalnızca Türkiye'de ikamet etmekte olan Yunan uyruklu Rumları ilgilendiriyor gibi bir algı oluşturulmaya çalışılsa da uygulamanın kapsamının genişlemesiyle Türkiye Rumları da bu politikadan etkilenmişlerdir. İstanbullu Rumlar köşe yazarları, siyasetçiler ve gençlik örgütleri tarafından hedef alınarak, söylemsel linçe maruz bırakılmışlardır. Basında yer alan köşe yazıları ve haberlerde, aşağılayıcı ifadelerle marjinalleştirilmek suretiyle hain ve ajan retoriği yeniden üretilmiştir.

Rum azınlık okullarına çeşitli kısıtlamalar getirilmiş, bazı Rum okullarının denklikleri kaldırılmıştır. Üç okul müdürü, 11 Yunan uyruklu öğretmen sınır dışı edilmiştir. Büyükada Rum Yetimhanesi kapatılmıştır. Eğitim konusunda yaşanan sıkıntılar sebebiyle, çocuklarının iyi bir eğitim alamayacaklarından kaygı duyan Rum aileler Türkiye'den ayrılmaya mecbur bırakılmışlardır.

1964 ve 1965 yıllarında Fener Rum Patrikhane'sine yönelik birçok yaptırım uygulanmıştır. Patrikhane'nin istimlak ve yurtdışı edilmesi gündeme gelmiş;

Patrikhane'nin yayın evi kapatılmıştır. Patrikhane'ye ait hesaplar denetime tabi tutulmuştur. Türk uyruklu iki metropolit, Yunan uyruklu rahip ve rahibeler sınır dışı edilmiştir. Patrikhane'ye ait taşınmazlar konusunda tartışma çıkmış, Patrikhane'ye ait iki kilise Türk Ortodoks Kilisesi'ne verilmiştir.

Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmeleri sürecinde İmroz ve Bozcaada'daki hâkim olan Rum- Ortodoks öğesini değiştirme amaçlı bir politika yürütülmüştür. Adalardaki eğitim sistemi değiştirilerek Rumca öğretimi durdurulmuş ve bazı Rum okulları kapatılmıştır. İmroz'da ekilebilir alanlar istimlak edilmiş ve adaya 6000 Türk iskân edilmiştir.

Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik diplomatik müzakereler esnasında ya da siyasi aktörler tarafından belli dönemlerde, Kıbrıslı Türklerle İstanbul Rumlarının; Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları mübadelesi bir tehdit unsuru olarak, insan hakları hiçe sayılarak gündem haline getirilmiştir. Azınlık grupları milliyetçi antagonizme katılan devletler tarafından hiçe sayılarak koz ve rehin olarak görülmüşlerdir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

ABD'nin Atina Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Alexandre Demetropoulos'tan BM Genel Sekreteri'ne, 28 Temmuz 1964. Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5844.

ABD Büyükelçiliği, Washington'dan İngiliz Dışişleri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/20, 9 Mayıs 1964.

Ankara Büyükelçiliği Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/6, 13 Nisan 1964.

Ankara Büyükelçiliği, Ankara'dan İngiliz Dışişleri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/19, 1 Mayıs 1964.

Ankara Büyükelçiliği Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/ 27, 8 Haziran 1964.

Ankara Büyükelçiliği Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/31, 13 Temmuz 1964.

Ankara Büyükelçiliği Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/36, 1 Ağustos 1964.

Ankara Büyükelçiliği, Ankara'dan Devlet Departmanına, 180013/26(C), Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 22 Ekim 1965.

Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne mektup, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 169065/2, 14 Şubat 1963.

Atina Büyükelçiliği Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/5, 13 Nisan 1964.

Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/10, 19 Nisan 1964.

Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/ 16(A), 26 Nisan 1964.

Atina Radyosu ve Kıbrıs Radyosu'nda Yayınlanan Kıbrıs Türkleri ve İstanbul Rumları hk. ve Makarios Türk Askeri Birliği'nin Çekilmesini İstiyor Başlıklı Haber Bülteni. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Fonu, Yer No. 133. 865. 4.

Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişlerine, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/25, 7 Ekim 1965.

Atina Büyükelçiliği, Atina'dan İngiliz Dışişleri'ne, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/19, 21 Eylül 1965.

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Ethnos Adlı Yunan Gazetesinde Yayınlanan Mülakatı. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Fonu, Yer No. 23.131.4.

Birleşmiş Milletler Resmi Tutanaklar, 1323. Genel Toplantı, 25 Ocak 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/A.PV.1323.

Birleşmiş Milletler Resmi Tutanaklar, 1146. Toplantı, 11 Eylül 1964. Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/PV.1146.

BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Bitsios'tan BM Genel Sekreteri'ne, 20 Nisan 1964. Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5657.

_____. 12 Mayıs 1964, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5702.

_____. 5 Eylül 1964, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5941.

_____. 7 Eylül 1964, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5946.

_____. 25 Ocak 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6162.

BM Yunanistan Daimî Temsilci Yardımcısı Demetropoulos'tan BM Genel Sekreteri'ne, 10 Eylül 1964. Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/5951.

BM Yunanistan Daimî Temsilcisi Liatis'ten BM Genel Sekreteri'ne, 24 Eylül 1965. Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6719.

_____. 27 Eylül 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6723.

_____. 1 Ekim 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6754.

_____. 13 Ekim 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6783.

_____. 4 Kasım 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6872.

BM Türkiye Daimî Temsilcisi Büyükelçi Eralp'ten BM Genel Sekreteri'ne, 1 Mayıs 1964. Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5677.

_____. 13 Eylül 1964, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/5968.

_____. 30 Eylül 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6728.

_____. 5 Ekim 1965, Birleşmiş Milletler Arşivi, UNSC/S/6758.

Çanakkale'ye Bağlı Bozcaada ve İmroz İlçelerinde Bulunan Bazı Yer Adlarının Değiştirilmesi Hakkında Kararname. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Fonu, Yer No. 312.27.14.

İngiltere NATO temsilcisi Sir E. Shuckburgh'tan Devlet İngiliz Dışişleri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/22, 30 Eylül 1965.

İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/14, 19 Nisan 1964.

İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/28, 15 Haziran 1964.

İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 174813/30, 23 Temmuz 1964.

İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/6, 25 Ocak 1965.

İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/18, 17 Ağustos 1965.

MMTD Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 8, c. 31, 30.06.1964.

_____. Dönem 1, Toplantı 4, c. 33, 20.11. 1964.

Türkiye NATO Temsilcisi Nuri Birgi'den, NATO Genel Sekreteri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/2, 29 Aralık 1964.

Türk- Yunan İlişkileri, Kıbrıs Meselesine Dair Atina Basınından Özetler ile Kıbrıs ve Atina Radyoları Haber Bülteninden Seçmeler. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Fonu, Yer No. 71.453 10.

Vatikan Büyükelçiliği Raporu, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/13, 24 Mayıs 1965.

Yunanistan NATO Temsilcisi C. Palamas'tan NATO Genel Sekreteri'ne, Public Records Office, Foreign Office, RG 103144, General Correspondence 1906-1966, 180013/1, 4 Ocak 1965.

Yunanistan Kralı Konstantin II'nin Evlenme Törenine Temsilci Olarak Atina Büyükelçimiz Nedim Veysel İlkin'in Katılması Hakkında Kararname. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı Fonu, Yer No. 180.54.16.

II. GAZETELER VE SÜRELİ YAYINLAR

"12 Yunanlı Daha Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mayıs 1964.

"12 Adada Yaşayan Türklerin Durumu", **Ulus Gazetesi**, 17 Nisan 1965.

"12 Adadaki Hareketlere Karşı Rum Azınlığın Durumu Ele Alınıyor", **Milliyet Gazetesi**, 17 Nisan 1965.

"14 Yunanlı Daha Sınır Dışı Edilecek", **Akşam Gazetesi**, 13 Mayıs 1964.

"2879 Yunan Uyruklu Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1965.

"30 Yunanlı Yurt Dışına Çıkarılıyor", **Ulus Gazetesi**, 11 Nisan 1964.

"30 Rum'un Suçu Dün Açıklandı" **Ulus Gazetesi**, 12 Nisan 1964.

"300 Rum Patrikhane ile İlişkisini Kesti", **Hürriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1965.

"384 Yunanlıya Tebligat Yapıldı", **Hürriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.

"49 Yunan Uyruklu Daha Çıkarılıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Haziran 1964.

"51 Yunan Uyruklu Daha Çıkarılıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1964.

"7 Yunanlı Tüccar Sınır Dışı Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 28 Mart 1964.

"9 Bin Yunanlı", **Akşam Gazetesi**, 10 Nisan 1965.

"97 Yunan Uyruklu Daha Sınır Dışı Ediliyor", **Hürriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1964.

"Alış- Verişi Türkten Yap Kampanyası", **Ulus Gazetesi**, 16 Nisan 1964.

Alp, Ali Rıza. “İstanbul’da 10 Rum Çocuğu için bir Okul Açılmış”, **Tercüman Gazetesi**, 21 Nisan 1964.

“Altı ay Sonra 12bin 592 Rum Türkiye’den Çıkarılıyor”, **Ulus Gazetesi**, 18 Mart 1964.

“Anket”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1965.

“Anlaşmanın İptali Üzerine Yunan Uyruklu Rumlar Hudut Boylarımızda Gayrimenkul Sahibi Olamayacak”, **Cumhuriyet Gazetesi,** 19 Mart 1964.

“Anlaşma Olmazsa 10244 Yunanlı Sınır Dışı Edilecek”, **Milliyet Gazetesi**, 29 Mart 1964.

Aslan, İffet. “Yunan Basını ve Rumların Huzuru”, **Ulus Gazetesi**, 13 Şubat 1964.

_____. “Türkiye Ticaretine Hâlâ Yabancı Azınlıklar mı Hâkim?”, **Ulus Gazetesi**, 20 Mart 1964.

“Atina Bizi BM’ye Şikâyet Etti”, **Cumhuriyet Gazetesi,** 24 Nisan 1965.

“Atina Tutumunu Değiştirmezse Yunan Uyruklular Toptan Sınır Dışı Edilebilir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1964.

“Atina, Türkiye’den Çıkarılan Rumlar İçin BM’ye Başvuruyor”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Temmuz 1964.

“Athenagoras Kanlı Olayları Tel’in Etti”, **Akşam Gazetesi**, 1 Ocak 1964.

“Athenagoras Kıbrıs’a Gitmek İstiyor”, **Milliyet Gazetesi**, 1 Ocak 1964.

"Athenagoras 'Makarios ile Hiçbir İlgimiz Yoktur' Diyor", **Akşam Gazetesi**, 12 Ocak 1964.

"Athenagoras Rumlara Gitmeyin Dedi", **Akşam Gazetesi,** 2 Eylül 1964.

"Athenagoras Rumlara Baskı Yapıldığını Tekzip Etti", **Tercüman Gazetesi**, 13 Eylül 1964.

"Başbakan, 'Yurttaki Yabancılara Tecavüz Yapılmasına Müsaade Edilmeyecektir' Dedi", **Ulus Gazetesi**, 18 Nisan 1964.

"Bakanlar Kurulu Karar Verdi: Patrikhane Mutlaka Teftiş Edilecek, **Hürriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1965.

"Bakan Yunan Dostluğundan Eser Kalmadığını Söyledi", **Akşam Gazetesi,** 18 Eylül 1964.

"Başbakan S. H. Ürgüplü Lozan Anlaşması'nın Ele Alınacağını Resmen Açıkladı", **Hürriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1965.

"Başbakan 'Kıbrıs'ta Bir Türk Öldürülürse, İstanbul'da Ne Olur Temin Edemem' Dedi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ekim 1965.

Berkes, Niyazi. "Atatürk Türkiyesinde Ökümenik Patriklik", **Yön**, s. 84, 6 Kasım 1964, s. 11.

"Bir Papaz Daha Hudut Dışı Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1964.

"Bir Türk- Yunan İhtimali Hala Vardır", **Akşam Gazetesi**, 27 Mayıs 1964.

"Bozcaada ve İmroz'a 6 bin Türk'ün İskânı için Karar Verildi", **Tercüman Gazetesi**, 21 Nisan 1964.

"CKMP Konya Milletvekili Kadircan Kaflı Önerge Verdi", **Tercüman Gazetesi**, 22 Nisan 1965.

"Emilyanos ve Canavaris Sınır Dışı Edildiler", **Hürriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.

"Emilyanos ve Canavaris Uçakla Hudut Dışı Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.

Eftim, Papa. "Fener Patrikhanesi'nin İç Yüzü", **Akşam Gazetesi**, 9 Mayıs 1964.

"Eftim'in Oğlu Patrikhane'yi İtham Etti", **Tercüman Gazetesi**, 16 Nisan 1964.

"Erkin, 'Yunanlar Bize Ne Verirlerse Onu Alacaklardır' Dedi", **Milliyet Gazetesi**, 21 Mart 1964.

Esmer, Ahmet Şükrü. "Patrik İstanbul'da Neden Kaldı?", **Ulus Gazetesi**, 19 Nisan 1964.

"Fener Patrikhanesi'nin Durumu Ne Olacak?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1964.

"Fener Patrikhanesindeki Matbaanın Faaliyetine Son Verildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Nisan 1964.

"Gençlik Rumlarla Alış Verişin Kesilmesini İstiyor", **Akşam Gazetesi,** 14 Nisan 1964.

"Gürsel, Ürgüplü'nün Son Demeci İçin 'Sinirle Söylenmiş Sözler' Dedi", **Milliyet Gazetesi,** 18 Ekim 1965.

"Güvenliği Sarsan Yunanlar Hemen Sınır Dışı Edilecek", **Akşam Gazetesi**, 30 Mart 1964.

"Hasan Işık Dış Politikamızı Açıkladı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1965.

"Hasta Yunan Uyruklular Sınır Dışı Edilmeyecek", **Akşam Gazetesi,** 18 Ekim 1964.

"İçişleri Bütün Yunan Tebaalıları Çıkarmak İstiyor", **Hürriyet Gazetesi**, 10 Mayıs 1965.

"İhracatçılar Yunanistan'a Gıda Maddesi Göndermiyor", **Akşam Gazetesi**, 23 Nisan 1964.

"İmroz Rumları Türkçe Sözlü Filmlere Gitmiyorlar", **Akşam Gazetesi**, 31 Mayıs 1964.

"İnönü Mübadele İhtimalini Reddetti", **Akşam Gazetesi**, 27 Mayıs 1964.

İpekçi, Abdi. "Dinamitlenen Dostluğun Yıkıntısı Altında Kalanlar", **Milliyet Gazetesi,** 18 Mart 1964.

_____. "Yunanlılara ve Patrikhane'ye Karşı Alınan Tedbirler", **Milliyet Gazetesi**, 22 Nisan 1964.

"İsmet İnönü Durumun Türk- Yunan Harbine Gittiğini Söyledi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Eylül 1964.

"İstanbul'daki Yunanlıların Türkiye'den Çıkarılması Tek Taraflı Olan Lütufkâr Muameleye Son Vermektir", **Ulus Gazetesi**, 26 Temmuz 1964.

Kabaklı, Ahmet. "Vatandaş Athenagoras'a!", **Tercüman Gazetesi**, 2 Ocak 1964.

_____. "Kutsal Tugay", **Tercüman Gazetesi**, 6 Şubat 1964.

_____. “Bir Millet ki…”, **Tercüman Gazetesi**, 9 Mart 1964.

_____. “Neyi Bekliyoruz”, **Tercüman Gazetesi**, 14 Mart 1964.

_____. “Sevinç”, **Tercüman Gazetesi**, 21 Mart 1964.

_____. “İmtiyazname”, **Tercüman Gazetesi**, 25 Mart 1964.

_____. “Uyuyanlar”, **Tercüman Gazetesi**, 2 Nisan 1964.

_____. “Eğer Yenilenirse”, **Tercüman Gazetesi**, 7 Nisan 1964.

_____. “Bizans Patriği”, **Tercüman Gazetesi**, 20 Nisan 1964.

Kaflı, Kadircan. “Rum”, **Tercüman Gazetesi**, 28 Ocak 1964.

_____. “Neler Olabilir?”, **Tercüman Gazetesi**, 6 Mart 1964.

“Kanunsuz İş Yapan 375 Rum’a İşlerini Bırakması Bildirildi”, **Ulus Gazetesi,** 10 Nisan 1964.

“Katliam Durmazsa Müdahale Edeceğiz”, **Akşam Gazetesi**, 10 Mart 1964.

“Kıbrıs’a Müdahalede Bulunmaktan Vazgeçtik”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mart 1964.

“Kıbrıs’ta Rumlar Yine Katliama Başladılar”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Şubat 1964.

“Kıbrıs’ta NATO Kuvveti Teklifini Şartlı Kabul Edeceğiz”, **Milliyet Gazetesi**, 28 Ocak 1964.

“Meclis Karasularımızın 6, Balıkçı Suların 12 Mile Çıkarılmasını Dün Kabul Etti”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Nisan 1964.

"Ne Verirlerse Onu Alacaklar", **Akşam Gazetesi**, 21 Mart 1964.

"Olayların Başlamasından Bu Yana Kıbrıs'ta 12 Türk Öldürüldü ve 50 Kişi Yaralandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Aralık 1963.

"Patrik Vekili Emilyanos Vatandaşlıktan Çıkarılıyor", **Milliyet Gazetesi**, 13 Nisan 1964.

"Patrikhane ve Rumlar için Tedbir Alınacak", **Akşam Gazetesi**, 12 Nisan 1965.

"Patrikhane Binası Plan İcabı İstimlak Edilecek", **Tercüman Gazetesi**, 21 Nisan 1964.

"Patrikhane Hesapların Kontrolünü Yaptırmıyor", **Tercüman Gazetesi**, 17 Nisan 1965.

"Patrikhane İçindeki Aya Yorgi Kilisesi Denetleniyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1965.

"Patrikhane Türkiye Dışına Çıkarılabilir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1965.

"Patrikhane Sözcüsü 'Hükümet Ne İsterse Onu Yapar' Dedi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1965.

"Patrikhane Teftişi Başladı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1965.

"Rum Polisi Türklerin Yiyeceklerine El Koyuyor" **Tercüman Gazetesi**, 5 Ocak 1964.

"Rum Yetimhanesi Kapatıldı", **Akşam Gazetes**i, 15 Nisan 1964.

"Rum Okullarında Çalışan Dernekler Çıkarılıyor", **Akşam Gazetesi**, 7 Mayıs 1964.

"Rumlar Değil Yunanlar Sınır Dışı Ediliyor", **Akşam Gazetesi**, 18 Temmuz 1964.

"Rumların Yeni Hedefi: Kıbrıs'tan Sonra İmroz ve Bozcaada", **Akşam Gazetesi**, 30 Mayıs 1964.

"Rumların ve Patrikhane'nin Durumu Yeniden Ele Alınacak", **Hürriyet Gazetesi**, 4 Mart 1965.

"Sekizinci Yunanlı da Sınır Dışı Edildi", **Ulus Gazetesi**, 7 Nisan 1964.

"Sınır Dışı Edilen Yunan Tebaalıların Zararlı Faaliyetleri Tespit Olundu" **Hürriyet Gazetesi**, 12 Nisan 1964.

"Sınır Dışı Edilecek Yunan Uyruklulara Bir Ay Mehil Verildi", **Ulus Gazetesi**, 19 Eylül 1964.

"Sınır Dışı Edilen Rumların Malları 12 Adadan Kaçanlara Verilecek", **Hürriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1964.

"Sınır Dışı Edilen Yunan Uyruklu Sayısı 81'i Buldu", **Akşam Gazetesi,** 27 Mayıs 1964.

Sipahioğlu, Gökçin. "Ah İstanbul!", Yazı Dizisi, **Hürriyet Gazetesi**, 6-9 Haziran 1964.

Suad, Faik. "Onlar Dışarıdan, Biz İçeriden", **Ulus Gazetesi**, 19 Mart 1964.

_____. "Kütük Vatandaş", **Ulus Gazetesi**, 3 Ağustos 1964.

Toker, Metin. "Türkiye ve Yunanistan", **Akis**, s. 512, c. 29, 10 Nisan 1964.

"Türklerin Hristiyanlara Cephe Aldığı Asılsızdır", **Tercüman Gazetesi,** 22 Nisan 1964.

"Türk- Yunan Siyasi Münasebetleri Hâd Bir Safhada Gergin", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Temmuz 1964.

"Türkler Aç Bırakılıp Teslim Olmaya Zorlanıyor", **Tercüman Gazetesi**, 4 Ocak 1964.

"Türklere Vize Şartı Kondu", **Milliyet Gazetesi**, 25 Nisan 1965.

"Türkiye'deki Yunan Uyrukluların İmtiyazı Tetkik Ediliyor", **Milliyet Gazetesi,** 8 Mart 1964.

"Türkiye'deki Rum Ekalliyet ve Patrikhane", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ocak 1958.

Ulunay, Cevdet. "Türk- Yunan Dostluğu", **Milliyet Gazetesi**, 19 Mart 1964.

"Ürgüplü'nün Özel Demeci Atina'da Olumlu Karşılandı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 20 Mart 1965.

Yalman, Ahmet Emin. "Rumların Çeşidi", **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1964.

"Yeniden 101 Yunan Uyruklunun Hudut Dışı Edilmeleri İçişleri Bakanlığınca Karar Altına Alındı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1964.

"Yunan Uyruklulara Tanınan İmtiyazlar Kaldırıldı" **Hürriyet Gazetesi**, 17 Mart 1964.

"Yunan Uyruklu 300 Rum'a Tebligat Yapıldı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10 Nisan 1964.

"Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmesi Konusu Yeniden ele Alınacak", **Cumhuriyet Gazetesi,** 20 Mart 1964.

"Yunan Uyruklu 101 Rum Daha Sınır Dışı Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 19 Haziran 1964.

"Yunan Uyruklu Rumlara Dünden İtibaren Tebligat Yapılmaya Başlandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Eylül 1964.

"Yunan Uyrukluların İkamet Süreleri Uzatılamaz ve Uzatılmayacaktır", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Eylül 1964.

"Yunan Uyrukluların Yurt Dışı Edilmeleri Geri Kaldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Eylül 1964.

"Yunan Uyruklu Rumlar Gidiyor", **Ulus Gazetesi**, 3 Ekim 1964.

"Yunan Uyruklulara İmtiyaz Verilmeyecek", **Ulus Gazetesi**, 12 Eylül 1964.

"Yunan Uyruklu 7 Şahıs Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Mart 1964.

"Yunan Uyruklu Bir İş Adamı Sınır Dışı Edildi", **Hürriyet Gazetesi**, 1 Nisan 1964.

"Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleriyle İlgili Hazırlıklar", **Ulus Gazetesi**, 21 Nisan 1965.

"Yunanlılar da Atatürk'ün Selânik'teki Evini Yıkacak", **Hürriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1964.

"Yunanlılar Şimdi de İmroz ve Bozcaada'ya Göz Diktiler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1964.

"Yunanistan ile Bir Anlaşma Feshedildi", **Ulus Gazetesi**, 17 Mart 1964.

"Yunanistan'ın Bize İhtarı", **Hürriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1965.

"Yunanistan Yeni Bir Ticaret ve Denizcilik Anlaşması İstiyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Mart 1964.

"Yunan Hükümeti Protesto Etti", **Hürriyet Gazetesi,** 27 Mart 1964.

"Yunanlıların Mallarına El Kondu", **Hürriyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1964.

"Yunan Tebaası 1810 Rum Sınır Dışı Edilecek", **Ulus Gazetesi**, 15 Eylül 1964.

"Yunan Tebaalı Bütün Rumlar İstisnasız Sınır Dışı Edilecek", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1965.

"Yunan Pasaportlu 34 Musevi Sınır Dışı Ediliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Eylül 1965.

"Yunan Notasını Geri Çevirdik", **Akşam Gazetesi**, 16 Nisan 1964.

"Yurt Dışına Çıkarılacak Yunanlar Tespit Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1965.

"Yurt Dışı Edilen Yunan Uyrukluların Meslekleri Açıklandı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 4 Temmuz 1964.

"Yurtdışına Çıkarılacak 7 Kişinin İsimleri Açıklandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1964.

"Yurt Dışına Çıkarılacak 25 Kişi İçinde Lion- Melba Fabrikasının Sahibi de Var", **Hürriyet Gazetesi**, 26 Mayıs 1964.

"Yurtta Herkesin Can ve Mal Emniyeti Vardır", **Ulus Gazetesi**, 22 Nisan 1964.

III. İKİNCİL KAYNAKLAR VE MAKALELER

Akar, Rıdvan, Demir, Hülya. **İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi**, İstanbul: Doğan Kitap, 2014.

Akar, Rıdvan. "Dış Politikanın Rehineleri: Rumların 1964'te Sürgün Edilmesi", yay. haz., Foti Benlisoy, Anna Maria Aslanoğlu, Haris Rigas, **İstanbul Rumları Bugün ve Yarın**, İstanbul: İstos Yayınları, 2012.

Akgönül, Samim. **Türkiye Rumları: Ulus- Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012

_____. "Sources of the Reciprocity: Treaty of Lausanne", ed. Samim Akgönül, **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Alexandris, Alexis. **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974**, Athens: Centre For Asia Minor Studies, 1992.

_____. "Turkish Policy towards Greece during the Second World War and Its Impact on Greek-Turkish Detente", **Balkan Studies,** c.23, s. 1, 1982.

_____. "Lozan Konferansı ve İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik Boyutu: 10 Ocak 1923 Tarihli Tutanağın Önemi", der. Cengiz Aktar, **Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

_____. "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada Politikası (1919-2012)", der. Feryal Tansuğ, **İmroz Rumları**, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2012.

_____. "İstanbul'un Rum Azınlığının Son Göçü (1964-1974): İstanbul'daki Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmeleri", der. İlay Roman Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Arı, Kemal. **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Armaoğlu, Fahir. **Kıbrıs Meselesi 1954- 1959, Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1963.

_____. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.

Bahçeli, Tözün. **Greek- Turkish Relations since 1955**, Boulder- London: Westview Press, 1990.

Bali, Rıfat N. **Turkey in the 1960's and 1970's Through the Reports of American Diplomats**, İstanbul: Libra Yayıncılık, 2010.

Baş, Ramazan. "II. Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Türk- Yunan İlişkilerinde Dostluk Örnekleri (1939- 1954**)"**, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015.

Benlisoy, Stefo. "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk- Yunan Yakınlaşması, Kral ve Kraliçe'nin Türkiye'yi Ziyareti"*,* **Toplumsal Tarih**, s.190, 2000.

Bilge, A. Suat. 'The Cyprus Conflict And Turkey', der. Kemal H. Karpat, **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950- 1974**, Leiden: E.J. Brill, 1975.

Bilgiç, Bestami S. "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2015.

Bozis, Sula. **İstanbul Rumları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Bölükbaşı, Süha. **Barışçı Çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, Ankara: İmge Yayınları, 2001.

_____. "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve BM:1954-1996 Arasında Barışçı Çözümsüzlük", der. Yüksel Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2001.

Çakmak, Zafer. "Yunanistan Başbakanı Panagis Tsaldaris'in Türkiye'yi Ziyareti (10-17 Eylül 1933)", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History Turkish or Turkic**, c.2 s.4, ss.1271-1281, s.1272-1276.

Clogg, Richard. **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015.

Copeaux, Etienne, Copeaux, Claire Mauss. **Taksim! Bölünmüş Kıbrıs 1964- 2005**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Dağlıoğlu, Emre Can. "Türkiye Solunun 'Azınlık Meselesi': Yön Dergisi, Kıbrıs Sorunu ve 1964- 1965 Rum Tehciri", İlay Roman Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Demirözü, Damla. **Savaştan Barışa Giden Yol, Atatürk- Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Dodd, Clement. **The History and Politics of the Cyprus Conflict**. Londra: Palgrave Macmillan, 2002.

Erim, Nihat. **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs,** Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

Fırat, Melek. **1960- 71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.

_____. "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Foreign Relations of the United States, 1964- 1968, Volume XVI: Cyprus, Greece, Turkey, ed. James E. Miller, Washington: United States Government Printing Office, 2000.

Gönlübol, Mehmet. **Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

Gürel, Sina Şükrü. **Tarihsel Boyut İçinde, Türk- Yunan İlişkileri (1821- 1993)**, Ankara: İmge Yayınları, 2018.

Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Hatipoğlu, Murat, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1993**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.

Hatzivassiliou, Evanthis. "The Lausanne Treaty Minorities in Greece and Turkey and the Cyprus Question", **Balkan Studies**, s. 32, 1991.

Hirschon, Renée. **Ege'yi Geçerken, 1923 Türk- Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Kalemli, Hüseyin, Erdem, Ufuk. "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları ile Gönderdiği İnsani Yardımlar", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, s.46, 2011.

Kallimci, Ali Rıza. **Kıbrıs Krizinin Yansıması: Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmeleri (1964- 1965),** Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Kaliber, Alper. "1964 Rum Sürgünü ve Kıbrıs Sorunu: Bir Ötekileştirme Siyaseti Olarak Dış Politika", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Katsanos, Yorgos. "Yunan Uyrukluların İş Yaşamından Dışlanması: Sınır Dışı Edilmeler ve iş Hakları", der. İlay Roman Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

_____. "Türk ve Yunan Basınında 1964 Sürgünü" der. Hakan Yücel, **Rum Olmak, Rum Kalmak**, İstanbul: İstos Yayınları, 2016.

Katsanos, Yorgos, Macar, Elçin. "İmroz'dan Gökçeada'ya Giderken: 1964'te Ne Oldu?", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Kızılyürek, Niyazi. **Bir Hınç ve Şiddet Tarihi, Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

_____. **Doğmamış Bir Devletin Tarihi, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

_____. **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Macar, Elçin. **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

_____. **İşte Geliyor Kurtuluş! Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'a Yaptığı Yardımları, 1940-1942**, İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür ve Sanat ve Tarih Yayınları, 2009.

_____. "Fener Patrikhanesi'nde Soğuk Savaş Operasyonu- Athinagoras'ın Patrik Seçilmesi", **Toplumsal Tarih**, s. 69, 1999.

Mavroyannis, Andreas. "Kıbrıs Sorununun Türk- Yunan İlişkilerine Etkisi", der. Semih Vaner, **Türk- Yunan Uyuşmazlığı**, İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

Oran, Baskın. "Kalanların Öyküsü,1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler", (der.) Renée Hirschon. **Ege'yi Geçerken, 1923 Türk- Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

_____. "Reciprocity in Turco- Greek Relations: The case of Minorities", ed. Samim Akgönül, **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Press, 2008.

Özcan, Gencer. "Altmışlı Yıllarda Dış Politika", (yay. haz.) Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Psomiades, Harry John. "The Ecumenical Patriarchate Under the Turkish Republic: The First Ten Years", **Balkan Studies**, c.2, s.1, 1961.

Sevinç, Derya. "Demokrat Parti Döneminde Türk- Yunan İlişkileri (1950- 1960)", Yüksek Lisans Tezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, 2012.

Sonyel, R. Salahi. "New Light on the Genesis of the Conflict: British Documents 1960-1967", ed. Clement H. Dodd, **Cyprus: The Need for New Perspectives**, Cambridgeshire: The Eothen Press, 1999.

Soysal, İsmail. **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920- 1945)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

Stavrinides, Zenon. **The Cyprus Conflict National Identity and Statehood**, Lefkoşa: CYREP,1976.

Sönmezoğlu, Faruk. **Türkiye- Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000.

Sözeri, Ceren. "Kıbrıs Meselesinin Rehineleri: Basının Gözüyle 1964 Sürgünleri", der. Hakan Yücel, **Rum Olmak, Rum Kalmak**, İstanbul: İstos Yayınları, 2016.

Theodorides, Anna. "1964 Sınırdışılarından Önce: İlk Rum Sürgünler", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Tsitselikis, Konstantinos. "Reciprocity as a Regulatory Pattern for the Treatment of Greece's Turkish/Muslim Minority", ed. Samim Akgönül, **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Press, 2008.

Uzer, Umut. **Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and The Caucasus**, London & New York: I.B. Tauris, 2011.

Yaşar Koray. "Ulus ve Tercüman Gazetelerinde Kıbrıs Krizi ve Rumlar", der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Yıldız, Süheyla. “Koltuk Döşemecisi Teologos’un ‘Casusluk’tan Sürgünü”, der. Hakan Yücel, **Rum Olmak, Rum Kalmak,** İstanbul: İstos Yayınları, 2016.

Yücel Hakan, Yıldız Süheyla. “1964 Kuşağı: Atina’da Rum Kalmak”, der. İlay Romain Örs, **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünü: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Zürcher, Eric Jan. **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

EKLER

EK.1. Ulus Gazetesi, Türk Uyruklu Rumlarla Yapılan Anket Görüşmesi

"İstanbul'daki Rumlar 'Rumlar Haksız' Diyor" *

Türk-Yunan münasebetlerinin gittikçe nazik bir safhaya girmesi, cumhurbaşkanı ve başbakanın yaptıkları ihtarlar, gençlik teşekküllerinin "Alışverişi Türk'ten Yap" kampanyası ve bunlara paralel gelişmeler bizi bir küçük anket yapmaya sevk etti.

Acaba Rum asıllı vatandaşlarımız bu olayları nasıl takip ediyorlar ve bu konuda ne düşünüyorlardı?

Filhakika, İçişleri Bakanlığı'nın bildirisinde ifade edildiği gibi, Türkiye'deki Rum asıllı Türk vatandaşları, Türk Anayasa'sının teminatı altındadır. Ve ırk, din ayrılıkları herhangi bir fark yaratıyor değildir. Fakat yaşanan zamanların meydana getirdiği psikolojik durumlarda, bu vatandaşlarımızın olaylar karşısındaki tavırları merak konusudur.

Anketimizi mümkün olduğu kadar geniş tutmak istedik. Suallerin çoğu, Run asıllı vatandaşlarımızın milli hayatımıza ne derece intibak ettiklerini gösterebilecek konulara dairdi. İstanbul'da anketi yapmakla vazifeli arkadaşımız ve foto muhabirimiz pek çok kimseye müracaat ettiler, fakat çoğunda büyük bir çekingenlik müşahede ettiler. Halbuki Türk toplumu, bugün Rum asıllı vatandaşlarının açık beyanlarını ve milli davalar karşısındaki açık desteğini her zamankinden daha fazla istemektedir. Buna rağmen "Cevap vermeye mecbur muyum?" gibi sert tepkilerle karşılaştığımız olmuştur.

*Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1964.

Soru 1: Kıbrıs'ta cereyan eden olaylar gittikçe Türk-Yunan dostluğunu tehlikeye düşürüyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Vasıl Cingözoğlu, diş doktoru, 54 yaşında, Niğde doğumlu: "Şüphesiz ki, bu dostluk tehlikeye düşüyor. Bu zamanda böyle şeylerin olması hiç hoş değil. Hele insanlık bakımından hiç doğru değil."

İstemat Mihalidis, lokantacı, 43 yaşında, İstanbul doğumlu: "Kıbrıs'ta olanlara üzülüyorum. İki cemaatin daima barışık olması lazımdı. Kıbrıs daha önce Türklerindi, harplerle elimizden çıktı. Biz burada haklıyız. Bu bize yapılan büyük haksızlıktır."

Stefo Koçiş, terzi, 48 yaşında, İstanbul doğumlu: "Ben Kıbrıs olaylarını Türklere karşı yapılan büyük bir haksızlık olarak görüyorum. Fena halde sıkılıyorum."

Panayot Papadopulos, ayakkabıcı, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: "Çok müessif olaylar. Bu dostluğun bozulmaması dünya menfaati için mühimdir. Bir an evvel halledilmesini temenni ederim. Bu olaylarda muhakkak ki Türkler haklıdır."

Yorgo Özzervas, berber, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: "Biz Türk'üz, Türk vatandaşıyız. Vatan için elimizden ne gelirse yapalım. Oğlum Ankara'da askerdir. Babam da Çanakkale'de harpte öldü. Onun için biz de çok üzülüyoruz bu vaziyetlere."

Koço Yanidis, elektrikçi, 70 yaşında, İstanbul doğumlu: "Ben ne söylesem boş. Peygamber ne isterse o olur."

Niko Hirpayki, şoför, 40 yaşında, İstanbul doğumlu: "Bu bizim haklı davamızdır. Er veya geç biz Türklerin lehine neticelenmesi şart."

Soru 2: Türkiye'de yaşadığınız için mesut musunuz?

Cingözoğlu: "Şüphesiz memnunum."

Mihalidis: "Mesudum ne demek, çok mesudum. Kovsalar da gitmem."

Koçiş: "Memnunum."

Papadopulos: "Türkiye'de yaşamaktan her zaman için memnunum."

Özzervas: "Şüphesiz memnunum."

Yanidis: “Memnunum.”

Hirpayki: “Çok memnunum.”

Soru 3: Yurtdışına çıkarılan yabancılar hakkında düşünceleriniz nedir?

Cingözoğlu: “Gayet haklı. Bizimkiler Almanya’ya gideceklerine onlar gitsinler de işler açılsın.”

Mihalidis: “Bunların yurtdışına çıkarılmaları çok iyi bir harekettir. Herkes kendi yerine gitsin.”

Koçiş: “Hükümetin uygun gördüğü doğrudur.”

Papadopulos: “Zararlı insanların memlekette kalması doğru değildir. Bunda bizden çok hükümetin kararı önemlidir.”

Özzervas: “İsabet ediyorlar.”

Yanidis: “Gidenler hışmım değil ya. Ben karışmam. Yaptıkları işi kendileri düşünseydi.”

Hirpayki: “Çok isabetli bir harekettir. Hükümet çok yerinde hareket etti.”

Soru 4: Irk ve dün ayrılığı nedeniyle Türklerle münasebetlerinizde aksayana taraf var mı?

Cizgözoğlu: “Hiç aksayan bir taraf yok. Müşterilerimin çoğu Türklerdir.”

Mihalidis: “Ne var aksayacak? Türklerle kardeş gibi geçinip gidiyoruz.”

Koçiş: “Münasebetlerimiz gayet iyidir.”

Papadopulos: “Türklerde gayet samimiyimdir.”

Özzervas: “Hayır, hiç aksayan tarafı yok. İki çırağım var, ikisi de Türk.”

Yanidis: “Yok bir şey.”

Hirpayki: “Kendimi Türklerden ayırmam ki.”

Soru 5: Siz ve çocuklarınız iyi Türkçe konuşmaya gayret ediyor musunuz?

Cingözoğlu: “Zaten Türkçe konuşuyoruz. Gayret de ediyoruz.”

Mihalidis: “Türkçe öğrenmek için gayret ediyorum.”

Koçiş: “Oldukça düzgün konuşurum Türkçeyi.”

Papadopulos: “Gayret gösteriyorum. Bir insan yaşadığı ve uyruğunda bulunduğu memleketin dinini gayet iyi bilmeli.”

Özzervas. “Tabii, hep Türkçe konuşuruz biz.”

Yanidis: “Mektebe gitmediğim için iyi Türkçe bilmem.”

Hirpayki: “Gayret ediyoruz. Benim kızım mektebe gidiyor. Türkçesi pekiyidir. Rumcası ortadır.”

Soru 6: Evinizde Türkçe konuşur musunuz?

Cingözoğlu: "Evet, hep Türkçe konuşuruz."

Mihailidis: "Biz Anadolulu olduğumuz için hep Türkçe konuşuruz.

Koçiş: "Evde Türkçe de Rumca da konuşuruz. Türkçem daha iyi galiba."

Papadopulos: "Daha çok Türkçe konuşuruz."

Ozzervas: "Tabii Türkçe konuşuruz biz.

Yanidis: "Türkçe de konuşuruz.

Hirpayki: "Evimizde Türkçe konuşuyoruz."

Soru 7: Türkçe şiir ve şarkı bilir misiniz? Türkçe kitap okur musunuz? Rumca gazete okur musunuz?

Cingözoğlu: "Türkçe şiir bilmem, şarkıları da radyoda dinliyorum. Mesleki kitapların dışında kitap okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okurum.”

Mihailidis: "Türkçe şarkıları çok severim. Hele Zeki Müren'e bayılırım. Şiir bilmem, kitap falan okumam. Sadece Türkçe gazeteleri okurum."

Koçiş: "Bir İhtimal Daha Var' şarkısına bayılırım. Şiir de severim Türkçe şiirler ezberlemişimdir. Kitap okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okurum."

Papadopulos: "Radyodan umumiyetle Türkçe şarkıları dinlerim. Şiir merakım yoktur. Roman okumaya bayılırım. Türkçe gazeteleri okurum. Rumcam pek iyi değil."

Özzervas: "Türkçe şarkıları ve şiirleri severim. Mektebin üçüncü sınıfından çıktığım için kitapla aram pek iyi değildir, okumam. Türkçe ve Rumca gazeteleri okuyorum."
Yanidis: "Şarki ve şiir bilmem. Benim zamanımda eski Türkçe vardı. Öğrenemedim. Rumca gazete okurum."

Hirpayki: "Türkçe şarkı ve şiirleri severim. Aşk romanları okurum. Türk mektebinde okuduğum için Rumca gazeteleri okuyamam."

Soru 8: Dindar mısınız? Muntazam kiliseye gider misiniz?

Cingözoğlu: "Bayramlarda giderim o kadar."

Mihalidis: "Paskalya'dan Paskalya'ya giderim kiliseye."

Koçiş: "Dini bayramlarda giderim."

Papadopulos: "Vakit buldukça giderim kiliseye."

Özzervas: "Kiliseye muntazam gitmem."

Yanidis: "Ben papazlarla kavgalıyım."

Hirpayki: "Hiç alakam yok. Vakit de bulamıyorum zaten."

Soru 9: Türk aileleriyle görüşüyor musunuz? Dostlarınız var mı?

Cingözoğlu: "Türk aileleriyle görüşüyoruz. Türk akrabalarım bile iyi var."

Mihailidis: "Alti tane Türk ailesi dostumdur."

Kocis: "Iyi arkadaşlarım ve dostlarım vardır Türklerden."

Papadopulos: "Mahallemizde hep Türkler oturur. Hepsiyle de samimiyiz. Gider, geliriz."

Özzervas: "Tabii görüşürüz. Oturduğumuz yerde pek çok Türk var."

Yanidis: "Türk aileleriyle ahbaplığım yok."

Hirpayki: "Oturduğum evde hep Türk aileleri var. Meslek arkadaşlarım da Türk'tür zaten."

Soru 10: Yunanistan'da akrabalarınız var mı?

Cingözoğlu: "Yunanistan'da kimsem yok. Hiç de gitmedim."

Mihailidis: "Yunanistan'da dedem ve dayım var. 1962'de dedemi görmeye gittim. Üç gün kaldım."

Kocis: "Bütün akrabalarım Amerika'ya göç etti. 1963'te gidip 15 gün kalmıştım."

Papadopulos: "Teyzem vardı Yunanistan'da, o da öldü. Hiç yurtdışına çıkmadım."

Özzervas: "Akrabam yok. Yunanistan'a gitmedim."

Yanidis: "Yunanistan'da kimsem yok. Gitmedim."

Hirpayki: "Akrabam yok. 1957'de turist olarak geçtim. Yunanistan'da 1 gün kaldım."

EK. 2. Sınır Dışı Edilen Yunan Uyruklu Rumların Dağılımı*

31 Aralık 1964 Tarihine Kadar Sınır Dışı Edilenler

Güvenlik Sebebi ile Sınır Dışı Edilenler		1.078
Etkilenenler		
i. Eş	747	
ii. Çocuk	610	
Oturma İzni Bittiği İçin Sınır Dışı Edilenler		1.556
b. 16 Eylül'den Önce	13	
c. 16 Eylül'den Sonra	1.543	
d. Muaf Olanlar	179	
Sınır Dışı Edilen Kişiler ve Etkilenen Aile Üyeleri Toplamı		4.576

Doğum Yerine Göre Sınır Dışı Edilenler

	Ulusal Güvenlik Gerekçesi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler	**İkamet Süresinin Bitimi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler**
Türkiye Doğumlu	710	1.066
Yunanistan Doğumlu	340	281
Diğer	28	30
Toplam	1.078	1.377

*İstanbul Yunan Başkonsolosluğu tarafından hazırlanan 1 Şubat 1965 tarihli belgedeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. PRO FO 371/180013, RG 103144/ 6.

Cinsiyete Göre Sınır Dışı Edilenler

	Ulusal Güvenlik Gerekçesi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler	İkamet Süresinin Bitimi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler
Erkek	1.060	797
Kadın	18	580
Toplam	1.078	1.377

Yaşlarına Göre Sınır Dışı Edilenler

	Ulusal Güvenlik Gerekçesi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler	İkamet Süresinin Bitimi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler
Yetişkin	927	145
70 Yaş Üzeri	131	100
80 Yaş Üzeri	20	22
Genç (7-21)	-	79
Çocuk (7 Yaş ve Altı)	-	31
Toplam	1.078	1.377

Mesleklerine Göre Sınır Dışı Edilenler

	Ulusal Güvenlik Gerekçesi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler	İkamet Süresinin Bitimi Nedeniyle Sınır Dışı Edilenler
Tüccarlar	172	53
Sanayici	48	5
2007 s. Kanunun Kapsamına Giren Kişiler	263	400
2007 s. Kanunun Kapsa. Girmeyen Kişiler	446	216
Dükkân Sahipleri	119	73
İthalat – İhracat yapanlar	7	-
Öğretmenler	3	2
Ev Kadınları	12	414
Rahipler / Rahibeler	9	-
Öğrenciler	2	1
Diplomatik Görevli	2	1
Çalışmayanlar	-	212
Toplam	1.078	1.377

ÖZ GEÇMİŞ

AYTÜL ALTAN ÖZEL

1988 İstanbul doğumludur. 2006 yılında Yalova Şehit Osman Altınkuyu Anadolu Lisesi'nden mezun olmuştur. Lisans derecesini Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden almıştır. 2014 yılında girdiği Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü yüksek lisans öğrencisidir. Türkiye'de azınlıklar, milliyetçilik çalışmaları, feminizm ve toplumsal cinsiyet konuları akademik ilgi alanları arasında yer almaktadır. İyi düzeyde İngilizce, orta düzeyde Fransızca ve Yunanca bilmektedir.